

TURUN
YLIOPISTO

Naisprofiilit Ciceron oikeuspuheissa

Jasmin Leivo

Pro gradu -tutkielma

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, latinalainen filologia

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Kesäkuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, latinalainen filologia

Jasmin Leivo

Naisprofiilit Ciceron oikeuspuheissa

Sivumäärät: Tutkielman sivumäärä 80, liitteiden sivumäärä 2.

Rooman myöhäistasavallan aikaan elänyt Cicero kirjoitti runsaasti nykypäivään asti säilyneitä oikeuspuheita. Niistä yhteensä 20 sisältää naisia, jotka ovat tunnistettavissa nimeltä. 16 puheista on puolustuspuheita ja 4 syytöspuheita. Naisia on puheissa 68 kappaletta ja tutkielman aineistoon on luettu mukaan myös vestaalit ja *gatae*-nimellä tunnetut naiset, joihin viitataan ainoastaan ryhmänä. Kunkin naisen kuvausta tarkastellaan puheessa erikseen ja heidät on kuvauksen perusteella jaoteltu omiin alaryhmiinsä. Heidä kuvataan positiivisesti, negatiivisesti kuin siltä väliltäkin.

Cicero hyödyntää puheissa erilaisia profiileita. Toisin sanoen hän käsittelee naisia samalla tavoin silloin, kun he ovat oikeuspuheissa samankaltaisessa asemassa, käyttäen yhtenevää sanastoa ja samankaltaisia retorisia keinoja. Hän hyökkää surutta naisten persoonien kimppuun ja tekee heistä karikatyyrimäisiä hahmoja ja toisaalta asettaa heidät jalustalle pyrkiessään vaikuttamaan kuulijoihinsa haluamallaan tavalla.

Avainsanat: Cicero, latina, oikeudenkäynti, oikeuspuhe, retoriikka, sukupuolentutkimus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	6
1.1	Roomalaisia oikeus- ja lakikäsitteitä	7
1.2	Roomalaisten naisten asema	11
1.3	Aiempi tutkimus	13
1.4	Tutkimuskysymykset, -aineisto ja -menetelmät	14
2	Analyysi	16
2.1	Viattomat nuoret naiset	19
2.1.1	Annia	19
2.1.2	Philodamoksen tytär	20
2.2	Esimerkillinen yläluokka	21
2.2.1	Cornelia, Publius Sestiuksen vaimo	22
2.2.2	Servilia, Hortensiuksen anoppi	22
2.2.3	Annian äiti	23
2.2.4	Caecilia Metella, Baliaricuksen tytär	24
2.3	Surevat perheenjäsenet	24
2.3.1	Lucius Licinius Murenan äiti	25
2.3.2	Furiuksen äiti	26
2.3.3	Marcus Caelius Rufuksen äiti	27
2.3.4	Marcus Fonteiuksen äiti ja sisar Fonteia	27
2.3.5	Aulus Aurius Melinuksen vaimo Cluentia	28
2.4	Vestaalit	29
2.4.1	<i>Virgo vestalis</i>	30
2.4.2	Claudia ja Claudia Quinta	30
2.4.3	Marcus Fonteiuksen sisar Fonteia	31
2.5	Naiset toimijoina sekä rikosten kohteena	32
2.5.1	Ceiuksen vaimo	32
2.5.2	Ksenonin vaimo	33
2.5.3	Gaius Cassius Longinuksen vaimo	33
2.5.4	Sestullius Androksen vaimo	34
2.5.5	Amyntaksen anoppi, vaimo ja tytär	35
2.5.6	Scantia	35
2.5.7	Gaius Statius Oppianicuksen vaimo Auria	35
2.5.8	Statius Albius Oppianicuksen vaimo Cluentia	36

2.5.9	Statius Albius Oppianicuksen anoppi Dinaea	36
2.5.10	Agonis	37
2.5.11	Marcus Fulciniuksen ja Aulus Caecinan vaimo Caesennia	38
2.5.12	Annaea	39
2.5.13	Milon vaimo Fausta	39
2.6	Väärintekijät ja turmeltuneet	40
2.6.1	Publius Clodius Pulcherin sisaret	41
2.6.2	Bostarin äiti	42
2.6.3	Falcidiuksen äiti ja sisar	43
2.6.4	Agathinoksen tytär Kallidama	44
2.6.5	Verreksen rakastajatar Tertia	44
2.6.6	Aiskhrionin vaimo Pipa	47
2.6.7	Kleomeneksen vaimo Nike	48
2.6.8	Verreksen rakastajatar Khelidon	49
2.6.9	Sassia	51
2.6.10	Clodia	53
2.6.11	Statius Albius Oppianicuksen vaimo Papia	56
2.7	Lyhyesti mainitut	56
2.7.1	Kaksi Aemiliaa	57
2.7.2	Kaksi Caecilia Metellaa sekä Marcus Iuventius Laterensiksen äiti	58
2.7.3	Gaius Rabirius Postumuksen äiti Rabiria	58
2.7.4	Sestiuksen vaimo Albania	59
2.7.5	Selene	59
2.7.6	Publius Sestiuksen tytär	59
2.7.7	Dionysia	60
2.7.8	Kallifana	60
2.7.9	Clodiuksen vaimo Fulvia	60
2.7.10	Lucius Licinius Luculluksen vaimo Clodia	61
2.7.11	Julius Caesarin vaimo Pompeia	61
2.7.12	Lamia	61
2.7.13	Verreksen äiti Tadia ja vaimo Vettia	62
2.7.14	Gaiat	62
2.7.15	Annaean tytär, Marcus Fulcinius nuoremman vaimo ja Horatiuksen sisko	63
2.7.16	Statius Albius Oppianicuksen vaimot Magia ja Novia	64
2.7.17	Deiotaroksen vaimo	64
2.7.18	Palla	64
2.8	Ruma ja etninen – sardinialaisen Ariksen vaimo	65
2.9	Ciceron perheenjäsenet	66

3 Lopputulokset	72
Lähteet	74
Liitteet	81
Liite 1. Positiivisesti kuvatuista naisista käytetyt substantiivit	81
Liite 2. Rikosten kohteista ja toimijoista käytetyt substantiivit	81
Liite 3. Negatiivisesti kuvatuista naisista käytetyt substantiivit	82
Liite 4. Lyhyesti mainituista naisista käytetyt substantiivit	82

1 Johdanto

Käsittelen tutkielmassani niiden naisten kuvauksia, jotka tasavallan loppuvuosien ajan valtiomies Marcus Tullius Cicero mainitsee julkaisemissaan oikeuspuheissa. Käsittelemäni naiset on valittu hyödyntäen Shackleton-Baileyn laatimaa Ciceron puheita koskevaa nimeä. Naiset mainitaan puheissa nimeltä tai he ovat tunnistettavissa esimerkiksi jonkun nimeltä tunnetun miehen puolisoiksi, sisareiksi tai tyttärekseksi. Tavoitteena on muodostaa käsitys siitä, esiintyykö Ciceron oikeuspuheissa toistuvia henkilöiden kuvaustapoja, toisin sanoen profiileja, ja tarkastella muun muassa naisten sosiaalista asemaa, toimijuutta sekä Ciceron käyttämää sanastoa.

Ciceron uran alkua oikeuspuhujana ei tunneta tarkasti, mutta sen arvellaan yleensä alkaneen 80-luvun eaa. loppupuolella. Varhaisin hänen säilyneistä oikeuspuheistaan on *Pro Quinctio* vuodelta 81 eaa. Kyseisessä puheessa hän korostaa vähäistä kokemustaan.¹ Ciceron ensimmäinen merkittävä julkisoikeudellinen tapaus on Sextus Rosciuksen puolustus vuonna 80 eaa. Cicero nousi roomalaisten virkamiesten uraportaille (*cursus honorum*) vuonna 75 eaa, ja jätti asianajajan tehtävän taakseen keskittyäkseen työhönsä senaatissa. Hän piti useita puolustus- ja syytöspuheita myös tämän jälkeen, joista viimeinen, *Pro Scauro*, on vuodelta 54 eaa.

Merkittävä osa niistä oikeuspuheista, jotka Ciceron tiedetään pitäneen, on säilynyt nykypäivään saakka. Oikeuspuheita on yli 20 kappaletta, joista vain *Pro Antonio*, puolustuspuhe Gaius Antoniuksen puolesta, ei ole säilynyt tai sitä ei ole alun perin kirjoitettu muistiin. Ciceron puheita tutkittaessa on tärkeää muistaa, että ne ovat valikoituja kaunokirjallisia teoksia, jotka eivät vastaa varsinaista oikeudenkäyntiä – usein oikeudenkäynnissä Cicerolla oli ilmeisesti kirjoitettuna vain johdanto sekä yhteenveto ja hän kirjoitti näiden väliin jäävän tekstimassan ylös vasta jälkikäteen. Vaikka puheiden perustella ei pystytä sanomaan, kuinka paljon ne edustavat itse todellista oikeudenkäyntiä, ne tarjoavat laajan yhden henkilön näkökulmasta kirjoitetun, vähän säilynyttä tekstilajia edustavan aineiston.

¹ Cic. *Quinct.* 2. Tekstikohdassa saattaa olla kyseessä varsin tavallinen retorinen keino, jossa puhuja muodostaa itsestään altavastajaan verrattuna kokeneeseen vastapuhujaan. Cicero oli puheen pitoaikaan noin 25-vuotias, varsin nuori roomalaisen politiikan mittakaavassa ja ottaen huomioon hänen osallistumisensa liittolaissotaan, ei hänellä voinut myöskään olla kovinkaan montaa vuotta lakimiehen uraa takanaan. Mahdollisuutta, että Quinctiuksen puolustus oli hänen ensimmäinen oikeustapauksensa ei myöskään tule sulkea pois todisteiden puutteen vuoksi.

1.1 Roomalaisia oikeus- ja lakikäsitteitä

Roomalaisen oikeusjärjestelmän voidaan nähdä ylettyvän Rooman perustamisesta noin vuonna 753 eaa. aina keisari Justinianuksen kuolemaan saakka vuonna 565 jaa. Liki vuosituhannen kestänyt järjestelmä ei pysynyt muuttumattomana vaan yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset heijastuivat luonnollisesti aina kulloinkin käytössä olevaan lakijärjestelmään, kehittämällä ja hioen sitä valtakunnan tarpeisiin. Roomalainen oikeus jaettiin julkisoikeuteen ja yksityisoikeuteen. Julkisoikeus käsitteli valtioon sekä yhteisiin asioihin liittyviä sääntöjä. Yksityisoikeuden yläkäsitteen sisälle puolestaan sulkeutuu runsaasti erilaisia lain alakategorioita kuten *ius civile* eli siviilioikeus.

Oikeusprosessi alkoi, kun haasteen kantaja lähestyi julkisesti vastaajaa ja haastoi tämän oikeuteen. Seuraavaksi virkamies päätti, siirtykö juttu eteenpäin, mitä seurasi itse oikeudenkäynti tuomarin edessä puolustus- ja syytöspuheineen.² Roomalaista oikeudenkäyntiä eivät kahlehtineet samankaltaiset muodollisuusvaatimukset kuin nykyajan oikeudenkäyntejä, vaan usein oikeutta käytiin ulkoilmassa forumilla, juristit saivat esittää asiansa vapaasti argumentoiden haluamallaan tavalla eikä yleisöäkään vaadittu olemaan vaiti. Myös naiset saivat olla läsnä ja heillä oli monia lain mukaisia oikeuksia, mutta heidän oli esimerkiksi kiellettyä edustaa toista henkilöä.³ Cicero itse oli oikeustilanteessa usein vain yksi monista puhujista ja hän puhui usein viimeisenä sekä pyrki vetoamaan kuulijoiden tunteisiin.⁴

Roomalainen oikeusjärjestelmä sisältää useita käsitteitä, jotka ovat tarpeen mainita tämän tutkielman aiheen kannalta. Monet roomalaiseen oikeuteen liittyvät käsitteet määriteltiin vasta keisariajan kuuluisien juristien kuten Gaiuksen toimesta. Kulttuurin muutosprosessi on hidas ja samat arvot, jotka vaikuttivat kulttuuriin klassisella kaudella, vaikuttivat siihen suurella todennäköisyydellä vielä myöhemmin. Tämän vuoksi voimme olettaa, että juristien myöhemmin antamat määritelmät käsitteille perustuvat tähän jaettuun menneisyyteen, eikä Ciceron elinajan oikeusjärjestelmä poikennut siitä merkittävästi.

² Lisää roomalaisen oikeusprosessin kehityksestä kirjoittaa mm. Schiller 1978.

³ Halbwachs 2016.

⁴ Lintott 2008, 19.

Tutkielman kannalta laista puhuttaessa ei ole tarpeellista tehdä eroa julkisen ja yksityisen lain välillä.⁵ Lakien alakategorioita on kuitenkin tarpeellista käsitellä. *Ius naturale* eli luonnonoikeus kytkeytyy Platonin, Aristoteleen sekä stoalaisten filosofiaan. Domingo esittää, että yksi luonnonoikeuden tärkeimpiä ajatuksia on käsitys siitä, että laki edustaa luonnosta löytyviä järjeställisiä periaatteita, minkä perusteella se määrittää mikä on sallittua ja mikä kiellettyä. Hänen mukaansa roomalaisjuristien käsitys tästä oli varsin käytännönläheinen ja sana *naturale* viittaa kaikkeen, mitä ihminen voi ymmärtää, oli se käytöstä tai tietoa.⁶ Domingo lisää, että *ius naturale* on tärkeässä roolissa puhuttaessa esimerkiksi holhouksenalaisuudesta, verisukulaisuudesta sekä ihmisen vapaudesta.⁷

Monet luonnonoikeuteen kuuluvat seikat nousevat implisiittisesti esiin, kun Cicero kertoo naisista puheissaan. He ovat käytännössä aina holhouksenalaisia lukuun ottamatta vestaaleita ja muutamia poikkeuksia kuten Dinaeaa⁸ ja heiltä odotetaan tietynlaista käytöstä niin ihmisinä, Rooman kansalaisina kuin naisinakin. *Ius mancipii*, joka koskee omistusoikeutta, liittyy läheisesti luonnonoikeuteen ja siihen sisältyviin seikkoihin. Se vaikutti vahvasti kodin piirissä ja sen mukaan vain *pater familias*, perheen miespuolinen pää, omasi täydet oikeudet esimerkiksi hallita perheen omaisuutta.⁹ Käsite nousee tutkielmassa esiin, kun käsitellään naisten hallinnoimaa omaisuutta sekä sivutaan roomalaisia avioliittokäytäntöjä.

Useat roomalaisen kulttuurin peruspilareista vaikuttivat myös lakijärjestelmässä. *Fas* oli tärkeä osa roomalaista uskontoa ja viittaa ihmisten lainmukaiseen toimintaan jumalten edessä.¹⁰ *Mores maiorum*, eli esi-isiltä perityt tavat ja käytänteet vaikuttivat olennaisesti käsitykseen siitä, mikä roomalaisessa yhteiskunnassa oli hyväksyttyä ja siihen liittyy vahvasti tradition kunnioitus. Näiden tapojen vaikutus kirjallisuuteen ja retoriikkaan näkyy muun muassa erilaisten esimerkkien, latinaksi *exempla*, käytössä. *Exemplum* viittaa jonkinlaiseen tapahtumaan menneisyydessä, jota voi käyttää esimerkkinä hyvästä tai huonosta toiminnasta. Myös Cicero hyödyntää tämänkaltaisia esimerkkejä omissa oikeuspuheissaan.

⁵ Julkisoikeus oli käytännössä yksityisoikeuden laajennus. Se ei voinut korvata sitä eikä myöskään vähentää sen merkitystä. Tämän lisäksi niillä ei klassisella kaudella ollut juurikaan eroa, vaan ero muodostui merkittävämmäksi vasta keisarikaudella. Domingo 2018, 9.

⁶ Tämä poikkeaa siitä, mitä luonnonoikeudella käsitetään nykyajan oikeustieteessä. Nykyään termillä viitataan yleispäteviin oikeusnormeihin, jotka eivät riipu ajasta tai paikasta, kun taas roomalaisten käsitys oli hyvin kulttuurisidonnainen.

⁷ Domingo 2018, 10–11.

⁸ Ks. tutkielman sivut 36–37.

⁹ Lisää aiheesta mm. Saller 1999, Ruggini 1989 ja Grubbs 2002.

¹⁰ ThLL s.v. *fas*.

Samoin kuin nykyajan oikeudessa, myös antiikin Roomassa oikeustilanteissa pyrittiin todistamaan vastaajan syyllisyys tai syyttömyys. Retoriset keinot sekä etenkin ihmisten luonteiden kuvaukset olivat merkittävässä roolissa oikeustilanteessa, kun juristit pyrkivät vakuuttamaan kuulijakunnan puheensa totuudenmukaisuudesta ja oikeellisuudesta. Tavoite voidaan saavuttaa vain, jos puhuja ymmärtää millaisille ihmisille puhe kohdistetaan. Hänen täytyy tuntea millaiselle puheelle he ovat vastaanottavaisia tai minkälaisia reaktioita tietyt sanat saavat heissä aikaan. Tämän vuoksi Ciceron puheita voidaan käyttää lähteinä hänen elinaikanaan vaikuttaneille ideologioille.

Puheet käsittävät kolme tekijää, joilla pystyttiin vaikuttamaan kuulijoihin – *pathos* on tunteisiin vetoamista, *logos* viittaa argumentointiin ja *ethos* puhujan yleiseen olemukseen tai luonteeseen.¹¹ Näistä eetos on tutkimuksen aiheen kannalta olennaisin. Sanalle eetos ei ole yksisanaista latinankielistä vastinetta, mutta Cicero yhdistää sen käsitteisiin *mores* (tavat) sekä *natura* (luonto).¹² Roomalaisten käsityksen mukaan ihmisten eetos on muuttumaton eikä se kehity heidän elämänsä aikana ja suurimmassa osassa tapauksia luonne pysyi samankaltaisena sukupolvesta toiseen samassa perheessä.¹³ Eetos koskee nimenomaan puhujaa ja sitä, miten vakuuttavana kuulijat näkevät hänet.

Toinen tärkeä käsite on *persona*. Oikeusretoriikassa ihmisen persoona eli se minkälaisena henkilönä muut näkevät hänet, on tärkeä sekä puhujan että puolustettavan tai syytettävän kohdalla, sillä roomalaiset näkivät syy-seuraussuhteen ihmisten luonteenpiirteiden ja toiminnan sekä puhujan luoman persoonan välillä.¹⁴ Kaksi sekä eetokseen että persoonaan läheisesti linkittyvää käsitettä ovat *auctoritas* sekä *potestas*. *Auctoritas* viittaa ennen kaikkea henkilön epämuodolliseen ja ei-pakottavaan arvovaltaan.¹⁵ Saavuttaakseen arvovaltaa roomalaisten tuli todistaa joko omien tekojensa tai esi-isiensä tekojen kautta, että heidän eetostaan tuli kunnioittaa.¹⁶ *Auctoritas* on siis jotakin, joka kiteytyy käytännön kokemukseen ja siitä saatuun tietoon sekä viisauteen. Arvovallan puute saattoi muodostua esteeksi esimerkiksi poliittisella uralla. *Potestas* puolestaan on vastakohta käsitteen *auctoritas* moraaliselle arvovallalle ja viittaa ni-

¹¹ Näitä puheen eri osia ovat käsitelleet esim. Aristoteles teoksessaan *Retoriikka* sekä Cicero itse teoksessa *Ora-
tor*.

¹² Vrt. käsitteet *mos maiores* sekä *ius naturale*.

¹³ May 1988, 6.

¹⁴ Chong 2022, 612.

¹⁵ Rowe 2013, 1.

¹⁶ May 1988, 7.

menomaan muodolliseen valtaan, joka tilanteesta riippuen voi olla esimerkiksi isän valta lapsiinsa tai poliittinen valta senaatissa.¹⁷ Edellä mainituista käsitteistä naisten kohdalla oleellinen on *auctoritas*, jota Cicero hyödyntää saattaessaan kuvailemansa henkilöt edulliseen valloon.

Kolmas tärkeistä ihmisen ominaisuuksista on *dignitas*, eli henkilön saama kunnioitus ja arvostus ja neljäs *fides*, joka on rehellisyyttä ja luotettavuutta. *Fides* oli olennainen osa roomalaista yhteiskuntaa ja se näkyi niin uskollisuutena valtiolle, roomalaisessa oikeudessa, ihmisten välisessä kanssakäymisessä sekä suhteessa jumaliin.¹⁸ *Dignitas* sekä sen puute puolestaan liitettiin useimmiten pääasiassa yhteiskunnan ylimpiin luokkiin kuuluviin miehiin, joiden syntyperää ja omistautumista valtiolle se heijastelee.¹⁹ Viimeinen käsitteistä on *pietas* eli pieteetti, joka käytännössä on sekä henkilön uskonnollisuutta että kunnioitusta ja kokemusta velvollisuudesta jumalia ja muita perheenjäseniä kohtaan.²⁰

Erityisesti naisiin liitetty hyve on *pudicitia*, joka merkitsee häveliäisyyttä tai siveellisyyttä.²¹ Muita hyveitä ovat edellisessä kappaleessa mainittu *dignitas*, *castitas* eli puhtaus tai siveys, *modestia* eli maltillisuus, *verecundia* eli kainous tai vaatimattomuus sekä *comitas* eli hyväntahtoisuus. Hyveet keskittyvät vahvasti seksuaalisen siveyden ympärille ja kertovat siitä, mikälainen oli naisille sopiva moraalit.²² Ideaaliin naiseen liittyy myös käsite *univira*, joka merkitsee yhden miehen kanssa naimisissa ollutta naista. Vaikka tasavallan loppua kohti avioerojen määrä kasvoi roomalaisessa yhteiskunnassa, *univira*-ideaali säilytti yhä voimansa.

Ciceron omat kirjalliset teokset valottavat hänen käsitystään oikeudesta ja oikeudenmukaisuudesta. Teoksessaan *De officiis* hän mainitsee, miten vastapuolta tulee oikeudessa kohdella kunnioittavasti, rehellisesti sekä moraalisesti oikein - lisäksi kosto ja rangaistus on rajoitettava.²³ Näiden käsitysten voidaan olettaa pätevän sekä hänen syytös- että puolustuspuheissaan. Käytännössä tätä on vaikeaa todistaa, sillä usein Ciceron puheissa käsittelemistä henkilöistä ei ole muuta tietoa, kuin hänen puheensa. Lisäksi on hankalaa tai jopa mahdotonta vetää

¹⁷ Domingo 2018, 17.

¹⁸ Harders 2014, 79–81.

¹⁹ Myers 2003, 341. Naisten kohdalla käsitettä käytetään harvemmin, mutta Ciceron puheissa sitä käytetään esimerkiksi Caecilia Metellan yhteydessä. Ks. tutkielman sivu 24.

²⁰ Domingo 2018, 23.

²¹ Sanaan liittyy läheisesti myös *pudor*, joka merkitsee häveliäisyyden tunnetta. *Pudicitia* liittyy tiukemmin seksuaalietiikkaan, kun *pudor* on puolestaan yleisemmän tason käsite. ThLL s.v. *pudor* sekä *pudicitia*.

²² Vastaavasti tyypillisiä keinoja saattaa puheen kohde epäsuotuisaan valoon olivat mm. vetoaminen etniseen taustaan, perhetaustaan, ahneuteen tai vieraantumiseen perheestä. Langlands 2006, 286.

²³ Cic. *Off.* 1, 41.

rajaa sen suhteen, mikä on esimerkiksi moraalisesti oikein – Cicero on kuitenkin puolustamassa omaa asiakastaan ja se on hänen ensisijainen tehtävänsä. Totuuden esittäminen jättämällä pois epäsuotuisia seikkoja oli tavallinen toimintatapa, samoin kuin ainoastaan negatiivisten piirteiden nostaminen esiin, mutta suoranaisen valehtelemisen voidaan ajatella olevan sopimatonta.

1.2 Roomalaisten naisten asema

Perinteinen roomalainen yhteiskunta oli vahvasti patriarkaalinen ja isänvalta voimakas instituutio. Latinankieliset kirjailijat toisintavat usein tätä maailmankuvaa ja asettavat soveliaasti käyttäytyvät naiset kodin piiriin, kun taas tästä poikkeavat naiset ovat yhteiskuntarauhan rikkojia.²⁴ Erilaisten stereotyyppien toistuminen näkyy myös tämän tutkielman rakenteessa. Ruggini nostaa artikkelissaan esiin tärkeän huomion mainitessaan, miten historiankirjoituksessa tasapuoliseen lopputulokseen päästään tarkastelemalla naisten roolia miesten roolien rinnalla osana yhteiskuntaa ja kulttuuria – vaikka tieto rooleista onkin kulkenut nykypäivään miespuolisten kirjoittajien ja yksittäisten tutkijoiden kautta on se silti merkityksellistä.²⁵

Roomalaisten naisten asemaa säätelivät monenlaiset lait, säännökset ja sosiaaliset käytänteet. Tasavallan aikana heidän yhteiskunnallinen asemansa ei kokenut suuria muutoksia. Naisten sosioekonomista asemaa määrittivät vahvasti ensin heidän vanhempiensa sosioekonominen asema ja naimisiin mentyään heidän miehensä asema. Nuorten naisten elämä oli hyvin holhottua ja se vapautui heidän mentyään naimisiin. Perheen sisällä he olivat tästä huolimatta alistetussa asemassa vailla virallista päätösvaltaa. Juridisesti vapaasyntyiset naiset olivat Rooman kansalaisia, mutta he eivät voineet esimerkiksi osallistua äänestyksiin, pitää poliittista virkaa, eivätkä voineet esimerkiksi hallinnoida kiinteistöjä ilman holhoajan lupaa.²⁶ Tästä huolimatta naiset pystyivät omistamaan maata tai kiinteistöjä, eroamaan aviomiehestään sekä vaikuttamaan yhteiskunnan politiikkaan yhteyksillään vaikutusvaltaisiin miehiin.²⁷

²⁴ Takacs 2008, 1. Myös poikkeuksia löytyy, kuten useissa Ovidiuksen runoissa. Samoin Ciceron omista oikeuspuheista löytyy stereotyyppioista poikkeavia henkilöitä.

²⁵ Ruggini 1989, 605–606.

²⁶ Ruggini 1989, 606–607. Holhouksenalaisuuteen liitetään usein käsite *tutela mulierum*, jonka mukaan jokaisella naisella täytyi olla miespuolinen holhoaja - poikkeuksena vestaalittaret. On vaikeaa sanoa, miten tämä toteutui käytännössä, sillä ajan kuluessa instituutio heikkeni ja käsitettä koskevat lähteet ovat monet klassista aikaa myöhäisempiä. Poikkeuksen holhouksenalaisuuteen muodostavat tämän lisäksi naiset, jotka ovat *sui iuris* ja hallinnoivat itse omaa omaisuuttaan ja elämäänsä. Lisää naisten holhouksenalaisuudesta kirjoittaa mm. Grubbs 2002.

²⁷ Esimerkiksi Ciceron oikeuspuheissa esiintyvät Agonis, Annaea ja Khelidon edustavat tällaisia naisia.

Monet lait tiukensivat naisten oloja ja toimintamahdollisuuksia, kuten esimerkiksi *lex Voconia*, joka esti ylimpään varallisuusluokkaan kuuluvia kansalaisia nimeämästä naista perijäkseen tai vuonna 60 eaa. voimaan astunut kielto, joka esti naisia tuomasta asioita oikeuden eteen toisten puolesta. Naisia pidettiin passiivisina ja jopa anonyymeinä perheenjäseninä, joiden tärkeimpänä tehtävänä oli mennä naimisiin ja saada lapsia.²⁸ Tämä naisten alistainen asema perheen sisällä heikkeni jo tasavallan aikana, samoihin aikoihin kun *pater familias* menetti omaa valtaansa.²⁹ Cicerokin vitsaili, että toisinaan holhoaja oli käytännössä holhottavansa alaisena.³⁰ Varsinaiset muutokset naisten lailliseen asemaan tulivat vasta Ciceron elinajan jälkeen, kun keisari Augustus loi perhelakinsa ja holhouksenalaisuus kumottiin keisari Claudiuksen valtakauden aikana.³¹

Käsitys ideaalista roomalaisesta naisesta kiteytyy niihin ominaisuuksiin, joita matroonaan liitetään. Roomalaisten matroonien oletettiin pitävän huolta taloudenhoidosta, sosiaalisesta elämästä sekä lastensa kasvatuksesta ja koulutuksesta. Naiset siis huolehtivat kodin piiristä. Naisilta odotettuun käytökseen liittyy myös Roomassa vuosisatoja harjoitettu pyrkimys pitää naiset heidän omien kotiensa piirissä kehäämässä lankaa, minkä nähtiin symboloivan siveyttä – jos naisten täytyi poistua kotoa, heidän tuli esimerkiksi pukeutua säädyllisesti ja olla kaitsijan seurassa.³² Toisaalta roomalaiset matroonat olivat läsnä miestensä kumppaneina talous- ja perheasioissa ja ateenalaisiin vastineisiinsa verrattuina heillä oli enemmän vapautta seurustella miesten kanssa.³³ Antiikin lähteet eivät aina anna totuudenmukaista kuvaa ihmisistä, sillä tietävästi jopa yhteiskunnan esimerkillisimpien naisten kuvausta on jouduttu silottamaan.³⁴

Perinteisen roomalaisen perikuvana pidetyn Marcus Porcius Cato vanhemman reaktio *lex Oppia* -lakiuudistukseen sekä uudistuksen naisissa aiheuttamiin reaktioihin kertoo paljon siitä, mitä yhteiskunnassa pidettiin kehnoina luonteenpiirteinä. *Lex Oppia* tuli voimaan 215 eaa. keskellä toista puunilaissotaa ja rajoitti sekä naisten varallisuutta että varallisuuden näyttämistä. Laki säilyi voimassa vielä sodan päättymisen jälkeen. Lopulta naiset vaativat lain kumoamista muun muassa mielenosoituksilla sekä virkamiesten painostamisella, minkä johdosta

²⁸ Finley 1977, 129–133.

²⁹ Ruggini 1989, 611–612.

³⁰ Cic. *Mur.* 27.

³¹ Ruggini 1989, 614.

³² Treggiari 2007, 16. Tällaisiin naisiin liitettiin usein sanat *domiseda* (kotonaan pysyvä) sekä *lanifica* (kehäävä).

³³ Strong 2016, 64.

³⁴ Takacs mainitsee Cornelian, Gracchusten veljeksien äidin esimerkkinä roomalaisen naiseuden esikuvana, jonka itsenäisyyden kuvausta jouduttiin kirjallisissa lähteissä tasapainottamaan korostamalla hänen rooliaan Scipio Africanuksen tyttärenä sekä Gracchusten äitinä. Takacs 2008, 17.

Cato vanhempi ilmoitti pitävänsä heitä miehiä alempiarvoisina ja vaarallisina johtuen heidän ailahtelevaisuudesta.³⁵ Caton näkemys naisten vaarallisesta ailahtelevaisuudesta heijastelee kreikkalaisen filosofian ajatuksia. Jo Aristoteles piti naisia miehiä luontaisesti heikompina ja yli 300 vuotta myöhemmin Filon Aleksandrialainen yhdisti maskuliinisuuden järkeen ja feminiinisuuden aistillisuuteen.³⁶ Suurin kunnianosoitus roomalaiselle naiselle oli myös se, että hänen nimeään ei tarvinnut sanoa.³⁷ Toisin sanoen nainen suoritti työnsä tunnollisesti ja eli moitteetta, jolloin hänestä ei tarvinnut puhua. Yleisesti moraalista kehnoutta pidettiin yhtenä merkittävimmistä syistä sosiaalisiin tai poliittisiin ongelmiin, oli kyse sitten yläluokasta tai tavallisesta kansasta.

1.3 Aiempi tutkimus

Ciceron hahmo on tuskin vieras yhdellekään Rooman tasavallan loppuvaiheisiin perehtyneelle. Cicero vaikutti yhteiskunnassa niin politiikkaan kuin kulttuuriin ja hän jätti jälkeensä antiikin auktoireiden mittapuulla poikkeuksellisen suuren säilyneen tekstimassan. Hänen auktoriteettiasemansa koulutuksessa takasi tekstien säilymisen sekä niiden tutkimisen läpi vuosisatojen. Retoriikan tutkimus on saanut pitkään huomiota filologisessa antiikintutkimuksessa ja myös Cicero on saanut siitä osansa. Oikeuspuheiden retoriikkaa yleisesti on tutkittu suhteessa vähän, sillä tasavallan aikaisia puheita ei juurikaan ole säilynyt muilta kuin Cicerolta.³⁸ Grammatikot sekä heidän retoriikkaan perehdyttävät teoksensa raottavat oikeusretoriikan verhoa, kuten myös Ciceron omat teokset *De inventione*, *De partitione oratoria*, *De oratore* ja *Orator*. Glasgow'n yliopistossa toiminut projekti *Fragments of the Republican Roman orators* on puolestaan uusimpia pyrkimyksiä kerätä, editoida sekä kääntää muiden kuin Ciceron tekstejä.³⁹

Vaikka naiset ovat antiikin teksteissä aliedustettuina, antiikintutkijat ottivat sukupuolentutkimuksen näkökulmat mukaan tutkimukseensa jo, kun nämä aihepiirit vasta olivat saamassa suurempaa huomiota 1900-luvun puolivälissä. Tutkimusta on tehty yleisellä tasolla naisten

³⁵ Ruggini 1989, 608. Livius esittelee Caton näkemyksiä teoksessaan *Ab urbe condita*, Liv. 34, 1, 1–34, 8, 7.

³⁶ Ruggini 1989, 609–610. Filon käsittelee aihetta kohdassa *Spec.* I, 201 ja Aristoteles *Oec.* 1343b–1344a. *Oikonomika*-teoksen kirjoittaja on kiistelty, mutta teos edustaa käsitystä aristoteelisesta ajattelutavasta. Filonin ajattelussa puolestaan näkyvät sekä juutalaisuuden että Platonin filosofian vaikutukset.

³⁷ Ruggini 1989, 611.

³⁸ Malcovati 1976 sisältää fragmentit tasavallan aikaisista puheista. Balbo 2005 ja Balbo 2007 on puolestaan julkaissut fragmentteja Augustuksen ja Tiberiuksen aikaisista puheista.

³⁹ <https://www.fro.gla.ac.uk/>

elämästä ja yhteiskunnallisesta asemasta⁴⁰, mutta myös yksittäisistä naisista.⁴¹ Aiheet yltävät naisten rooleista politiikassa ja uskonnossa nimistöntutkimukseen, naisten oikeuksiin sekä naisten etnisyyteen. Naisten itsensä kirjoittamia tekstejä on säilynyt antiikista vain vähän, joten heistä kertova tieto pohjautuu muunlaisiin lähteisiin. Useimmiten tämä tarkoittaa miesten kirjoittamiin teksteihin tarttumista. Lisäksi Ciceron teksteihin on kohdistunut runsaasti sukupuolentutkimuksen näkökulmasta suuntautunutta tutkimusta, mutta laajoja katsauksia on varsin vähän.⁴² Yksittäisiä puheita tai puheiden sarjoja on tarkasteltu ja tämä tutkimus on noudatellut pitkälti klassillisen filologian perinteitä. Tutkimus on usein ollut suppeaa laajuutensa tai aihepiirinsä kannalta, kattaen vain yhden puheen tai korkeintaan muutamia eri naisia.

1.4 Tutkimuskysymykset, -aineisto ja -menetelmät

Tutkielman tavoitteena on muodostaa käsitys siitä, minkälaisia naisprofieileita Cicero oikeuspuheissaan muodostaa. Tutkielmassa tarkastellaan millaista roolia naiset edustavat oikeuspuheissa, mikä heidän sosiaalinen asemansa on, ovatko he tehneet oikeustilanteeseen vaikuttaneita tekoja sekä millaista sanastoa Cicero käyttää naisia kuvaillessaan.

Primääriaineistona toimivat Ciceron pitämät syytös- ja puolustuspuheet. Rajan määrittäminen poliittisten puheiden ja oikeuspuheiden välillä on toisinaan haastavaa. Esimerkiksi puheen eri osia ei voi käyttää ainoana erottavana tekijänä, sillä käytännössä kirjoittajat eivät aina noudataneet retoriikkaoppaiden antamia sääntöjä. Merkittävä erottava tekijä poliittisten puheiden ja oikeuspuheiden välillä on *narratio*-osan puuttuminen, koska poliittisessä puheessa samankaltaista selontekoa tapahtuneesta ei tarvinnut tehdä kuin oikeuden edessä.⁴³

Aineistosta on jätetty pois ainoastaan ne oikeuspuheet, jotka eivät sisällä nimeltä mainittuja naisia. Osa puheista on luonteeltaan poikkeavia, mutta olen katsonut ne tästä huolimatta riittävän samankaltaisiksi, jotta ne voidaan lukea tutkimusaineistoon. Tällaisia puheita on kaksi. Ensimmäinen on *Pro rege Deiotaro* ja toinen *Pro Milone*, jota pidetään usein yhtenä Ciceron parhaista puheista. *Pro rege Deiotaro* poikkeaa kuulijoiltaan, sillä se esitettiin Caesarille. *Pro Milone* puolestaan pidettiin oikeuden edessä, mutta se erottuu muista puheista sillä, että oikeudenkäynnin aikana forum oli sotilaiden saartama. Todennäköisesti sotilaiden aikaansaama

⁴⁰ Mm. Cantarella 1986, Strong 2016, Takacs 2008, Grubbs 2002.

⁴¹ Mm. Myers 2003, Hindermann 2013, Skinner 2011 ja Duran 2021.

⁴² Mm. Ige 2012, Treggiari 2007, Chong 2022.

⁴³ Ramsey 2007, 123.

paine vaikutti Ciceron sanalliseen ulosantiin, mutta se ei ole este puheen sisällyttämiselle aineistoon. Lisäksi sitä, kuka on puheen auktori, on kyseenalaistettu useilta eri tahoilta, mutta puhe on tästä huolimatta oiva lähde roomalaiseen kulttuuriin.⁴⁴

Syytös- ja puolustuspuheista on edelleen valikoitu tutkittavaksi ne puheet, jotka Shackleton-Baileyn Ciceron puheisiin liittyvän *onomasticon*-teoksen mukaan sisältävät nimeltä tunnettuja naisia. Naisista on vielä erikseen jätetty pois erilaiset jumalat tai jumaluudet ja keskitytty vain todellisiin ihmisiin. Puheet, jotka joko eivät sisällä lainkaan naisia tai käsittelevät vain jumalia tai jumaluuksia ovat *Pro Archia Poeta*, *Pro Quinctio*, *Pro Tullio*, *Pro Marcello*, *Pro Ligario* ja *Pro Sulla*.

Shackleton-Baileyn teoksen hyödyntäminen mahdollistaa myös niiden naisten tunnistamisen, joihin Cicero ei viittaa suoraan nimellä vaan epäsuorasti. Naisten tunnistamisen jälkeen olen jaotellut heidät karkeisiin arkkityyppeihin sen perusteella, minkälaista sanastoa heistä käytetään sekä minkälaisessa asemassa he oikeustilanteessa olivat. Apuna profiilien luomisessa olen käyttänyt antiikin kirjallisuudessa toistuvia hahmotyyppejä, mikä soveltuu oikeuspuheissa stereotyyppianomaisina esiintyviin kuvauksiin. Tämän jälkeen tarkastelen, miten samankaltaisia Ciceron kuvaukset loppujen lopuksi ovat ja muodostuuko pääryhmän sisälle pienempiä usein toistuvia profiileja. Tutkimuksessa esiintyvät käännökset ovat omiani, ellei toisin mainita.

Nimettyjen naisten tutkiminen mahdollistaa tutkimusaineiston rajauksen mielekkäällä tavalla, sillä nimi tarkoittaa, että heihin on kiinnittynyt jonkinlainen identiteetti. Nimi tarkoittaa, että yhteiskunta tietyllä tavalla antaa ihmisille paikan ja erottaa heidät muista – vaikkakin Rooman nimikäytännön vuoksi tätä erottamisaspektia voidaan kyseenalaistaa. Voimme selvittää nimen perusteella enemmän naisten taustoja ja heidän elämiensä vaiheita sekä yhdistää heidät tiettyihin sukuihin ja merkittäviin sukulaisiin. Ciceron puheissa nimeltä tunnetut naiset muodostavat myös sosiaaliselta statukseltaan homogeenisemmän ryhmän kuin nimeltä mainitsemattomat, jolloin heidän vertailunsa paljastaa erot helpommin.

⁴⁴ Puhetta käsittelevät mm. Settle 1963, Dyck 1998 ja La Bua 2014.

2 Analyysi

Ciceron oikeuspuheista yhteensä 20 sisältää jollakin tavalla tunnistettavia naisia. Niistä 16 on puolustuspuheita, jotka ovat *Pro Sestio*, *Pro Sex. Roscio Amerino*, *Pro Q. Roscio Comoedo*, *Pro rege Deiotaro*, *Pro Milone*, *Pro Flacco*, *Pro Cluentio*, *Pro Caecina*, *Pro Caelio*, *Pro Fonteio*, *Pro Murena*, *Pro Scauro*, *Pro Rabirio*, *Pro C. Rabirio perduellionis reo*, *Pro Plancio* sekä *Pro Balbo*. Puheista neljä on syytöspuheita. Nämä ovat kaksi puhetta Verrestä vastaan, *Divinatio in Caecilium* sekä *In Pisonem*.⁴⁵ Syytöspuheet ovat puheiden lukumäärä huomioon ottaen yliedustettuina, sillä aineistosta on rajattu pois ainoastaan puolustuspuheita, yhteensä kuusi kappaletta.

Yhteensä naisia on puheissa 68 kappaletta. Lisäksi aineistoon on luettu vestaalit sekä *gaiiae*-nimellä tunnetut naiset, joihin kumpaankin viitataan ryhmänä.⁴⁶ Valtaosa naisista saa osakseen vain lyhyitä, muutamien lauseiden pituisia kuvauksia osana Ciceron laajempaa narratiivia, toiset puolestaan ovat lähes pääroolissa Ciceron pyrkiessä saattamaan klienttinsä myönteiseen valoon. Tässä osiossa puheissa esiintyvät naiset on lajiteltu neljään eri pääkategoriaan sen perusteella, miten Cicero kuvaa heitä. Kunkin kategorian sisällä pyritään hahmottamaan erilaisia toistuvia piirteitä, jonka perusteella on mahdollista muodostaa tietyntyyppisiä profiileita.

Santoro L’Hoir sekä Hindermann ovat tutkineet Ciceron kirjeitä lingvivistisistä lähtökohdista.⁴⁷ Santoro L’Hoirin analyysi keskittyy naista ja miestä merkitsevien sanaparien *mulier/homo* sekä *femina/vir* ympärille. Hindermann puolestaan käsittelee lisäksi sanoja *uxor* ja *coniunx* (vaimo ja puoliso), *amus*, *avia* ja *vetula* (akka, isoäiti, vanha nainen) sekä *virgo* ja *puella* (nuori nainen, tyttö). Näistä kaikki muut paitsi *avia* ja *vetula* esiintyvät oikeuspuheissa. Sanojen merkitys sekä niihin liitetyt asenteet ovat vaihdelleet eri aikoina.

Santoro L’Hoir’n mukaan *femina* koskee vain esimerkillistä ja arvokasta yläluokkaa. *Mulier* oli tätä vastaava, kaikkia yhteiskuntaluokkia sekä ei-kansalaisia koskeva neutraali sana. Sanaan *femina* yhdistetään samalla yläluokkaan liitetyt hyveet ja päinvastoin *mulier* voidaan nähdä sen vastakohtana. Sanoilla on myös taipumus esiintyä yhdessä vakiintuneina ilmauksina eli kollokaatioina. *Femina* saa yhteyteensä vain positiivisia adjektiiveja, kun taas sanan *mulier* ohessa ne ovat usein pejoratiivisia. Santoro L’Hoir kirjoittaa, että *femina* esiintyy usein

⁴⁵ Toinen puhe Verrestä vastaan on hyvin pitkä ja jakautuu viiteen eri osaan.

⁴⁶ Fonteia sekä kaksi Clodiaa mainitaan useammassa eri osiossa.

⁴⁷ Santoro L’Hoir 1992, Hindermann 2013.

yhteyksissä, joissa Cicero pyrkii esittämään henkilöitä avuttomina.⁴⁸ Nämä seikat on otettu huomioon, kun naisia on lajiteltu erilaisiin profiileihin.

Sanastoa ei kuitenkaan voi käyttää pääasiallisena lajittelukeinona, sillä kuten Santoro L’Hoir mainitsee, Cicero käyttää näitä sanoja sekä positiivisissa että negatiivisissa yhteyksissä.⁴⁹ Cicero ylistää kunnollisina pitäminään naisia, verhoaa ivan neutraaliin ulkoasuun ja toisaalta haakee huumoria tai sarkasmia vastakkainasetteluilla. Naiset on luokiteltu kategorioihin heitä koskevan sanaston sekä heihin kohdistuvien että heidän omien tekojensa kautta. Ciceron retoriset tavoitteet, eli minkälaisen vaikutelman hän haluaa välittää kuulijoilleen, linkittyvät tähän vahvasti ja on otettu myös huomioon. Vastaavanlainen luokittelu mahdollistaa toistuvien piirteiden vertailun paremmin kuin pelkän sanaston tarkastelu.

Teksteistä voidaan erottaa karkeasti viisi pääasiallista kategoriaa. Ensimmäinen kategoria sisältää naiset, jotka ovat viattomia uhreja, uhrien perheenjäseniä sekä jollakin tavalla esimerkiksi toimijoita. Toinen kategoria muodostuu naisista, jotka kuvataan neutraalisti ja joihin usein kohdistuu jonkinlainen rikos. Kolmannen kategorian muodostavat naiset, jotka kuvataan joko yksiselitteisesti tai enimmäkseen negatiivisessa valossa. He ovat oikeuspuheissa pääasiassa syyllisiä johonkin paheksuttavaan asiaan, esimerkiksi politiikkaan sekaantumiseen, epäsiiveellisyyteen, myrkyttämiseen tai poikkeukselliseen julmuuteen. Neljäs kategoria koostuu naisista, joiden kuvaus on lyhyt ja heistä tiedetään vähän. Tämän vuoksi heidän sijoittamisensa selkeämpään kuvauksen arkkityyppiin ja heistä saatavan vaikutelman luokittelu kielteiseksi tai myönteiseksi on hankalaa tai käytännössä mahdotonta. Viimeisen kategorian muodostavat Ciceron omat perheenjäsenet, hänen vaimonsa Terentia ja tyttärensä Tullia, joiden suora yhteys Ciceroon antaa heille erityisen aseman retoriikassa. Kategorioista pystytään erottamaan muutamaan kertaan toistuvia arkkityyppejä, joihin sisältyvät naiset käsitellään omina alalukuinaan.

Oikeuspuheissa positiivisesti kuvatut naiset ovat pitkälti rikosten uhreja, uhrien perheenjäseniä tai heidän puolustajiaan. He ovat äitejä, tyttäriä sekä vaimoja. Ajoittain heidän sosiaalinen asemansa määrittää tarkemmin sitä profiilia, johon heidät luetaan. Heistä käytetään imartelevia adjektiiveja tai heidän tekonsa esitetään hyväksyttävässä tai jopa ihailtavassa valossa. He edustavat roomalaisia ihanteita ja naisilta odotettua käytöstä. He ovat pääasiassa yläluokkaa ja

⁴⁸ Santoro L’Hoir 1992, 1–2; 29–39.

⁴⁹ Santoro L’Hoir 1992, 44.

useat heistä kuuluvat konsulisukuihin. Heistä käytetään useimmiten heidän nimiään sekä sanoja *filia*, ja *mater*.⁵⁰ Osasyynä tähän on usein toistuva suvun maineen sekä auktoriteetin vahvistaminen.⁵¹

Osa naisista kuvataan melko neutraalisti. He ovat peräisin monista eri yhteiskuntaluokista ja pääosin toimivat, kuten roomalaiselta naiselta voi odottaa. Heidän kuvauksensa on runsaampaa kuin lyhyiden mainintojen profiiliin sijoitettujen naisten. Heitä erottaa näistä naisista myös heidän aktiivinen toimintansa vaikka kuvaus saattaa silti olla passiivinen. Heihin kaikkiin on myös kohdistunut jonkinasteinen rikos. Naisiin viitataan enimmäkseen sanoilla *uxor*, *mulier* sekä heidän nimillään.⁵²

Negatiivisen kuvauksen osakseen saaneet naiset ovat moraalisesti hairahtuneita, yhteiskuntajärjestystä horjuttavia, kieroutuneita äitejä, rakastajia, vaimoja ja tyttäriä. He käyttävät valtaa sellaisissa piireissä, joihin ei naisilla perinteisesti ole asiaa. Heihin liitetään pääasiassa negatiivisia adjektiiveja ja positiivisia vain herättämään huvitusta yleisössä huumorin keinoin. Heidän kohdallaan korostuu etenkin seksuaalimoraali, *univira*-ideaalin rikkominen sekä erilaisten hyveiden puute. Heihin viitataan useimmiten sanoilla *mulier*, *mater* sekä suoraan heidän nimillään.⁵³ Käytetty sanasto riippuu paljon siitä, mikä on otollisin valinta horjuttamaan naisten persoonaa ja se näkyy ilmaisujen moninaisuudessa.

Suurin osa puheissa esiintyvistä naisista mainitaan vain lyhyesti, jolloin heistä saatava vaikutelma on hankalasti eriteltävissä. Heitä on kuitenkin luonnehdittu jollakin adjektiivilla, ja he tekevät itse jotakin tai heihin kohdistuu jokin merkittävä teko, mikä erottaa heidät lyhyiden mainintojen kategoriaan sijoitetuista henkilöistä. He edustavat sekä patriiseja että plebeijejä ja yhteistä heille on se, että he käyttäytyvät kuten heiltä odotetaan – he eivät loista esimerkillisellä toimintatavallaan tai näyttäyty poikkeuksellisen puhtaina tai herkkinä. Heidänkin kohdallaan toistuvassa sanastossa on suurta hajontaa.⁵⁴

⁵⁰ Ks. liite 1.

⁵¹ Myös poikkeuksia löytyy, esimerkiksi Cluentia. Ks. tutkielman sivut 28–29.

⁵² Ks. liite 2. Caesennia kattaa nimimaininnoista yhteensä 19, mutta lukemat antavat silti yleistä kuvaa Ciceron käyttämistä sanoista.

⁵³ Ks. liite 3. Kaaviota vääristävät jonkin verran Sassiä sekä Clodia. Yksinään Sassiasta käytetään sanaa *mater* yhteensä 35 kertaa ja Clodiasta sanaa *mulier* 34 kertaa. Se antaa tästä huolimatta yleiskuvaa käytetystä sanastosta ja toistuvuudesta.

⁵⁴ Ks. liite 4.

2.1 Viattomat nuoret naiset

Oikeuspuheista löytyy kaksi viatonta nuorta naista, joihin oli kohdistunut suuri vääryys tai vääryyden uhka. He ovat Publius Annius Aselluksen⁵⁵ tytär Annia sekä Lampsakoksen kaupungissa asuvan Philodamoksen⁵⁶ tytär. Molempia heistä käsitellään puheessa Verrestä vastaan ja molemmissa kohdissa Verres pyritään esittämään ahneena sekä kierona juonittelijana, jonka turmeltuneisuus on jyrkkä vastakohta verrattuna hänen himonsa kohteisiin. Heidän sosiaaliset lähtökohtansa eroavat toisistaan mikä täytyy ottaa huomioon, mutta kuvaukset sisältävät toistuvia piirteitä.

Viattomien uhrien profiilissa naisia yhdistävät heidän passiivisuutensa, vastakkainasettelu Verreksen kanssa sekä perheenjäsenten nostaminen esiin esimerkillisinä henkilöinä sekä viattomien uhrien puolustajina. Toinen heistä edustaa roomalaista yläluokkaa, toinen varakkaita kreikkalaisia. On mahdollista, että etnisyydellä on väliä siinä, voiko Cicero esittää naisia viattoman uhrin asemassa. Koska oikeuspuheissa vastaavanlaisia naisia on vain edellä esitetyt kaksi, pitäisi tarkastelua laajentaa muihin Ciceron teksteihin, jotta yhdistäviä piirteitä löytyisi lisää ja erottavat seikat voitaisiin rajata selkeämmin pois.

2.1.1 Annia

Annia oli jäänyt varakkaan senaattori-isänsä ainoaksi perijäksi. Kyseinen isä oli vältellyt censusta, ja hänen omaisuutensa olisi siirtynyt valtiolle, jos hän olisi jäänyt tästä välttelystä kiinni.⁵⁷ Lapset ja naiset eivät kuitenkaan olleet osa väestönlaskentaa, joten käytäntö ei voinut koskea heitä. Tyttären tekeminen perijäksi ei ollut kiellettyä Rooman laissa, mihin myös Cicero itse vetoaa puheessaan.⁵⁸ Verres kuitenkin halusi omaisuuden itselleen, jolloin se olisi poissa sekä Annialta, joka lain mukaan siihen oli oikeutettu, että valtiolta, jolle se olisi kuullut, jos Publius Annius Asellus olisi jäänyt kiinni väestönlaskennan välttelystä. Niin laki, isän tahto kuin aikaisempien preetorien ediktit olivat Ciceron mukaan Annian puolella.⁵⁹

Anniaa kuvataan passiivisesti ja hän on itse tekemättä mitään tai reagoimatta tilanteeseen – vain hänen äitinsä puolustaa häntä.⁶⁰ Hänestä käytetään kolmea eri substantiiviva: hän on *filia*,

⁵⁵ RE *s.v.* Annius 102. Hänet tunnetaan myös nimellä Gaius.

⁵⁶ RE *s.v.* Philodamos 4. Tytär ei esiinny RE:ssä.

⁵⁷ Lisää aiheesta mm. Tarwacka 2013. Annius Asellus kiersi rekisteröitymättä jättämisellä *lex Voconia* -lain asettamaa rajoitusta naisten nimeämisestä perillisiksi.

⁵⁸ Cic. *Verr. II* 1 104.

⁵⁹ Cic. *Verr. II* 1, 105.

⁶⁰ Annian äitiä käsitellään tämän tutkielman osiossa 2.2.3 sivulla 23.

liberi sekä *pupilla*. Sanaa *liberi*, joka merkitsee lapsia, käytetään kahdesti. Sanalla ei ollut klassisessa latinassa lainkaan yksiköllistä muotoa.⁶¹ Sanoja *filia* sekä *pupilla* käytetään molempia neljä kertaa, minkä lisäksi Annia mainitaan kahdesti nimeltä.⁶² Annia on ainoa *onomasticon*-teoksessa esiintyvistä naisista, josta käytetään sanaa *pupilla*. Kyseinen sana merkitsee joko naispuolista orpolasta tai holhokkia. Annian äiti, kuten puheesta tulee selville, on yhä elossa, joten *pupilla* saattaa viitata hänen holhouksenalaiseen statukseensa. Todennäköisesti molemmat merkitykset tulevat kyseeseen, sillä orpolapsi, isänsä menettänyt tyttönen, herättää kuulijoissa myötätuntoa ja sääliä, kun taas holhokki kertoo hänen lakisääteisen asemansa.

Anniaa ei juurikaan luonnehdita adjektiivein, mutta hänen viatonta asemaansa korostaa vastakkainasettelu Verreksen kanssa. Verres on *audax*, *improbus* sekä *inhumanus* eli julkea, epärehellinen sekä julma. Puheessa Anniaan liitetään kaksi hänen nuoruuttaan korostavaa asiaa, joista toinen on sana *infans*, pikkulapsi⁶³ toinen *toga praetexta* -vaate. Kyseistä togaa käyttivät vapaiden kansalaisten lapset ennen täysi-ikäisyyden saavuttamista. Annia on vielä lapsi ja kykenemätön puolustamaan itseään. Verreksen häntä vastaan kohdistamat teot näyttävät tämän vuoksi julmempina.

2.1.2 Philodamoksen tytär

Lampsakoksessa asuvan Philodamoksen tyttären kohdistuu Verreksen rahanhimon sijaan hänen nautinnonhalunsa. Eräs Verreksen liittolaisista, Rubrius, majoittui Philodamoksen talossa ja vaati tämän tytärtä liittymään seuraan, mikä oli vastoin kreikkalaisia juhlatapoja.⁶⁴ Kun Philodamos ei tähän suostunut, pyrittiin tytär sieppaamaan ja Ciceron vihjauksien mukaan viemään Verrekselle.⁶⁵ Hänet kuvataan samalla tavalla passiivisena kuin Anniakin ja Annian lailla hänen perheenjäsenensä, tässä tapauksessa hänen veljensä ja isänsä, puolustavat häntä.

Lampsakos oli eräs antiikin Kreikan siirtokunnista nykyisen Turkin alueella ja myöhemmin osa Rooman valtakuntaa. Philodamoksen tytär ei kuitenkaan ole roomalainen, sillä Cicero kirjoittaa Philodamoksesta *homo, qui semper hospitalissimus amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset*.⁶⁶ Cicero ja roomalaiset ovat *homines nostri* kun Philodamos ja muut

⁶¹ Tästä syystä tutkimuksessa käytetään ainoastaan monikkoa *liberi*, vaikka viitataan yhteen henkilöön.

⁶² Cic. *Verr. II* 1, 104-106; 113; Cic. *Verr. II* 2, 21; 153.

⁶³ Usein *infans* liittyy nimenomaan imeväikäisiin lapsiin, mutta ottaen huomioon hänen pukeutuvan toogaan, Annia on oletettavasti hieman vanhempi.

⁶⁴ Cic. *Verr. II* 1, 65-66.

⁶⁵ Cic. *Verr. II* 1, 67.

⁶⁶ Cic. *Verr. II* 1, 65. Kuten sana *mulier*, sana *homo* oli varattu merkitsemään kaikkia muita ihmisryhmiä paitsi yläluokkaa. Sanaa käytettiin myös ulkomaalaisista. Santoro L'Hoir 1992, 1-2; 9.

lampsakoslaiset ovat jotakin muuta, jota Cicero ei erittele tarkkaan. Seuraavassa kappaleessa hän mainitsee heidän illastaneen kreikkalaiseen tapaan ja yhdistää heidät tiukemmin kreikkalaiseen kulttuuripiiriin. Philodamoksen tytär ei siis ole perinteinen roomalainen nainen, mutta häneen liitetty siveyden hyve kohottaa hänet heidän veroisekseen. Cicero ei kertaakaan mainitse hänen nimeään, mikä viestii hänen esimerkillisestä sosiaalisesta asemastaan.

Philodamoksen tytär on naimaton nainen, ja häntä kuvaillaan virkkeessä *defert [...] eius esse filiam [...], mulierem eximia pulchritudine; sed eam summa integritate pudicitiaque existimari*.⁶⁷ Hän oli siis kerrotun mukaan poikkeuksellisen kaunis mutta tietävästi puhdas ja siveellinen. *Pudicitia* eli siveellisyys, toistuu hänen kuvauksessaan ja se esiintyy melkein jokaisessa hänestä kertovasta kappaleesta joko implisiittisesti tai eksplisiittisesti. Mitään muita aspekteja häneen ei oikeastaan liitetä. Hänestä käytetään sanoja *filia*, *soror*, *mulier* sekä *liberi*. Sanaa *soror* käytetään hänestä kahdesti, sanaa *filia* neljästi, sanaa *mulier* kolmesti ja sanaa *liberi* kahdesti. Lukuun ottamatta tekstikohdassa Cic. *Verr. II* 1, 64 ollutta esittelyä häneen ei liitetä kuvailevia sanoja. Käsitys hänestä viattomana uhrina syntyy käytännössä hänen passiivisuudestaan, siveellisyydestään ja siitä, miten hänen ansiokas ja kunniakas isänsä, *vir primarius et homo honestissimus*⁶⁸ puolustaa häntä vastaan tarinan roistoa, Verrestä.

2.2 Esimerkillinen yläluokka

Yläluokan esimerkillisesti käyttäytyvät naiset erottuvat muista ja muodostavat oman melkein stereotyyppisen profiilinsa, jota Cicero hyödyntää oikeuspuheissaan. Heitä on puheissa yhteensä neljä. Heitä yhdistävät heidän syntyperänsä lisäksi heistä käytetyt positiiviset adjektiivit, vankka moraalit sekä yleinen pyrkimys yhdistää heidän käytöksensä eksplisiittisesti roomalaisiin hyveisiin. Nimeltä mainitsemisella ei näytä olleen heidän kohdallaan negatiivisia kaikuja, vaan tarpeen on kenties enemmän ollut painottaa, kuka oikeastaan on kyseessä.

Publius Sestiuksen vaimo Cornelia, Annius Aselluksen vaimo ja Annian äiti, Baliarikuksen tytär Caecilia Metella sekä Hortensiuksen anoppi Servilia edustavat kaikki oikeuspuheissa mallikkaasti käyttäytyviä naisia.⁶⁹ He esiintyvät puheissa Sestiuksen ja Sextus Rosciuksen puolesta sekä puheissa Verrestä vastaan. Eniten kuvaillaan Caecilia Metellaa ja Annian äitiä,

⁶⁷ Cic. *Verr. II* 1, 64.

⁶⁸ Cic. *Verr. I* 67.

⁶⁹ RE s.v. Caecilius 135, Cornelius 416, Servilius 98. Annius Aselluksen vaimo ei esiinny RE:ssä.

joihin verrattuna Cornelian sekä Servilian kuvaukset ovat varsin lyhyitä. Heidän edustamassaan naisprofiilissa teot saavat suuren roolin ja ruokkivat positiivista kuvausta.

Jokainen mainituista naisista kuuluu roomalaiseen eliittiin. Caecilia Metella oli merkittävää konsulisukua ja hänen saamansa enneuni johti Juno Sospitan temppelin kunnostamiseen.⁷⁰ Cornelia oli myös konsulisukua, Servilia sekä konsulisukua että naimisissa konsulin kanssa ja Annian nimeltä tuntematon äiti oli puolestaan naimisissa konsulin kanssa mutta oletettavasti itsekkin peräisin yläluokkaisesta tai vähintään hyvästä perheestä. Lisäksi heidän perheenjäseniään luonnehditaan suosiolliseen sävyyn.

2.2.1 Cornelia, Publius Sestiuksen vaimo

Corneliaa kuvataan puheissa passiivisessa roolissa, kun Cicero selostaa Sestiuksen vieneen Cornelian tapaamaan maanpaossa ollutta isäänsä Lucius Cornelius Scipio Asiaticusta piristääkseen tätä.⁷¹ Corneliasta jää kuva vapaaehtoisesti mukaan lähteneenä rakastavana tyttärenä ja miestään kuuntelevana vaimona. Häneen viitataan kerran sanalla *uxor* sekä kolme kertaa sanalla *filia*. Cicero pyrkii tekstikohdassa esittämään Sestiuksen mahdollisimman suopeassa valossa välittävänä ja kunnollisena aviomiehenä, hyödyntäen käsitystä ideaalista roomalaisesta avioparista.

2.2.2 Servilia, Hortensiuksen anoppi

Puheessa kerrotaan, että Servilia piti suojissaan Halaisasta kotoisin olevaa Dioa, joka oli joutunut Verreksen juonien kohteeksi ja menettänyt huomattavan summan rahaa.⁷² Serviliasta käytetään sanoja *femina* ja *socrus* (anoppi), kumpaakin kerran. Hänen nimeään käytetään niin ikään kerran. Häntä luonnehditaan tarkemmin lauseella *socrus tua, femina primaria, Servilia, vetus Dionis hospita* eli ”Servilia, anoppisi, ensiluokkainen nainen, Dion pitkäaikainen emäntä”.⁷³

Femina primaria on ilmaisu, joka liitetään oikeuspuheissa ainoastaan Serviliaan, Annian äitiin ja Gaius Cassius Longinuksen vaimoon.⁷⁴ Toista puhetta Verrestä vastaan ei ikinä esitetty

⁷⁰ Cic. *div.* 1, 4; 99. Juno Sospitaa pidettiin Rooman kaupungin suojelijana, joten temppelin kunnostaminen oli kulttuurisesti merkittävä teko ja Caecilia Metellan enneunen täytyy olla vaikuttanut positiivisesti hänen sosiaaliseen asemaansa. Temppeleitä kunnosti myös Caecilian arvostettu ja kunnioitettu isoisoisänsä Q. Caecilius Metellus Macedonicus (RE s.v. Caecilius 94), jolloin hän assosioituu tähän kaukaiseen sukulaiseensa.

⁷¹ Cic. *Sest.* 7.

⁷² Cic. *Verr. II* 2, 19–24.

⁷³ Cic. *Verr. II* 2, 24

⁷⁴ Gaius Cassius Longinuksen vaimoa käsitellään osiossa 2.5.3. tutkielman sivulla 33–34.

oikeudessa, joten teksti oli Ciceron ainoa keino vakuuttaa lukijansa. Ilmaisun säästäminen toiseen puheeseen oli tärkeää, sillä ilman äänenpainoja ja elekieltä vaikutusmahdollisuudet olivat rajoittuneempia kuin oikeudenkäynnissä – sanalla *femina* Cicero tuo mieleen yläluokkaisen lukijakuntansa omat vaimot sekä tyttäret ja vetoaa näin heidän tunteisiinsa.⁷⁵ Ilmaisun maskuliininen vastakappale, *vir primarius*, esiintyy Cicerolla niin ikään erityisesti toisessa puheessa Verrestä vastaan ja tällä hän viittaa etenkin henkilöihin, jotka pyrkivät toteamaan Verreksen syylliseksi.⁷⁶ *Primaria* ja *primarius* edustavat esimerkillistä, jopa isänmaallista käyttäytymistä valtion etujen ja yleisen moraalin hyväksi.

2.2.3 Annian äiti

Verres yritti saada Annian äidiltä rahaa, jotta hän ei olisi tehnyt tämän lapselle, Annialle, epäsuotuisaa päätöstä liittyen lapsen saamaan perintöön.⁷⁷ Annian äiti on *pupillae mater*, korostetusti äiti eikä vain nainen. Sanaa *mater* käytetään hänestä kahdesti ja sanaa *femina* kerran. Annian holhoajat, joihin hänen äitinsä ei lukeudu, mutta joiden päätökseen hänellä suurella todennäköisyydellä oli vaikutusvaltaa, eivät suostuneet Verreksen vaatimuksiin.⁷⁸ Annian äidin kerrotaan rukoillen apuun sekä ihmisiä että jumalia pelastamaan hänen lapsensa Verreksen ahneudelta ja antamaan hänelle se, minkä hänen isänsä oli hänelle jättänyt.⁷⁹

*Quis est enim qui tueri possit liberum nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratum? Mater, credo.*⁸⁰ ”Kuka voisikaan kannella oikeuteen lapsiimme heidän nuoruudessaan kohdistuvasta virkamiesten kataluudesta? Äiti, tietenkin.” Annian äidistä tulee hänen lapsensa puolustaja yhteiskunnan korruptiota vastaan, hän on *magnum praesidium*, lapsensa suuri apu ja turva, jopa suojaava linnake. Häneen viitataan uudelleen holhokin äitinä sekä ilmaisulla *femina primaria*, jossa on myös hänen kohdallaan samankaltaisia retorisia tavoitteita ja sävyllisiä kaikuja kuin Servilian. Annian äiti edustaa vankan moraalin omaavaa, *pietas*-ihannetta toteuttavaa, perheestään huolehtivaa roomalaista matroonaa. Santoro L’Hoir ehdottaa, että *femina*-sanan käyttö vahvistaa todistajan uskottavuutta.⁸¹ Tämä toteutuu niin ikään Annian äidin kohdalla.

⁷⁵ Santoro L’Hoir 1992, 37.

⁷⁶ Santoro L’Hoir 1992, 11–12.

⁷⁷ Cic. *Verr. II* 1, 105.

⁷⁸ Cic. *Verr. II* 1, 106.

⁷⁹ Cic. *Verr. II* 1, 153.

⁸⁰ Cic. *Verr. II* 1, 153.

⁸¹ Santoro L’Hoir 1992, 30.

2.2.4 Caecilia Metella, Baliaricuksen tytär

Caecilia Metellasta, jonka elämäntyylää Cicero piti Plutarkhoksen mukaan moraalittomana ja epäsoveliaana, käytetään sekä sanaa *femina* että sanaa *mulier*.⁸² Kumpaakin sanaa käytetään hänestä kerran. Lisäksi häneen viitataan sanoilla *soror* sekä *filia*. Molempia käytetään kaksi kertaa ikään kuin arvonimenä ja jotta hänen sukulaistensa arvo korostuisi. Hänen nimeään käytetään kerran. Hän ja Servilia ovat ainoat kategorian naisista, jotka mainitaan nimeltä. Näistä seikoista huolimatta Caecilia Metellan kuvaus on ehdottoman positiivinen, eikä hänen moraalittomuudestaan ole aistittavissa häivääkään.

Oikeuspuheessa esitetään, että Caecilia Metella otti syytetyn Sextus Rosciuksen suojiinsa ja auttoi tätä kiperässä tilanteessa, pitäen huolta sekä tästä itsestään että huolehtien tämän taloudesta. Hänen syntyperänsä ja avioliittonsa tekivät hänestä yhden Rooman vaikutusvaltaisimmista matroonista, mikä korosti hänen tekojensa tärkeyttä Rosciuksen puolustuksessa.

In qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. [...] Eius virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos quam occisus in proscriptos referretur.⁸³

Tuomarit, jopa nyt, kuten aina on oltu mieltä, tässä naisessa on jälkiä muinaisesta velvollisuudentunnosta ikään kuin esimerkiksi. [...] On hänen urheutensa, rehellisyytensä ja tunnollisuutensa ansiota, että Sextus Rosciuksen nimi kirjoitettiin syyllisten joukkoon silloin kun tämä oli yhä elossa sen sijaan, että se kirjoitettiin lainsuojattomien joukkoon tämän tultua tapetuksi.

Caecilia Metellan käytös siitä, miten kunniallisten roomalaisten tulisi käyttäytyä, tuodaan ekplisiittisesti esimerkkinä sanojen *quasi exempli causa* kautta. Hänestä käytettyä ilmaisua *speciatissima femina*, ”mitä loisteliain nainen”, voidaan verrata Annian äidistä ja Serviliasta käytettyyn ilmaisuun *femina primaria*. Vaikka hän on nainen, hän osoitti urheutta, joka ei kalvennut hänen miespuolisten perheenjäseniensä urhouden rinnalla.⁸⁴ Hän on poikkeuksellinen häneen liitettyjen hyveiden suhteen – hänessä henkilöityvät paitsi *diligentia* ja *fides*, kaksi roomalaista hyvettä, myös *virtus*, joka kuuluu yleensä ainoastaan miehille.

2.3 Surevat perheenjäsenet

Suru on luonnollinen osa ihmiselämää ja vahvasti läsnä myös oikeuspuheissa. Itkeminen oli osa roomalaista kulttuuria sekä julkisissa että yksityisissä tapahtumissa, mutta suremisen ja

⁸² Plut. *Cic.* 26. Plutarkhos vihjaa Ciceron pitäneen Caecilia Metellaa uskottomana ja siten epäpuhtaana.

⁸³ Cic. *Sex. Rosc.* 27.

⁸⁴ Cic. *Sex. Rosc.* 147.

itkemisen välillä on selkeä ero. Itkeminen ei ollut samalla tavalla sukupuolisesti jaottunutta kuin nykyaikana, jossa itkeminen ei kuulu länsimaisen kulttuuripiirin perinteiseen maskuliiniseen mieskuvaan vaan leimataan nimenomaan feminiiniseksi piirteeksi. Roomassa miesten ja naisten ei kuitenkaan vaikuta olleen sallittua itkeä samoissa tilanteissa – naisten kyyneleet näyttävät liittyvän etenkin supplikaatioihin, hautajaisiin ja suremiseen, miehille oli sallittua kyynelehtiä poliittisissa konteksteissa muun muassa osana retorista vaikuttamista.⁸⁵

Puheissa kuvataan kuutta eri surevaa naista: Aulus Cluentius Habitus vanhemman tytärtä Cluentiaa⁸⁶, Marcus Caelius Rufuksen⁸⁷ äitiä, herakleialaisen Furiuksen⁸⁸ äitiä, Lucius Licinius Murenan⁸⁹ äitiä, Marcus Fonteiuksen⁹⁰ äitiä sekä tämän siskoa Fonteiaa⁹¹. He ovat kukin omassa oikeuspuheessaan Ciceron puolustaman miehen läheisiä perheenjäseniä. Kaikkiin heistä viitataan ensisijaisesti sanalla *mater* tai *soror*, eikä lainkaan sanalla *mulier*.

Rey esittää artikkelissaan, että oikeuspuheissa miesten ja naisten välisellä itkemisellä on selkeä ero. Hänen mukaansa naisten anelu ja kyyneleet tekevät puheessa käytetyistä argumenteista heikompia ja kyyneleiden pääasiallisena pyrkimyksenä on herättää sääliä siinä henkilöissä, johon he vetoavat.⁹² Lisäksi itkeminen näyttäytyy keinotekoisena ja naisten itkemiseen liitetään passiivisuutta, kuten heihin liitetään monissa muissakin sosiaalisissa konteksteissa.⁹³ Tämä saattaa olla syynä sille, miksi Cicero korostaa henkilöiden surua, mutta yhtä poikkeusta lukuun ottamatta heidän ei mainita itkeneen oikeudessa. Cicero muodostaa oikeustilanteessa muurin yleisön ja läsnä olevien naisten välille. Hän muuntaa naisten kyynelehtimisen reetorin aseeksi, tehden siitä soveliasta puheen kontekstissa.

2.3.1 Lucius Licinius Murenan äiti

Lucius Licinius Murena oli menestynyt poliitikko ja Ciceron ystävä. Murena joutui oikeuden eteen syytettynä konsulinvaaleihin liittyvästä lahjonnasta. Hänen persoonaansa vastaan hyökättiin muun muassa syytöksillä ylellisestä elämästä, triumfin jakamisesta isänsä kanssa sekä

⁸⁵ Rey 2015, 244–245.

⁸⁶ RE s.v. Cluentius 6.

⁸⁷ RE s.v. Caelius 35.

⁸⁸ RE s.v. Furius 3.

⁸⁹ RE s.v. Licinius 123.

⁹⁰ RE s.v. Fonteius 12.

⁹¹ RE s.v. Fonteius 31.

⁹² Rey 2015, 247.

⁹³ Rey 2015, 247–248.

toimimisesta tanssijana.⁹⁴ Puheen viimeisissä kappaleissa Cicero esittää hypoteettisen tilannekuvan, jossa vilpistä tuomittu Licinius Murena etsii paikkaa, jonne palata.⁹⁵ Murenan äiti on tässä kuvauksessa *misera*, onneton, jonka poika menetti asemansa Ciceron sanoin yhdessä yössä. Häneen viitataan vain sanalla *mater*, yhteensä kaksi kertaa. Hän on *cruciata* ja *sollicita* eli kidutettu ja huolestunut. Hänen mieltään painaa hänen poikansa kunnian menetys. Cicero ehdottaa, että Murena voisi palata kotiin tai mennä äitinsä luokse. Ajatusta jatketaan seuraavassa tekstikohdassa, jossa Murena esitetään juurettomana ja nöyryytettynä raukkana:

Sed quid eius matrem aut domum appello quem nova poena legis et domo et parente et omnium suorum consuetudine conspectuque privabit? Ibit igitur in exilium miser? Quo? [...]⁹⁶

Mutta miksi ehdotan hänen äitiään tai kotiaan, kun uudella lailla säädetty rangaistus riistää häneltä kodin, vanhemman sekä tavanomaisen kanssakäymisen kaikkien omaistensa kanssa. Joten lähtisikö miesparka maanpakoon? Minne?

Murenan äidin mainitseminen korostaa Murenasta löytyvää *pietas*-hyvettä. Samalla hänen äidistään piirtyy perheestään välittävä matroona, jonka käytös poikaansa kohti osoittaa äidissä olevan samaa hyvettä. Äiti on kuvauksessa kuitenkin passiivinen ja ainoastaan reagoi Murenan tilanteeseen, pyrkimättä auttamaan häntä ahdingossa – toisaalta auttaminen ei olisi ollut soveliasta. Vaaleihin liittyvästä lahjonnasta syytettynä Murenan maine oli tahriutunut, eikä tämänkaltaisen henkilön aggressiivinen puolustaminen ollut sopivaa matroonalle. Cicero hakee kuulijoiltaan sympatiaa ja vetoaa jälleen heidän myötätuntoonsa, tehden Murenasta ja tämän äidistä säälin kohteita.

2.3.2 Furiuksen äiti

Furiuksen äitiin viitataan kaksi kertaa sanalla *mater* ja häntä kuvataan kerran adjektiivista johdetulla substantiivilla *misera*. Mahdollisesti hän on lisäksi matroona, sillä mainitsee koko kaupungin matroonien tulleen tapaamaan häntä Furiuksen äidin mukana.⁹⁷ Furiuksen äiti vietti öitä itkien poikansa vieressä ja hänen kyyneltensä (*lacrimae matris*) kuvataan olevan riittämättömiä vakuuttamaan Verres siitä, että hänen poikansa henki tulisi säästää.⁹⁸ Samalla

⁹⁴ Cic. *Mur.* 11–13.

⁹⁵ Cic. *Mur.* 88–89.

⁹⁶ Cic. *Mur.* 89.

⁹⁷ Cic. *Verr II* 5, 129.

⁹⁸ Cic. *Verr. II* 5, 112.

siveettömän Niken, Verreksen rakastajattaren, valta riittää kääntämään tämän pään ja säästämään hänen oman aviomiehensä hengen.⁹⁹ Furiuksen äiti kuuluu kurjien miesten äitien joukkoon (*matres illorum miserorum*) ja jopa heittäytyy surun murtamana Ciceron jalkoihin vedotakseen häneen poikansa puolesta.¹⁰⁰ Ciceron pyrkimyksenä on jälleen vedota kuulijoidensa tunteisiin sekä saada vastustajansa näyttämään kehnommilta vastakkainasetteluja hyödyntämällä.

2.3.3 Marcus Caelius Rufuksen äiti

Marcus Caelius Rufusta syytettiin useista vakavista rikoksista, muun muassa kansalaislevottomuuksien aiheuttamisesta Napolissa, osallisuudesta Dion Aleksandrialaisen murhaan sekä Clodian myrkytysyrityksestä. Puolustaessaan Caeliusta Cicero tuo esiin Caeliuksen äidin tukeakseen väitteitään. Äitiin viitataan kerran sanalla *mater*. Cicero vetoaa yleisöön ehdottamalla, että vanhemmilta saa parhaan käsityksen heidän lapsensa pieteetistä (*pietas*).¹⁰¹ Samassa tekstikohdassa käy ilmi, että nämä olivat fyysisesti läsnä varsinaisessa oikeustilanteessa, sillä Cicero kirjoittaa *quam cernitis*, ”kuten näette”, puhutelllessaan kuulijoitaan. Äidin kyyneleet ja sanoin kuvaamaton suru näkyvät hänen olemuksessaan (*lacrimae matris incredibilisque maeror*), ja sitä vahvistaa niinkään läsnäolevan isän kurja mielentila.¹⁰²

2.3.4 Marcus Fonteiuksen äiti ja sisar Fonteia

Fonteiuksen äitiä kohtasi muiden kategorien äitien lailla suuri suru, sillä hänen poikaansa syytettiin varojen väärinkäytöstä hänen pretorikautenaan. Kuten Murenankin puolustuspuheen kohdalla, Cicero maalaa yleisölleen tunteisiin vetoavaa kuvaa. Hän esittää, että gallien ja allobrogien johtaja raahaisi Fonteiuksen pois äitinsä syleilystä, eikä häntä edes yritetä auttaa.¹⁰³ Cicero vetoaa häpeilemättä tuomareiden tunteisiin ja pyrkii herättämään heissä empatiaa.¹⁰⁴ Myöhemmin Fonteius on Ciceron puheen voimasta liikuttuneena itse antautumassa kyynelille.¹⁰⁵ Fonteiuksen äitiin viitataan sanoilla *mater* kerran sekä *femina* kerran. Lisäksi hän on *lectissima* ja *miserrima femina*, ”mitä oivallisim, että surkuteltavin nainen”.¹⁰⁶ Huomattavaa

⁹⁹ *idem*. Ks. tutkielman sivut 48–49 koskien Nikeä.

¹⁰⁰ Cic. *Verr. II* 5, 129.

¹⁰¹ Cic. *Cael.* 4.

¹⁰² *idem*.

¹⁰³ Cic. *Font.* 46.

¹⁰⁴ Santoro L’Hoir 1992, 36.

¹⁰⁵ Cic. *Font.* 48

¹⁰⁶ Cic. *Font.* 46.

on sanan *femina* käyttö, jota käsiteltiin tarkemmin tämän tutkielman osioissa 2 sekä 2.2.¹⁰⁷ Kyseessä on jälleen viittaus korkeaan statukseen, mutta Fonteiuksen äidin kohdalla kuvauksesta puuttuu aktiivinen toiminta. Sana edustaa lähinnä statusta. Fonteiuksen äitiin viitataan lisäksi sanalla *parens*, vanhempi.¹⁰⁸

Nolite pati, iudices, aras deorum immortalium Vestaeque matris cotidianis virginis lamentationibus de vestro iudicio commoneri. Prospicite, ne ille ignis aeternus nocturnis Fonteiae laboribus vigiliisque servatus sacerdotis vestrae lacrimis extinctus esse dicatur.¹⁰⁹

Tuomarit, älkää antako tapahtua, että neitsyen jokapäiväinen vaikeroiminen muistuttaa kuolemattomien jumalten ja äiti Vestan alttareita teidän päätöksestänne. Pitäkää huoli, että papittaren kyynelten ei sanota sammuttaneen Fonteian yöllisin valvonnoin ja vaivoin huolehtimaa ikuista tulta.

Fonteian identiteetti kietoutuu vahvasti vestaaliuden ympärille, minkä vuoksi häntä ja hänen tunteitaan käsitellään tarkemmin tutkielman seuraavassa osiossa. Hän on yksi kolmesta naisesta, jonka Cicero antaa itkeä, vaikka tämä ei tapahdukaan itse oikeustilanteessa.

2.3.5 Aulus Aurius Melinuksen vaimo Cluentia

Cluentian kerrotaan olleen naimaikäinen isänsä kuollessa ja naiseen pian Aulus Aurius Melinuksen. Cluentian oma äiti Sassia kuitenkin vietteli miehen ja aiheutti perheensisäistä kitkaa, mitä häpeän valtaama Cluentia ei halunnut muiden saavan tietoonsa.¹¹⁰ Myöhemmin hän erosi miehestään Melinuksesta ja Sassia meni naimisiin tämän kanssa. Cicero kertoo Cluentian erottuaan miehestään valittaneen veljelleen päivittäin kurjasta tilanteestaan.¹¹¹

Cluentiaan viitataan viisi kertaa sanalla *filia* sekä kerran sanalla *soror*. Lisäksi hänen nimeään käytetään kerran. Hänen on sureva (*[...] ita flagrare coepit amentia [...] non filiae maeror a cupiditate revocaret*) ja hänen äitinsä teot aiheuttivat hänelle ahdistusta (*filia [...] angeretur, sed nefarium matris pelicatum ferre non posset [...]*)¹¹². Hänen esittämisenä nimenomaan tyttärenä painottaa hänen äitinsä Sassian tekojen paheksuttavuutta. Cluentian kerrotaan kokevan naisellista kärsimystä (*dolor muliebris*), mikä on sallittua hänelle yläluokan edustajana, vaikka monien muiden matalampaa yhteiskuntaluokkaa edustavien naisten kohdalla vastaava

¹⁰⁷ Ks. tutkielman sivut 16–17 sekä 21–24.

¹⁰⁸ Cic. *Font.* 48.

¹⁰⁹ Cic. *Font.* 47.

¹¹⁰ Cic. *Cluent.* 11–13. Sassiaa käsitellään tutkielman osiossa 2.6.9 sivuilla 51–53.

¹¹¹ Cic. *Cluent.* 14; 16.

¹¹² Cic. *Cluent.* 12–13.

tunteiden näyttäminen on negatiivista.¹¹³ Cicero kirjoittaa *in huius amantissimi sui fratris manibus et gremio maerore et lacrimis consenescebat* – hän kertoo Cluentian vanhempien itkiesään veljensä syleilyssä.¹¹⁴ Itkeminen ja suru ei ole tässäkään tapauksessa osa oikeustilannetta, mutta se on olennainen osa Ciceron retoriikkaa ja vaikuttamista tunteisiin. Kun Cluentia muodostuu käsitys haavoitettuna naisena, pystyy Cluentius asettumaan luontevasti hänen suojeleijansa saappaisiin.

2.4 Vestaalit

Vestaalit esiintyvät kolmessa Ciceron oikeuspuheista, puheissa Murenan, Fonteiuksen sekä Caeliuksen puolesta.¹¹⁵ Viittaukset vestaaleihin koskevat sekä isompia ryhmiä tai yksittäisiä vestaaleja. Heistä Fonteia ja Claudia tunnetaan nimeltä. Kolmannen, Claudia Quintan vestaaliudesta on esitetty erilaisia arvioita¹¹⁶, mutta Cicero puhuu hänestä yhdessä muiden vestaalien kanssa liittäen hänet heidän joukkoonsa.

Roomalaisessa yhteiskunnassa vestaaleilla oli erityinen asema. Historiallisesti vestaalit olivat olleet läsnä jo varhaisista ajoista lähtien ja he esiintyvät myös Rooman perustamismyyteissä. Vestaalit olivat siitä huolimatta monella tapaa poikkeus yhteiskunnan normeista. Takacs tuo näitä eroja esiin teoksessaan. Hänen mukaansa vestaalit olivat monella tapaa erilaisten kategorioiden välissä: he pukeutuivat kuin matroonat mutta laittoivat hiuksensa kuten morsiamet, heiltä oli kielletty perinteiset naisten työt kuten ruoanlaitto, ja he huolehtivat Vestan alttarin tulesta. Heillä myös joitakin uskonnollisia oikeuksia, jotka kuuluivat alun perin miehille ja he istuivat näytöksissä senaattorien kanssa – he olivat ryhmä naisia miesten hallitsemassa julkisessa elämässä, mutta heidät oli naisina erotettu heille sosiaalisesti määrätystä roolista.¹¹⁷ Vestaalit yhdistivät yksityiset ja julkiset elämänpiirit, hoitaen valtiolle tärkeää uskonnollista kulttia, johon liittyi monia kodinhoitoon kuuluvia piirteitä.¹¹⁸

Usein vestaaleita kuvattiin kahdenlaisilla narratiiveilla. Pappisviroissa toimivia henkilöitä saatettiin syyttää valtiota kohdanneista onnettomuuksista ja samoin vestaalit saivat tästä osansa. Yhden vestaalin valojen rikkominen vaaransi pahimmillaan koko valtion.¹¹⁹ Toisaalta he ovat

¹¹³ Ks. tutkielman sivut koskien 65–66 koskien Ariksen vaimoa.

¹¹⁴ Cic. *Cluent.* 13.

¹¹⁵ Cic. *Font.* 46–48; Cic. *Mur.* 73; Cic. *Cael.* 34.

¹¹⁶ Mm. Takacs 2008 ja Burns 2017.

¹¹⁷ Takacs 2008, 80–83.

¹¹⁸ Wyrwińska 2021, 128.

¹¹⁹ Takacs 2008, 18.

esimerkillisiä toimijoita, jotka vaalivat työllään valtion hyvinvointia ja takaavat sen jatkuvuuden. Ciceron oikeuspuheissa vestaalit kuvataan jälkimmäisellä tavalla. Eniten Cicero kertoo Fonteiaista, yhteensä kolmessa kappaleessa, kun Claudia ja Claudia Quinta esiintyvät vain yhdessä ainoassa kappaleessa.

Ciceron puheissa vestaalit kuvataan valtion hyvinvoinnin ja kukoistuksen takaavina naisina. Heistä käytetty sanasto ja sen luomat vaikutelmat muistuttavat paljon osiossa 2.2 käsiteltyä esimerkillistä yläluokkaa. Vestaalien oli heidän laillaan mahdollista puolustaa omia perheenjäseniään, tosin vain toimilla, jotka ovat uskonnollisia. Lisäksi he edustavat Rooman valtion jatkuvuutta ja pysyvyyttä sekä sen loisteliasta menneisyyttä.

2.4.1 *Virgo vestalis*

Cicero käyttää ilmaisua *virgo vestalis* neljä kertaa – kahdesti puheessa Fonteiuksen puolesta, kerran puheessa Murenan puolesta ja kerran puheessa Caeliuksen puolesta. Puheessa Fonteiuksen puolesta *virgo vestalis* yhdistyy vahvasti nimenomaan Fonteiaan, Ciceron puolustaman Fonteiuksen sisareen ja puheessa Caeliuksen puolesta Claudiaan, Appius Claudius Pulcherin tyttäreeseen. Puheessa Murenan puolesta ilmaisua käytetään yleisellä tasolla. Ciceron esittämässä hypoteettisessa tilanteessa vestaali luovuttaa ystävälleen Murenalle istumapaikkansa osoituksena heidän välisestään läheisyydestä, eikä Murenaa ole Ciceron mukaan syytä moittia tämän läheisyydenosoituksen hyväksymisestä.¹²⁰ Edeltävä osa puheesta on kadonnut, mutta tilannetta näytetään käytettävän vasta-argumenttina todistamaan Murenan hyvä moraalit.

2.4.2 Claudia ja Claudia Quinta

Claudia sekä Claudia Quinta esitetään tekstissä vastakohtina Clodialle.¹²¹ Cicero asettaa sanaan Clodian esi-isän, Appius Claudius Caecuksen suuhun, joka moittii tämän toimintaa.

Nonne te, si nostrae imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, aemulam domesticae laudis in gloria muliebri esse admonebat, non virgo illa Vestalis Claudia, quae patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebei de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius quam bona paterna et avita et usque a nobis cum in viris tum etiam in feminis repetita moverunt?¹²²

¹²⁰ Cic. *Mur.* 73.

¹²¹ Clodiaa käsitellään tarkemmin tutkielman osiossa 2.6.10 sivuilla 53–56.

¹²² Cic. *Cael.* 34.

Jos perheemme miespuolisten esi-isien kuvat eivät liikuta sinua, eikö edes jälkeläiseni, tuo Quinta Claudia, ole kehottanut sinua ryhtymään kilpailijaksi niille naisille, jotka ovat tuoneet kunniaa perheen piiriin, tai tuo neitsyt-vestaali Claudia, joka syleili isäänsä triumfissa eikä antanut kansantribuunin, vihollisen, repiä häntä pois vaunuista? Miksi veljesi paheet liikuttivat sinua enemmän kuin isien ja esi-isien hyveet, joita toistavat sekä perheemme miehet että naiset?

Kumpikin kohdassa mainituista Claudioista symboloi hyvää menneisyyttä, jota häpeällinen Clodia rapauttaa käytöksellään. Claudiat käyttäytyvät kuten osion 2.2 naiset, osoittaen aktiivisella toiminnallaan *pietas*-hyvettä sekä hyvää moraalialia. Kumpikin heistä ilmentää esimerkillisen naisen piirteitä, vaikka sanaa *femina* ei tekstissä käytetäkään.

2.4.3 Marcus Fonteiuksen sisar Fonteia

Fonteiaa käsitellään aivan *pro Fonteio* -puheen viimeisessä osiossa, jossa Cicero pyrkii jälleen vetoamaan kuulijoiden tunteisiin. Cicero kuvailee, kuinka Fonteia syleilee veljeään ja anoo hänelle Rooman kansan, eli paikalla olevien kuulijoiden, suojelua.¹²³ Hänen mukaansa Fonteia käytti vuosia elämästään lepyttämään jumalia, eikä hänellä ole tavalliselle naiselle kuuluvaa mahdollisuutta kumppaniin ja puolustajaan, eli aviomieheen.¹²⁴ Cicero maalaa kuvaa Fonteiaista viettämässä unettomia öitä vahtimassa Vestan alttarin ikuista tulta, itkien veljensä puolesta.¹²⁵ Lopuksi hän rukoilee muita kansalaisia pelastamaan veljensä.

Fonteiaa nimitetään neitsyeksi (*virgo*) viisi kertaa, joista kolmeen liittyy vestaalia merkitsevä attribuutti *vestalis*. Hänet mainitaan nimeltä kerran ja hän on äitinsä lailla *misera*, ”kurja”. Ilmaisuihin *ceterae feminae*, ”muut naiset”, liittyy Fonteian tähän arvostettuun yläluokkaan, vaikka häneen itseensä ei kyseisellä substantiivilla viitatakaan ja vestaalina hän on yhdessä arvostetuimmista papittaren viroista. Vestaalina Fonteia oli sosiaalisten kategorioiden välitilassa ja puheessa hän sijoittuu kuolevaisten ja kuolemattomien jumalten väliin.

Fonteiaa käytetään puheessa jopa metaforisessa merkityksessä Vestan tilalla. Vestaalit nähtiin Rooman valtion symboleina ja julkisina hahmoina ja heidän oli tarkoitus näkyä arkielämässä, etenkin siihen liittyvissä uskonnollisissa juhlissa.¹²⁶ Vestan alttarin tuli oli samalla koko Rooman valtion tulisija sekä sen kuvainnollinen sydän. Vestaalien symbolisesta ja julkisesta roo-

¹²³ Cic. *Font.* 48.

¹²⁴ *idem.*

¹²⁵ Cic. *Font.* 47. Kyseinen tekstikohta on käännetty tutkielman osiossa 2.3.4 sivulla 28.

¹²⁶ Wyrwińska 2021, 129–130 ja Kroppenbergs 2010, 420.

lista johtuen heidät voitiin nähdä Vestan ruumiillistumina. Fonteia samaistuu tekstissä vahvasti nimenomaan Vestan tuleen sekä liekkiin, joita hän vartioi yötä päivää.¹²⁷ Fonteian vahingoittaminen horjuttaisi koko valtakunnan hyvinvointia. Samassa kappaleessa leijuu myös seksuaalisen väkivallan uhka, joka riistäisi häneltä vestaalilta vaaditun puhtauden (*castitas*). Puhtaudella oli vestaalin olemuksessa poliittinen funktio – ilman neitsyyttä hän ei voinut hoitaa tehtäväänsä.¹²⁸ Vestaalien julkisen ja yksityisen¹²⁹ sekä kuolevaisen ja kuolemattoman välinen raja näkyy samoin Fonteian veljensä vuoksi vuodattamissa kyyneleissä. Ne kertovat paitsi hänen ahdistelijoidensa kieroudesta ja julmuudesta, myös valtion yleisen hyvinvoinnin rapautumisesta.

2.5 Naiset toimijoina sekä rikosten kohteena

Viisitoista puheissa esiintyvistä naisista on ollut jonkinlaisen rikoksen kohteena, mutta heillä ei ole merkittävää erottavaa tekijää, joka nostaisi heidät esimerkiksi sanaston tasolla muiden yläpuolelle, eivätkä he tee mitään poikkeuksellista. Heidä koskevat tekstikohdat ovat kuitenkin liian pitkiä kuulumaan lyhyiden mainintojen kategoriaan, joten heidät on koottu oman profiilinsa alle. Naiset ovat vaimoja, anoppeja sekä tyttäriä mutta heidän joukkoonsa mahtuu esimerkiksi entinen orja.

Profiiliin sijoitetut naiset edustavat useita eri yhteiskuntaluokkia entisistä orjista tribuunien vaimoihin. Heille yhteistä on heitä kuvaavien adjektiivien vähyys ja jonkinlainen aktiivinen tekeminen, oli kyse sitten merkittävämmistä asioista kuten vuokrauksesta huolehtimisesta tai vähäisemmistä, kuten tyypillisen naisen lailla käyttäytymisestä. Heidä käytetään sekä mustamaalaamaan Ciceron vihollisia että korostamaan hänen puolustamiensa henkilöiden positiivisia puolia, mikä toistuu lähes kaikissa kategorioissa.

2.5.1 Ceiuksen vaimo

Samniumista kotoisin olevan Ceiuksen vaimo joutui rikoksen kohteeksi. Nainen joutui liittolaissodan aikana orjaksi, vaikka hän oli alun perin ollut vapaa. Cicero kertoo Cluentiuksen vapauttaneen tämän mitä pikimmiten, vaikka hän oli ostanut hänet.¹³⁰ Vaimon kuvaus on varsin

¹²⁷ Cic. *Font.* 47.

¹²⁸ Vestaalien harjoittaman seksuaalisen kanssakäymisen katsottiin saastuttavan Vestan tuli, mitä usein pidettiin synnä valtion pahoinvointiin. Merkittäviä esimerkkejä ovat Aemilia, Licinia ja Marcia -nimisten vestaalien oikeudenkäynnit.

¹²⁹ Ks. tutkielman sivut 29–30 vestaaleiden julkisista ja yksityisistä rooleista.

¹³⁰ Cic. *Cluent.* 162.

lyhyt; hän on *uxor* sekä *mulier*, joita kumpaakin käytetään kerran. Lisäksi hänestä käytetään adjektiivina *libera*, ”vapaa”. Kuvaus on passiivinen, hänen siirtyessään omistajalta miehensä hallinnon alle. Cicero hyödyntää hänen tarinaansa korostamaan Cluentiuksen hyvää luonnetta.

2.5.2 Ksenonin vaimo

Ksenonin vaimo ei ole suoraan rikoksen uhri, mutta joutuu Verreksen juonien kohteeksi. Vaimon vuokralainen hylkäsi kiinteistön ja Verres haastoi Ksenonin oikeuteen riittämättömistä viljamääristä. Ksenon kielsi syyllisyytensä, sillä hän ei ollut maanviljelijä, eikä hän myöskään omistanut kyseistä maata. Lisäksi tämä vakuutti, että kiinteistö kuului hänen vaimolleen ja että hän hoiti itse sen vuokrausta ja oli vastuussa omista liiketoimistaan.¹³¹ Ksenon tuomittiin lopulta syylliseksi maksamattomiin viljoihin.

Vaimosta käytetään kaksi kertaa sanaa *uxor* ja se on ainoa häneen liitetty substantiivi. Ksenoniin viitataan hänen sosiaalista statustaan korostavilla sanoilla *nobilissimus homo* eli jalo tai oivallinen mies, mikä heijastuu niin ikään hänen vaimonsa persoonaan. Vaimolla on aktiivinen, jopa itsenäinen rooli sillä hän on itse vastuussa omista toimistaan. Toisaalta Ciceron tarkoituksena on jälleen saada Verres näyttämään häikäilemättömältä rikokselta. Kunnollisen sekä täysin syyttömän miehen tuomitseminen sakkoihin on oiva keino saada hänet näyttämään moraalisesti korruptoituneelta.

2.5.3 Gaius Cassius Longinuksen vaimo

Verres kohdisti ahneutensa Gaius Cassius Longinuksen vaimon omaisuuteen. Tämä oli perinyt isältään maatilan, jolta Verres vei liikaa viljoja. Longinus on Ciceron mukaan *clarissimus et fortissimus vir*, ”mitä loistokkain ja urhein mies”, sekä preetori. Hänen vaimonsa on *uxor, femina primaria*, joka oli perinyt maatilan isältään.¹³² Longinuksen vaimo on ainoa nainen, josta Cicero käyttää toisen Verres-puheen kolmannessa kirjassa sanaa *femina*. Tämä korostaa häneen kohdistuneen rikoksen röyhkeyttä.

Longinuksen sekä hänen vaimonsa käsittelytapa on samankaltainen kuin Ksenonin ja hänen vaimonsa kohdalla, mutta Cicero kuvaa Longinuksen vaimon passiivisena. Cicero kertoo

¹³¹ Cic. *Verr. II* 3, 55.

¹³² Cic. *Verr. II* 3, 97. Cassius Longinuksen vaimoa käsitellään ainoastaan kyseisessä tekstikohdassa.

Longinuksen tulevan itse paikalle oikeuteen ja todistavan Verrestä vastaan, joten on mahdollista, että vaimolla oli paljon vaikutusvaltaa kodin piirissä ja hän saattoi hoitaa maatilaa itse, kuten Ksenonin vaimokin. Tämä ei kuitenkaan tule Ciceron puheesta ilmi. Kuten Santoro L’Hoir tuo esiin, Cicero käyttää toisinaan sanaa *femina* vahvistamaan todistajien luotettavuutta ja kunnioitettavuutta.¹³³ Tavoite näkyy kummassakin tämän osion naisista, joista hän käyttää kyseistä substantiivia. Sekä Longinuksen vaimo että Caesennia¹³⁴ ovat osa kiinteistöjen omistusoikeusvyyhtiä, jota Cicero pyrkii selvittämään ja oleellisinta on todistaa Ciceron väite oikeaksi.

2.5.4 Sestullius Androksen vaimo

Sestullius Androksen vaimo, niin ikään nimeltä tuntematon, oli kuollut määrittämättä mitä hänen omaisuudelleen tehtäisiin, mitä ilmeisimmin siis tekemättä testamenttia.¹³⁵ Ciceron puolustama Flaccus, joka kuului vaimon lailla Valeriusten sukuun, oli ratkaissut tilanteen katsoamalla vaimon omaisuuden hänen itsensä hallinnoitavaksi.¹³⁶ Tämä on yksi harvoista naisista koskevista tekstikohdista, joissa Cicero käsittelee lähes suoraan lakia; hänen mukaansa Valeria ei nainut Sestulliusa *cum manu*, joten Valeria ei voinut tehdä testamenttia.¹³⁷ Ciceron vastustaja kuitenkin väitti, että avioliitto olisi ollut *cum manu*, jolloin Valerian omaisuudesta olisi ollut vastuussa hänen aviomiehensä Sestullius hänen holhoajanaan. Kyseisen vastustajan mukaan Valeria olisi antanut kaikki varansa miehelleen myötäjäisten muodossa, mutta hän olisi tarvinnut tätä varten luvan hänen holhoajiltaan, joihin myös Flaccus lukeutui.¹³⁸

Puheesta käy ilmi, että Valeria oli vapaasyntyinen (*ingenua*). Valeria mainitaan kahdesti nimeltä ja hänestä käytetään kerran sanaa *uxor*. Lisäksi häneen viitataan kerran pronominilla *illa*. Hän on mielenkiintoisessa tilassa aktiivisen, omista asioistaan huolehtivan naisen sekä passiivisen holhottavan välissä. Ciceron vastustaja ajaa selkeästi aktiivisempaa naiskuvaa,

¹³³ Santoro L’Hoir 1992, 30. Konseptiin on viitattu aikaisemmin tämän tutkielman sivulla 23 Annian äidin kohdalla.

¹³⁴ Ks. tutkielman sivut 38–39.

¹³⁵ Cic. *Flacc.* 84.

¹³⁶ Watson 1967 käsittelee avioliittokäytänteitä sekä lakia liittyen *pro Flacco* -puheeseen sivuilla 20–23.

¹³⁷ *Cum manu* -avioliitossa vaimo siirtyi lain silmissä aviomiehensä holhouksen alaisuuteen. Nainen ei esimerkiksi voinut omistaa itse omaisuutta ja kaikki hänen aiemmat omistuksensa siirtyivät avioliitossa hänen miehensä tai perheenpäänä (*pater familias*) toimivan miehen omistukseen. *Sine manu* -avioliitossa vaimo pysyi isänsä perheen holhottavana. Ciceron argumentti riippuu siitä, kenen holhottavana Sestulliuksen vaimo oli ja kenellä oli päätäntävalta hänen omaisuudestaan.

¹³⁸ Sestullius ei ollut *ius mancipii* -lain määrittämä perheen pää, vaan hänen vaimonsa oli yhä muiden holhottavana. Ciceron puheesta saa kuvan, että hänen vastustajansa ei kyennyt osoittamaan Valerian ja Sestulliuksen avioliiton olleen *cum manu*.

jossa Valeria, tosin yhä miehensä holhottavana, teki itse päätöksen perinnöstään. Cicero kumoaa väitteen tekemällä tästä Flaccuksen sekä muiden suvun miesten päätösvallan alaisen.

2.5.5 Amyntaksen anoppi, vaimo ja tytär

Amyntaksen anoppi, vaimo sekä tytär, joutuivat hyväksikäytön ja rikoksen uhreiksi. Amyntaksen anoppiin viitataan sanalla *socrus* (anoppi) kahdesti sekä kerran sanalla *mulier*. Hän on paitsi *satis locuples* eli kyllin varakas, mutta myös jollakin tavalla typerä, sillä hän antoi huonoja neuvoja (*mulier imbecilli consili*).¹³⁹ Ciceron sanojen mukaan anoppi oli manipuloitavissa hänen itse tajuamatta, mitä oikeastaan tapahtui. Amyntaksen vaimo oli raskaana, kun hänet siepattiin yhdessä tyttärensä kanssa.¹⁴⁰ Amyntaksen vaimoon viitataan ainoastaan sanalla *uxor*, yhteensä kolme kertaa ja hänen tyttärensä sanalla *filia*, samoin kolme kertaa. Yhdessä kaikkiin kolmeen viitataan kerran sanalla *mulier*. Passiivisuus toistuu heidän kaikkien kuvauksessa.

2.5.6 Scantia

Scantiaa luonnehditaan lyhyesti – hän on vain *muliercula*, ”naisparka”, jota Clodius uhkasi kuolemalla jollei hän olisi antanut puutarhaansa (*hortus*) Clodiukselle.¹⁴¹ Rivien välistä voidaan lukea, että Scantia luovutti kyseisen kiinteistön, mutta muuten häntä koskeva virke antaa hänestä passiivisen kuvan. Nimensä perusteella hän oli osa Scantia-nimellä tunnettua vähäistä plebeijisukua. Hän on yksi kolmesta naisesta, joista käytetään puheissa sanaa *muliercula*.¹⁴² Sanan sävy ja merkitys on tästä huolimatta täysin erilainen, sillä toinen heistä oli käsin koskeltavan väkivallan uhkanalainen, toinen käytännössä syytetyn rikoskumppani.

2.5.7 Gaius Statius Oppianicuksen vaimo Auria

Auria on yksi *pro Cluentio* -puheessa käsitellyn perhedraaman uhreista. Hän tietävästi joutui Statius Albius Oppianicuksen myrkyttämäksi. Vaikka häntä kuvataan ainoastaan adjektiivilla *gravida*, hänestä muodostuu silti varsin traaginen hahmo. Hän on *gravida Auria, fratris uxor*, ”raskaana oleva Auria, veljen vaimo”.¹⁴³ Häneen viitataan sanalla *uxor* yhteensä kolmesti, sanalla *mulier* kahdesti sekä kerran sanalla *filia*. Cicero kuvailee hänen tilannettaan sanoin

¹³⁹ Cic. *Flacc.* 72. Kaikkia kolmea koskevat kohdat ovat Cic. *Flacc.* 72–74.

¹⁴⁰ Cic. *Flacc.* 72.

¹⁴¹ Cic. *Mil.* 75.

¹⁴² Muut naiset ovat Verreksen rakastajattaret Tertia sekä Pipa. Ks. tutkielman sivut 45–48.

¹⁴³ Cic. *Cluent.* 31. Veli merkitsee tässä kohtaa Gaius Statius Oppianicusta, joka oli veli Statius Albius Oppianicukselle.

fratris uxorem speratosque liberos fratremque ipsum [...] interfecerit – "(Oppianicus) vei itse hänen veljensä vaimon, Aurian, hengen, odotettujen lapsien henget ja veljensäkin hengen".¹⁴⁴ Aurian roolia tulevana äitinä korostaa virke *a cuius audacia fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset* eli ”edes äidin kehon turva ei voinut suojella veljen lapsia tämän (Oppianicuksen) röyhkeydeltä”.¹⁴⁵ Aurian passiivisessa kuvauksessaan korostuu äidin rooli sekä se, että Oppianicus riisti häneltä mahdollisuuden harjoittaa yhtä roomalaisilta naisilta odotetuista tehtävistä, sukulinjan jatkamista.

2.5.8 Statius Albius Oppianicuksen vaimo Cluentia

Cluentia on Aurian tavoin passiivinen rikoksen uhri. Myös Cluentiaa kutsutaan pääasiassa sanalla *uxor*, yhteensä kolme kertaa. Häntä kutsutaan kerran nimeltä ja nimitetään kerran Ciceron puolustettavan, Aulus Habitus Cluentiuksen tädiksi (*amita*). Cluentian kuolemaa luonnehditaan yksityiskohtaisemmin kuin Aurian, jonka menehtyminen jää melkein sivuhuomautukseksi. Cluentian kerrotaan huudahtaneen kesken myrkyin juomisen olevansa suurissa kiivuisissa ja kuolleen heti huudahduksen jälkeen (*subito illa in media portione exclamavit se maximo cum dolore emori: nec diutius vixit quam locuta est*) ja että hänen kehossaan näkyivät tavanomaiset myrkyin merkit (*solent esse indicia et vestigia veneni in illius mortuae corpore fuerunt*).¹⁴⁶ Muutoin hän esiintyy osana Oppianicuksen rikosten listaa, kun puhutaan tämän vaimojen tappamisesta.¹⁴⁷

2.5.9 Statius Albius Oppianicuksen anoppi Dinaea

Larinumista kotoisin oleva anoppi Dinaea saa hieman aktiivisemmän aseman kuin Oppianicuksen toiset naispuoliset uhrit. Dinaea oli päätenyt merkittävän omaisuuden haltijaksi aviomiestensä ja lapsiensa menestyttyä ja Oppianicus havitteli hänen varallisuuttaan. Kun Dinaea sai tiedon, että viimeinen hänen pojistaan ei ollutkaan kuollut, hän pyysi itkien läheisiään etsimään hänet.¹⁴⁸ Dinaea kuitenkin sairastui ja Ciceron mukaan kieltäytyi ennen kuolemaansa sen lääkärin hoidosta, joka oli hoitanut hänen lapsiaan.¹⁴⁹ Hän kirjoitti vielä ennen kuolemaansa testamentin, jonka Oppianicuksen kerrotaan väärentäneen.¹⁵⁰ Koska Cicero ei

¹⁴⁴ Cic. *Cluent.* 125.

¹⁴⁵ Cic. *Cluent.* 31.

¹⁴⁶ Cic. *Cluent.* 30.

¹⁴⁷ Cic. *Cluent.* 125 ja 171.

¹⁴⁸ Cic. *Cluent.* 21–22.

¹⁴⁹ Cic. *Cluent.* 40.

¹⁵⁰ Cic. *Cluent.* 41.

mainitse muiden sukulaisten valvontaa, saattaa olla, että Dinaea oli *sui iuris*, vastuussa itse itsestään eikä holhouksenalainen.

Dinaeasta käytetään nimeä kahdeksan kertaa. Lisäksi hän on *socrus* neljä kertaa, *mater* kaksi kertaa, *mulier* kolme kertaa sekä *avia* eli isoäiti kerran. Sukulaisuussuhteet ovat hänen kuvauksessaan tärkeitä ja hänen nimeään käytetään verrattain paljon. Hän osoittaa myös *pietas*-hyvettä huolenpidollaan perheestään ja hänen kyyneleensä näyttävät joko ilon, huojentumisen tai epätoivon kyynelinä. Oli näiden konteksti mikä tahansa, hän välittää perheestään tarpeeksi vuodattaakseen kyyneliä sen jäsenten puolesta. Dinaean kieltäytyminen kehnon lääkäriin hoidosta näyttyy viisaana päätöksenä ennemminkin kuin äkillisenä mielenjohteena, ikään kuin hän olisi aavistanut asioiden todellisen laidan. Hänen kuvauksestaan puuttuu elementtejä, jotka lukisivat hänet esimerkiksi yläluokan naisten kanssa samaan profiiliin, suurimpana *femina*-sanana puute ja epätietoisuus hänen yhteiskunnallisesta statuksestaan.

2.5.10 Agonis

Lilybaionista kotoisin oleva Agonis oli entinen Venuksen temppelin orja, jolla oli runsaasti rikkauksia. Agoniksen omistamat soittajaorjat vietiin laivasto-osaston palvelukseen ilman hänen hyväksyntäänsä.¹⁵¹ Cicero mainitsee Agoniksen noudattaneen Sisiliassa Venuksen orjille tyypillistä tapaa ja käytti Venuksen nimeä saadakseen komennon antaneen päällikön pelkäämään pyhäinhäväistystä kertomalla, että hän ja kaikki hänen omaisuutensa kuuluu Venukselle.¹⁵² Caecilius, joka toimi alueen kvestorina, ratkaisi tilanteen ottamalla Agoniksen omaisuuden haltuunsa ja vei samalla tältä tämän statuksen vapautettuna. Verres vaati Caeciliusta palauttamaan omaisuuden Agonikselle, mutta samalla hän vei itse merkittävän summan rahaa välistä.¹⁵³

Agonis mainitaan nimeltä kahdesti. Häntä määrittää hänen kotipaikkansa, statuksensa vapautettuna ja entisenä Eryksin Venuksen temppelin orjana sekä hänen merkittävä varallisuutensa. Häneen viitataan viisi kertaa neutraalisti sanalla *mulier* ja kerran vapautettuna sanalla *liberta*. Cicero antaa hänelle aktiivisen roolin kerronnassaan ja painottaa tavallisia tapoja. Agonis toimi kuten häneltä odotettiin ottaen huomioon hänen statuksensa entisenä orjana. Tämän lisäksi hän toimi moraalisesti oikein käyden vastaan korruptoitunutta hallintoa. Ciceron pyrkimyksenä on saada Caecilius näyttämään negatiivisessa valossa, jotta hän ei pääsisi

¹⁵¹ Cic. *Div. Caec.* 55.

¹⁵² Cic. *Div. Caec.* 56.

¹⁵³ Cic. *Div. Caec.* 57.

syöttämään Verrestä tämän oikeudenkäynnissä. Agoniksen esittäminen vähintäänkin neutraalisti edistää tätä tavoitetta.

2.5.11 Marcus Fulciniuksen ja Aulus Caecinan vaimo Caesennia

Puheessa Aulus Caecinan puolesta Cicero yrittää todistaa, että Caecinalta on viety laittomasti kiinteistön omistusoikeus. Caesennia liittyy tähän olennaisesti, sillä kyseessä on hänen omistuksessaan ollut kiinteistö. Caesennian ensimmäinen aviomies Marcus Fulcinius oli ostanut kyseisen kiinteistön vaimonsa myötäjärahoilla ja varmistanut, että myötäjäiset sijoitetaan kyseiseen kiinteistöön. Sen jälkeen hän myi kiinteistön Caesennialle.¹⁵⁴ Testamentissaan Fulcinius teki pojastaan Caesennian kanssa perillisensä. Poika menehtyi piakkoin ja kiinteistö päätettiin huutokaupata.¹⁵⁵ Caesennian ystävä, tai Ciceron mukaan sellaisena esiintynyt Sextus Aebutius yritti hyötyä tilanteesta ja saada kiinteistön hallintaansa uskotellen muille, että kiinteistö olisi siirtymässä Caesennialle.¹⁵⁶ Caesennia meni uusiin naimisiin Aulus Caecinan kanssa, menehtyi, ja testamentissaan määräsi Caecinalle suurimman osan kiinteistöistään.¹⁵⁷

Caesennian kerrotaan olleen korkea-arvoisesta perheestä (*summo loco nata*), kotoisin samasta maaseutukaupungista kuin miehensäkin, sekä olleen erittäin kunnollinen nainen (*probatissima femina*).¹⁵⁸ Caesenniasta käytetään sanaa *femina* kerran, mutta myös sanoja *mulier* (11 kertaa) sekä *uxor* (kaksi kertaa). Santoro L’Hoir ehdottaa, että Caesennian sosiaalinen merkitys oli vain vähäinen, minkä vuoksi *mulier* olisi valikoitunut häneen viittaavaksi substantiiviksi, mutta koska Cicero pyrki esittämään hänet uhrina, hän käytti ilmaisua *probatissima femina*.¹⁵⁹ Tämä muistuttaa retoriikaltaan osiossa 2.2 käsiteltyä pyrkimystä herättää kaikuja kuulijoiden omista perheenjäsenistä ja kerätä näin myötätuntoa.¹⁶⁰ Samalla tavoin sanan *femina* käyttö korostaa vastapuolen kieroutuneisuutta, kuten Verreksen ja Annian kohdalla.¹⁶¹ Sanaan *mulier* puolestaan liittyy vain kerran pronomini *qui*, eikä lainkaan adjektiiveja.

¹⁵⁴ Antiikin Roomassa myötäjäiset palautuivat vaimon hallintaan miehen kuollessa, joten aviomies takasi Caesennialle mahdollisuuden toimeentuloon, mikäli hän kuolisi odottamatta.

¹⁵⁵ Cic. *Caec.* 12–13.

¹⁵⁶ Cic. *Caec.* 16.

¹⁵⁷ Cic. *Caec.* 17.

¹⁵⁸ Cic. *Caec.* 10–11.

¹⁵⁹ Santoro L’Hoir 1992, 36.

¹⁶⁰ Ks. tutkielman sivu 23.

¹⁶¹ Ks. tutkielman sivut 16–17 sanan *femina* käytöstä.

Caesenniaan viitataan nimeltä yhteensä 19 kertaa, mikä on poikkeuksellista ottaen huomioon hänen sosiaalisen statuksensa ja sen, että hän ei ollut rikkonut yleistä hyvää moraalialia. Paremmann kuvan saamiseksi tulisi tarkastella, viljelläänkö miesten nimiä yhtä lailla puheen selostusosiossa, vai onko Caesennia poikkeus myös tässä joukossa. Cluentian ja Aurian kohdalla *pro Cluentio* -puheen *narratio*-osassa vastaavanlaista ei esiinny, Dinaea puolestaan mainitaan kahdeksan kertaa. On mahdollista, että Caesennian nimi mainitaan poikkeuksellisen monta kertaa, jotta kuulijan olisi helpompi ymmärtää puhetta ja seurata Ciceron argumentteja.

2.5.12 Annaea

Annaean kuvaus on lyhyt ja häneen ei kohdistu suoranaista rikosta, mutta hän on Verreksen juonien kohde. Hän on *pecuniosa mulier*, ”varakas nainen”, censuksessa rekisteröimätön ja hän teki tyttärestään perillisensä testamentilla.¹⁶² Hän vertautuu puheessa aikaisemmin esitettyyn Annian ja tämän äidin tapaukseen.¹⁶³ Annaealla on oma agendansa ja hän toimii sen mukaisesti, eikä tee prosessissa mitään, mikä olisi lain silmissä väärin. Vaikuttaa, että Annaean tapaus on joko jollakin tavalla tunnettu seuraavalle yleisölle, esimerkiksi toisista meille tuntemattomista oikeuspuheista, tai Cicero käyttää sitä anekdootinomaisesti todisteena Verreksen korruptoituneisuudesta ja ahneudesta.

2.5.13 Milon vaimo Fausta

Milon vaimo Fausta on samantapainen poikkeus muista profiilin naisista kuin Annaea. Fausta kuului Corneliusten patriis sukuun ja oli diktaattori Sullan tytär. Hänen miehensä, puheessa puolustettu Titus Annius Milo oli niin ikään merkittävä poliitikko ja agitaattori. Yläluokkaisista lähtökohdista huolimatta hänestä ei käytetä vastaavanlaista sanastoa kuin osion 2.2 naisista, minkä vuoksi hänet on sijoitettu tähän kategoriaan. Ainoa suora viite hänen sosiaaliseen statukseensa ja varakkuuteensa ovat lähinnä hänen matkallansa mukanaan kulkeneet musiikkopojat sekä palvelijattaret.

Milon kerrotaan odottaneen, kun hänen vaimonsa laittautui valmiiksi kuten naisilla oli tapana ja matkalla hän istui miehensä vieressä vaunuissa.¹⁶⁴ Hänen läsnäolonsa Milon vieressä esti tätä puolustautumasta kunnolla, kun Clodius hyökkäsi tämän kimppuun. Faustasta käytetään ainoastaan sanaa *uxor*, yhteensä viisi kertaa. Hänen toimintansa on passiivisempaa kuin osion

¹⁶² Cic. *Verr. II* 1, 111.

¹⁶³ Ks. tutkielman sivut 19–20 ja 23.

¹⁶⁴ Cic. *Mil.* 28.

2.2 naisten, sillä hänen mainitaan yksinkertaisesti tehneen niin, kuin naisten oli tapana, Ciceron maalatessa lähes seesteistä kuvaa hänen ja Milon päivästä, kunnes Clodius murtaa tavallisen arjen väkivaltaisella tavalla. Faustaan itseensä ei kuitenkaan kohdistu suoranaista väkivallan uhkaa, sillä Clodiuksen fokus on Ciceron kerronnassa vain ja ainoastaan Milossa. Hän on lähinnä este miehelle yhteenotolle, kuten Cicero sanoo – *uxore paene constrictus esset* – Milo oli lähes sidottu vaimoonsa.¹⁶⁵

On huomionarvoista, että Faustaan ei kertaakaan viitata sanalla *femina*. Hän on kiistatta patriisukua ja vetoaminen matroonan statukseen olisi saanut Clodiuksen hyökkäyksen näyttämään röyhkeämmältä. Syy on kenties Faustan huonossa maineessa. Hän tietävästi ei pysynyt uskollisena Milolle.¹⁶⁶ Hän rikkoi naisten *univira*-ideaalia ja käsitystä kunnollisesta puhtaasta ja siveellisestä matroonasta. Pitämällä Faustan kuvauksen lyhyenä ja neutraalina Cicero varoo herättämästä kuulijoissa epämieluisia tunteita tätä itseään sekä Miloä kohtaan.

2.6 Väärintekijät ja turmeltuneet

Roomalainen matroona piti huolta taloudesta ja lapsista ja pidättäytyi kodin piirissä, hän oli häveliäs, siveä, hyväntahtoinen sekä omasi oikeanlaiseksi katsotun moraalin.¹⁶⁷ Näiden vastakohtat muodostivat kehnon naisen – he olivat kieroutuneita, röyhkeitä, sekaantuivat politiikkaan ja ulottivat valtansa maskuliiniseen elämänpiiriin. Suurimpaan osaan naisista liitetään heille epäedullisia adjektiiveja, usein superlatiivissa. Monet heistä ovat osallisia jonkinasteiseen rikokseen alkaen avionrikkomisesta ja päättyen murhaan.

Ige esittelee artikkelissaan, että naiset voidaan jakaa kolmeen erilaiseen kategoriaan riippuen siitä, mihin heillä on valta – osalla naisista on valta kodin piirissä, osalla on valtaa julkiseen elämään ja osalla on valtaa politiikkaan.¹⁶⁸ Käytännössä valta tarkoittaa vaikutusvaltaa miehiin. Jaottelua hyödynnetään myös tässä tutkielmassa, mutta julkinen elämä ja politiikka on yhdistetty, sillä näiden kahden välillä on toisinaan vaikea tehdä eroa. Julkiseen elämään vaikuttaneet miehet olivat niin ikään poliitikkoja tai vähintään kavunneet joitakin askelia roomalaisilla virkaportailta. Jako on edelleen nähtävissä oikeuspuheissa, joissa viroissa toimivat miehet ovat heidän naispuolisten kumppaneidensa ahneuden mahdollistajia ja kodin piirissä vallan omaavat naiset kehittävät rikoksia läheistensä kanssa.

¹⁶⁵ Cic. *Mil.* 54.

¹⁶⁶ RE s.v. Cornelius 436.

¹⁶⁷ Ks. tutkielman sivu 10.

¹⁶⁸ Ige 2003, 45.

Kategoriaan sisältyy kolmetoista eri naista. Eniten tilaa puheissa saavat Sassia puheessa *Pro Cluentio*, Khelidon puheissa Verrestä vastaan sekä Clodia puheessa *Pro Caelio*. Puheissa mainitaan lisäksi Clodiuksen kaksi muuta siskoa, Bostarin äiti, Falcidiuksen äiti sekä sisko, Agathinoksen tytär Kallidama, Kleomeneksen vaimo Nike, Magiuksen sekä Oppianicuksen vaimo Papia, Aiskhrionin vaimo Pipa sekä Verreksen rakastajatar Tertia.

Kaikissa osion naisissa toistuu yhteiskunnan rakentaman ihanteellisen naiskuvan rikkominen. Useimmiten toistuu seksuaalinen moraalittomuus. *Pudicitia*-hyveen hyödyntäminen oli merkittävä apuväline kuulijoiden vakuuttamisessa ja sitä hyödynnettiin Ciceron puheissa erityisesti poliittisesti aktiivisten miesten kohdalla.¹⁶⁹ *Pudicitia* vaikuttaa olleen moraalisen vahvuuden ja seksuaalisen pidättyvyyden seuraus ja esiintyi usein häveliäisyyden tunteen (*pudor*) kanssa.¹⁷⁰ Kun miehiä vastaan hyökätään käyttämällä *pudicitia*-hyvettä heitä vastaan, heijastuu se väistämättä heidän naispuolisiin kumppaneihinsa – miespuoliset avionrikkajat tuhoavat naisten siveellisyyden ja jättävät jälkeensä pilatun naisen.¹⁷¹ Siveettömyyden leviäminen näkyy etenkin Verrekseen liitetyissä naisissa. Useilla kategoriaan sisältyvistä naisista oli lisäksi vaikutusvaltaa heille läheisiin miehiin. Pipa ja Tertia keräsivät veroja Verreksen puolesta ja Khelidon ohjasi hallintoa.¹⁷²

2.6.1 Publius Clodius Pulcherin sisaret

Clodiuksella oli kolme sisarta, joiden kaikkien nimi oli Clodia.¹⁷³ He ovat kolmas oikeuspuheissa esiintyvistä naisten ryhmistä vestaalien ja gaiojen ohella.¹⁷⁴

Qui tribunus plebis felix in evertenda re publica fuit nullis suis nervis: qui enim in eiusmodi vita nervi esse potuerunt hominis fraternis flagitiis, sororiis stupris, omni audita libidine insani?¹⁷⁵

Tämä kansantribuuni oli onnekas valtion kaatamisyrietyksissään, ei omien voimiensa vuoksi: mitä voimia olisi voinut olla tällä tavoin eläneellä miehellä, joka

¹⁶⁹ Langlands 2006, 281.

¹⁷⁰ Langlands 2006, 283. Ks. tutkielman sivu 10 sanojen *pudor* ja *pudicitia* eroista.

¹⁷¹ Langlands 2006, 289.

¹⁷² Skinner on esittänyt, että Ciceron asenteet maaseudulta kotoisin olevana miehenä olivat vanhanaikaisia verrattuna Rooman kaupungissa vaikuttaneeseen ylimystöön ja että tämä olisi näkynyt myös hänen puheissaan. Skinner 2011, 10.

¹⁷³ RE s.v. Clodius 66, 67 ja 72.

¹⁷⁴ Clodiaa (RE s.v. Clodius 66), käsitellään tarkemmin omassa osiossaan tutkielman sivuilla 53–56. Ryhmiin ei ole laskettu erikseen esimerkiksi Amyntaksen perheenjäseniä, joihin myös viitataan ryhmänä, sillä *onomasticon* ei erota heitä sellaiseksi.

¹⁷⁵ Cic. *Sest.* 16.

oli väsytetty veljien skandaaleilla, siskojen irstailulla ja kaikenlaisella huhutulla mielenvikaisen himolla?

Sisaret ovat sortuneet yläluokan matroonille sopimattomaan riettauteen, tässä tapauksessa veljensä kanssa harjoittamaansa inestiin. Shackleton-Bailey liittää heidät ryhmänä myös ilmaisuun *ille sororius adulter*, tuo sisarellinen avionrikkoja, joka viittaa suoraan Clodiukseen ja epäsuorasti hänen sisariinsa.¹⁷⁶ Cicero hyödyntää ajatusta luonteen muuttumattomuudesta, asettaen Clodiuksen ja hänen sisarensa samalle tasolle, sekä oletuksia roomalaisista matroonista saattaen sisaret negatiiviseen valoon. Merkillepantavaa on niin ikään se, että siskot esiintyvät ryhmänä eri puheissa kuin joissa he esiintyvät yksinään. Ciceron tarkoituksena lienee ollut keskittyä Clodiuksen mustamaalaamiseen ja sisaret on mainittu ikään kuin oheistuotteina heikentämään tämän sosiaalista asemaa.

2.6.2 Bostarin äiti

Sardinialainen Aris murhasi vaimonsa ja meni tämän jälkeen naimisiin Bostarin äitinä tunnetun naisen kanssa.¹⁷⁷ Kyseinen nainen oli paikalla oikeustilanteessa, jolloin Cicero luonnehtii häntä seuraavanlaisesti: *Sardae istius maritus Aris matrem Bostaris, te dixi, libidinosam atque improbam matrem infami ac noto adulterio iam diu diligebat* – ”tuon sardinialaisen aviomies Aris oli jo pitkään rakastanut Bostarin rietasta ja huonomaineista äitiä, tarkoitan sinua”.¹⁷⁸ Häneen viitataan myös sanalla *uxor*, kun Ariksen kerrotaan etsineen keinoa, jolla tehdä naisesta vaimonsa.¹⁷⁹ Vaimonsa kuoleman jälkeen Aris nai Bostarin äidin, jolloin tähän viitataan toisen kerran ilmaisulla *mater Bostaris*.¹⁸⁰ Sanaa *mater* käytetään tekstissä yhteensä neljä kertaa.

Ciceron kertoman mukaan Ariksen vaimo oli pitänyt tätä pelon vallassa, mutta hänen myötäjäisensä olivat liian suuret, jotta Aris olisi suostunut eroamaan hänestä.¹⁸¹ Bostarin äiti oli tietoinen Ariksen suunnitelmasta hankkiutua jollakin tavalla eroon vaimostaan. Cicero ei kerro, kuinka paljon Bostarin äiti loppujen lopuksi tiesi suunnitelman laadusta ja kuinka paljon hän siihen varsinaisesti osallistui. Ariksen ahneus heijastuu negatiivisesti Bostarin äitiin, sillä myötäjäisiä voi pitää hänen verhottuna motiivinaan osallistua murhaan, vaikka tätä ei suoraan

¹⁷⁶ Cic. *Pis.* 28.

¹⁷⁷ Ariksen vaimoa käsitellään tutkielman sivuilla 65–66.

¹⁷⁸ Cic. *Scaur.* 8.

¹⁷⁹ *idem*.

¹⁸⁰ Cic. *Scaur.* 12.

¹⁸¹ Cic. *Scaur.* 8.

sanota. Kuulijoiden tulkittavaksi jää, kuinka tiiviisti hän oli osallinen Ariksen vaimon murhaan, vai nähdäänkö hänet ennemmin juonittelevana naisena ja rikoksen toisena osapuolena.

Shackleton-Bailey identifioi Bostarin sardinialaiseksi, joten myös tämän äiti edustaa todennäköisesti samaa etnistä alkuperää. Sardinialaisia pidettiin kieroina ja moraalittomina ilman *fides*-hyvettä, sillä heidän katsottiin polveutuvan foinikialaisista, joihin kohdistettiin samankaltaisia stereotyyppioita.¹⁸² Tämän vuoksi Bostarin äiti on negatiivisesti kuvattu ja todennäköinen rikollinen, vaikka sitä ei tekstissä sanota suoraan.

2.6.3 Falcidiuksen äiti ja sisar

Falcidius oli liikemies Aasian provinssissa. Hän syytti Lucius Valerius Flaccusta jostakin, mikä ei puheesta tule täysin selville. Falcidius ei saapunut paikalle oikeuteen, vaan hänen äitinsä ja sisarensa esittivät kirjeitä todisteena siitä, että hän oli antanut Flaccukselle valtavan summan rahaa.¹⁸³ Cicero ehdottaa sarkastisesti, että äiti ei ollut tietoinen Falcidiuksen rahan-
tuhlauksesta, vaan että tämä olisi antanut rahat Flaccukselle.¹⁸⁴ Äiti väittää, että Falcidius ei ikinä saanut kutsua saapua oikeuden eteen mutta Ciceron mukaan kyseessä on ennemmin tilanne, jossa Falcidius ei tullut paikalle tietoisesti hatarien että väärennettyjen todisteiden vuoksi.¹⁸⁵

Falcidiuksen äitiin viitataan sanalla *mater* yhteensä viisi kertaa sekä kerran diminutiiveilla *matercula* ja *anicula*. Hän on *mater eius* ja *matercula sua*, korostaen suhdetta Falcidiukseen. Sisareen viitataan sanalla *soror* kolmesti. Kollektiivisesti naisiin viitataan sanalla *mulieres* kahdesti. Heihin ei liity kuvailevia adjektiiveja. Cicero kuvailee Falcidiuksen käyttäneen hyödyksi hänen äitinsä ja sisarensa heikkoutta (*imbecillitas*), mikä antaa kuvan, että he ovat helposti johdateltavissa.¹⁸⁶ Kyseessä saattaa myös olla ironinen keino vihjata, että sekä äiti että sisar olivat tietoisempia Falcidiuksen toimista, kuin on ilmeistä. Naisten aktiiviseen rooliin asettaminen tukee tätä tavoitetta.

¹⁸² Vasaly 1993, 195–196. Cicero itse pyrkii kohdissa Cic. *Scaur.* 38–45 todistamaan sardinialaisten antamat lausunnot valheellisiksi hyökkäämällä sardinialaisten syntyperäistä luontoa vastaan.

¹⁸³ Cic. *Flacc.* 90.

¹⁸⁴ Cic. *Flacc.* 91.

¹⁸⁵ Cic. *Flacc.* 92–93.

¹⁸⁶ Cic. *Flacc.* 92. *Imbecillus* voi viitata paitsi henkilön fyysiseen kuntoon, myös henkiseen epävakauteen. ThLL s.v. *imbecillus*.

2.6.4 Agathinoksen tytär Kallidama

Kallidama on sekä rikoksen osallinen että Verreksen riettauden ja himon kohde. Hän on Agathinoksen tytär, joka oli puolestaan Verreksen ryöstelyä vastustaneen Sthenioksen¹⁸⁷ vihollinen. Verres oli tietoinen Kallidamasta, minkä Cicero nimeää syyksi majoittua tämän aviomiehen Dorotheoksen luona.¹⁸⁸ Ciceron oli hyödyllistä tarttua Sthenioksen vastustajien piirteisiin hyökätäkseen Verrestä vastaan ja tehdäkseen oikeudessa todistaneesta Sthenioksesta luotettavan.

Agathinos, Kallidaman isä, on *homo nobilis*.¹⁸⁹ Kyseinen sanavalinta viittaa tämän rooliin paikalliseliitissä enemmän kuin tämän kuuluisaan tai erinomaiseen luonteeseen. Kallidama assosioituu tätä kautta samaan ylhäisöön. Kallidamaan itseensä viitataan kerran sanoilla *filia* sekä *mulier* ja kaksi kertaa sanalla *hospita*, emäntä. Hänen muotonsa sekä piirteensä (*figura et liniamenta*) olivat ilmeisen kauniita, sillä niiden kerrotaan miellyttäneen Verrestä.¹⁹⁰ Kallidaman kuvaus on pääosin passiivinen ja hän on silloin aina Verreksen huomion kohteena. Aktiivisesti hänet esitetään vain, kun hänen kerrotaan, miten hän ei voinut olla vaiti (*nec mulier tacere potuerat*).¹⁹¹

Kallidama rikkoo häneltä odotettua käytöstä ja juoruilevana naisena häneltä vaikuttaa puuttuvan hyväntahtoisuuden ja maltillisuuden hyveet. Suoraa viittausta seksuaaliseen kanssakäymiseen ei tekstissä ole ja puheesta jää epäselväksi, kuinka pitkälle Verreksen polttava rakkaus käytännössä eteni. Negatiivinen kuva kumpuaa pääosin hänen ja hänen läheistensä suhteista Verrekseen sekä melko hienovaraisista vihjauksista.

2.6.5 Verreksen rakastajatar Tertia

Tertia on yksi neljästä Verreksen naispuolisista rikoskumppaneista. Tertia oli miiminäyttelijä Isidoroksen tytär ja hän oli rhodoslaisen huilunsoittajan hallussa, kunnes Verres vei hänet tältä.¹⁹² Hän käytti Verreksen rakastajattarena samanlaista valtaa provinssissa, kuin Khelidon käytti Rooman kaupungissa ja hänen vaikutuksensa oli kenties kaikkein voimakkain näistä

¹⁸⁷ RE s.v. Stenius 2.

¹⁸⁸ Cic. *Verr. II* 2, 89.

¹⁸⁹ *idem*.

¹⁹⁰ *idem*.

¹⁹¹ Cic. *Verr. II* 2, 91.

¹⁹² RE s.v. Tertia 1.

kolmesta naisesta.¹⁹³ Ciceron puheessa hänestä tehdään juonittelija, jonka pikkusormen ympärille oli kierretty paitsi Verres, myös hänen aviomiehensä Docimus, jonka Verres oli hänelle järjestänyt.¹⁹⁴

Tertian identiteetti miiminäyttelijänä sekä huilunsoittajana on tärkeä osa Ciceron retoriikkaa. Miimiä pidettiin Roomassa kevyenä sekä karkeana draaman lajina eikä sillä ollut samankaltaista arvostusta kuin tragedialla.¹⁹⁵ Suurin osa näyttelijöistä oli ulkomaalaisia ja harvalukuisen roomalaisten näyttelijöiden joukko edusti matalaa yhteiskuntaluokkaa; näiden joukossa miiminäyttelijöillä oli erityisen matala asema ja heidät saatettiin vaatia jopa riisuuntumaan esityksen lopuksi.¹⁹⁶ Verres näyttäytyi hänen kanssaan julkisesti huolimatta siitä, että se aiheutti paheksuntaa hänen liittolaisissaan.¹⁹⁷ Tertian asema miiminäyttelijänä oli seksuaalisesti latautunut ja jyrkässä ristiriidassa yläluokan siveyshyveiden kanssa.

Atque in hoc genere audaciae multo etiam impudentius in decumis Acestensium versatus est; quas cum addixisset eidem illi Docimo, hoc est Tertiae [...] ¹⁹⁸

Tämänkaltaista röyhkeyttä hän harjoitti varsin häpeämättömästi mitä tuli acestalaisten kymmenysveroon; hän oli jättänyt ne tuon saman Docimuksen valtaan, eli Tertialle [...]

Suhteessa siihen miten paljon Cicero painottaa Tertian vaikutusvaltaa, esiintyy hän teksteissä vähemmän kuin Pipa tai Khelidon. Hän esiintyy vain viidessä eri tekstikohdassa, kun Pipa mainitaan seitsemässä ja Khelidon neljässätoista. Hänen näkyvä vaikutusvaltansa Verrekseen sekä Docimukseen on puheissa varsin vähäinen. Edellä esitetyssä Tertia hallinnoi viljaa, ja myöhemmin samassa kappaleessa Cicero paljastaa Verreksen myyneen siitä vain hieman yli puolet ja antaneen loput Tertialle. Hän rinnastaa tapauksen rikoksen Rooman kansaa ja valtiota vastaan. Tertian valta näkyy myös siinä, miten Verres näyttäytyi Tertian kanssa julkisesti sekä siinä, miten hän laiminlöi velvollisuutensa ollakseen miiminäyttelijänsä kanssa.¹⁹⁹ Huolimatta juonitteluista hänen kuvauksensa on varsin passiivinen. Tertia viedään huilunsoittajalta,

¹⁹³ Kohdassa Cic. *Verr. II* 3, 78 Cicero kirjoittaa *huius Tertiae plus etiam quam Pipae, plus quam ceterarum, ac prope dicam tantum apud istum in Siciliensi praetura auctoritas potuit quantum in urbana Chelidonis*. Tertialla oli enemmän valtaa Verrekseen kuin Pipalla tai kenelläkään muista hänen naisistaan, yhtä paljon kuin Khelidonilla oli silloin, kun Verres oli praetorina Roomassa.

¹⁹⁴ Cic. *Verr. II* 3, 78 ja 83.

¹⁹⁵ Manuwald 2011, 3–4.

¹⁹⁶ Manuwald 2011, 85.

¹⁹⁷ Cic. *Verr. II* 5, 31.

¹⁹⁸ Cic. *Verr. II* 3, 83.

¹⁹⁹ Cic. *Verr. II* 5, 31 ja 40.

annetaan miehelleen Docimukselle ja häntä kuljetetaan Verreksen mukana juhlissa ja matkoilla.²⁰⁰

Tertiasta käytetään puheissa nimeä yhteensä seitsemän kertaa. Nimeen liittyy kerran kaksi kertaa pronomini *hic* ja kaksi kertaa määre *illa*, joihin yhteen liittyy possessiivipronomini *tua*. Koska määreet liittyvät nimeen, kyseessä ei ole tekstiin lisäkoheesiota tuova anaforinen²⁰¹ käyttö, vaan pyrkimyksenä on erottaa ja korostaa Tertian nimeä. Sävy on osoitteleva ja melkein aggressiivinen. Tertiasta käytetään tekstissä lisäksi sanoja *mulier*, *muliercula* (naikkonen)²⁰², *mimi filia* (miiminäyttelijän tytär), *mima* (miiminäyttelijä) sekä *meretrix* (portto). Eniten näistä häneen viitataan ilmaisulla *mimi filia*, yhteensä neljä kertaa. Hän on *muliercula* kahdesti ja *mima* vain kerran. Tertian nostaminen esiin nimenomaan miiminäyttelijänä sekä sellaisen tyttärenä on keino halveksia sekä vähätellä häntä sekä saada Verres näyttäytymään huonossa valossa. Tertia on muihin Verreksen naisiin verrattuna erityisen seksuaalisesti moraalitynön ilman *pudicitia*-hyveen hiventä.

Tertia on *muliercula deterrima*, mitä kehnoin naikkonen, muiden Verreksen juonittelevien rakastajien kanssa.²⁰³ Sanaa *meretrix* käytetään, kun Cicero painottaa Verreksen korruptoitunutta moraalialia, porton ohittaessa hänen tärkeysjärjestyksessään Rooman valtion ja kansan.²⁰⁴ Tämä korostaa Tertian löyhää seksuaalista moraalialia ja negatiivisia stereotyyppioita naispuolisten miiminäyttelijöiden seksuaalisuudesta. Sanaa *mulier* käytetään kahdessa kohdassa. Ensimmäisessä Tertian äänen voidaan olettaa lukeutuvan niiden naisten ääniin, jotka kuuluivat rannalla pidetyistä Verreksen juhlista.²⁰⁵ Toisessa hänet puolestaan luetaan osaksi naisten joukkoa, jossa kaikki muut paitsi hän olivat naimisissa.²⁰⁶ Hän saa olla *mulier* osana suurempaa ryhmää, mutta oikeus tähän sanaan ei kuulu hänelle yksilönä.

²⁰⁰ Cic. *Verr. II* 3, 78 ja Cic. *Verr. II* 5, 31; 40.

²⁰¹ Pronomineilla ei pyritä korvaamaan tekstissä aiemman maininnan perusteella tunnettuja asioita, kuten anaforassa on kyse. Tieteen termipankki.

²⁰² Eri kategoriaan sijoitettu nainen, josta käytetään oikeuspuheissa sanaa *muliercula*, on Scantia. Sävy on kuitenkin varsin erilainen – Scantian kohdalla se on ennemminkin säälittelevä, Tertian sekä myöhemmin käsiteltävän Pipan kohdalla halveksiva. Ks. tutkielman sivu 35.

²⁰³ Cic. *Verr. II* 3, 78.

²⁰⁴ Cic. *Verr. II* 3, 83.

²⁰⁵ Cic. *Verr. II* 5, 31.

²⁰⁶ Cic. *Verr. II* 5, 81.

2.6.6 Aiskhrionin vaimo Pipa

Pipa oli syrakusalaisen maanviljelijä Aiskhrionin vaimo, jota Verres piti rakastajattarenaan Sisilian preetorikautensa ajan.²⁰⁷ Hän oli osallinen alueen riistoon, mutta juuri muuta ei hänestä tiedetä. Oikeuspuheita ei voi käyttää täysin luotettavana lähteenä, sillä on hankalaa sanoa, milloin Cicero käyttää puhdasta ironiaa ja milloin siihen liittyy ripaus totuutta.

Pipan kuvaus on ensivilkaisulta kaksijakoinen. Hän on niin pahamaineinen, että hänestä kirjoitetut runot kiertävät kansan keskuudessa ja suhde aviomieheen niin hatara, että Cicero nimittää Aiskhrionia ironisesti sanoin *vir adumbratus* eli Pipan nimellinen mies.²⁰⁸ Seuraavan kappaleen virkkeessä *ne forte ab nocturno suo questu animum ad vectigalia redimenta transferret* Cicero viittaa hänen uskottomuuteensa. Pipan pääasiallinen työ Verreksen luona oli toimia hänen yöllisenä sänkykumppaninaan, ei kerätä varallisuutta. Cicero myös leikittelee Pipan asemalla. Hän on *decumana*, veronkerääjä, asemassa mikä ei missään nimessä kuulunut roomalaisessa patriarkalisessa ja miesten virkaportaiden varaan rakentuneessa yhteiskunnassa naisille.²⁰⁹ Toisaalta hän on *honesto loco nata* (kunniallista sukua),²¹⁰ mutta ilmaisun sävy on ennen kaikkea ironinen.

Pipasta käytetään pääosin sanaa *mulier*, joka esiintyy tekstissä yhteensä viisi kertaa. Hänestä käytetään sanaa *uxor* neljästi sekä sanaa *muliercula* kahdesti. Suoraan nimellä Pipaan viitataan neljään otteeseen. Nimeä käytetään lähinnä selventämään sekä korostamaan, kuka Verreksen monista naisista on kyseessä. Sanaan *mulier* liitetään adjektiivit *libidinosissima* (hyvin nautinnonhaluinen tai irstas) sekä *deterrima* (kelvottomin).²¹¹ Sanaa *muliercula* käytetään halveksivasti kuten Tertiankin kohdalla sen molemmissa käyttöyhteyksissä.²¹² Sanaan yhdistetään adjektiivi *publicana*, joka merkitsee veronkerääjää.²¹³ Tavoitteena on pilkata Verrestä sekä Aiskhrionia sekä sitä, miten he antavat naisten käyttää valtaa.

Huolimatta Pipan vaikutusvallasta, joka tulee oikeuspuheissakin esiin, Cicero painottaa, että hänellä ei ollut täyttä vapautta tehdä kaikkea mitä hän tahtoi.²¹⁴

²⁰⁷ RE s.v. Pipa 1.

²⁰⁸ Cic. *Verr. II* 3, 77. Samassa tekstikohdassa Aiskhrionin kerrotaan olevan Pipan vallan alla ja edesauttavan tämän ahneita pyrkimyksiä.

²⁰⁹ Cic. *Verr. II* 3, 79.

²¹⁰ Cic. *Verr. II* 5, 31.

²¹¹ Cic. *Verr. II* 3, 77 ja Cic. *Verr. II* 3, 79.

²¹² Toisen tekstikohdista Pipa ja Tertia jakavat keskenään, sillä *mulierculae deterrimae* viittaa heihin molempiin.

²¹³ Cic. *Verr. II* 3, 78.

²¹⁴ *idem*.

Mulierculae publicanae noluit ex decumis nimium lucre dare, ne forte ab nocturno suo questu animum ad vectigalia redimenda transferret.²¹⁵

Hän ei halunnut antaa verottajanaikkoselle liian paljon kymmenyksien tuotosta, jotta tämä ei sattumalta kääntäisi huomiotaan yöllisistä voivotuksista verotuottojen haalimiseen itselleen.

Verreksen kuvataan olevan yhä jollakin tavalla Pipan yläpuolella ja ohjaavan hänen tekojaan. Aiskhrion ei puolestaan ikinä saa vastaavanlaista voimaa osakseen. Pipa on varsin aktiivinen tekijä, eikä häntä kuljeteta samalla tavalla kuin Tertiaa.

Erikoisempi huomio on maininta *honesto loco nata*, joka koskee Pipaa.²¹⁶ Sen voi katsoa merkitsevän, että hän todella oli syntyperältään säädyllisestä suvusta.²¹⁷ Todennäköisempää kuitenkin on, että Ciceron tarkoitus on olla ironinen. Ilmaisuu esiintyy vasta viimeisessä Verrestä vastaan pidetyistä oikeuspuheista ja tilaisuuksia kuvata Pipa epäedullisessa valossa oli runsaasti. Mahdollisesti ilmaisuun sisältyy hiven totuutta ja Pipa sekä Kleomeneksen vaimo Nike ovat todella saattaneet paheksua alhaisen yhteiskuntaluokan edustajan lukemista joukkoonsa. Kappaleen sävy on ivaava; he näyttäytyivät tekopyhinä naisina, jotka halveksivat Tertiaa olematta itse häntä moraalisesti parempia.

Pipan kuvauksessa yhdistyvät yksiselitteisen negatiivisesti ahneus, seksuaalinen löyhyys sekä moraalittomuus. Hän on uskoton aviomiehelleen, mitä korostaa sanan *uxor* toistuva käyttö. Pipa on aktiivinen toimija, Verreksen jopa joutuessa rajoittamaan hänen ahneutensa mahdollisia seurauksia. Huolimatta nautinnonhaluisuudestaan hän ei kuitenkaan ole *meretrix*. Hän saa olla *mulier* myös yksinään, toisin kuin Tertia, vaikka häneen liittyy useampia negatiivisia adjektiiveja.

2.6.7 Kleomeneksen vaimo Nike

Nike, syrakusalaisen Kleomeneksen vaimo, joka on ohimennen mainittu edeltävissä osioissa, oli niin ikään sekaantunut epäedullisiin afääreihin Verreksen kanssa.²¹⁸ Kuten Pipaakin, piti Verres Nikeä kuin omana vaimonaan.²¹⁹ Häneen viitataan pääasiassa Kleomeneksen vaimona

²¹⁵ *idem*.

²¹⁶ Cic. *Verr. II* 5, 31.

²¹⁷ Toisaalta hän oli nainut maanviljelijän, tavallisen plebeijin, joten ilmaisu ei todennäköisesti viittaa yläluokkaan, jolle avioliitot olivat tärkeä keino luoda liittolaisuuksia. Ilmausta *honesto loco natus* Cicero käyttää sisilialaisesta todistajasta kohdassa Cic. *Flacc.* 18 sekä Syrakusan tyrannista Dionysios vanhemmasta kohdassa Cic. *Tusc.* 5, 58. Vaikuttaa, että ilmaisu viittaisi syntyperään, johon ei liity sosiaalisesti paheksuttavia professioita, jollainen olisi esimerkiksi miiminäyttelijä.

²¹⁸ RE *s.v.* Nike 5.

²¹⁹ Cic. *Verr. II* 2, 36 ja 51.

ja vain kerran nimeltä.²²⁰ Sanaa *uxor* käytetään yhteensä kuusi kertaa. Sanaa *mulier* käytetään kolmesti, joista kerran hän kuuluu suurempaan naisten joukkoon.

Nikeen liittyy muutamia positiivisina pidettäviä piirteitä. Hän on *nobilis mulier*, vaikka ilmaukseen todennäköisesti sisältyy samankaltaista ironiaa kuin aikaisemmin Pipan kohdalla tuli ilmi.²²¹ Nike on myös erityisen kaunis kasvoiltaan.²²² Lyhyt kuvaus ei tue ajatusta siitä, että Nike olisi ollut jollakin tavalla taipuvainen kaunistamaan itseään ylellisyyksillä, vaan tarkoituksena lienee ollut motivoida Verreksen intohimon paloa.

Nike on Tertiaan ja Pipaan verrattuna kuvattu varsin passiivisesti. Hän on miehensä toisten miesten kanssa jakama vaimo sekä Verreksen vietävänä ilman omaa päätäntävaltaa. Yksi syy saattaa olla siinä, että Kleomenes oli kotiseudullaan varsin arvostettu mies, eikä Cicero halunnut huojuttaa hänen asemaansa liian paljon, joten Niken kuvaus ei voinut olla liian negatiivinen. Passiivisesta kuvauksesta huolimatta Cicero osoittaa, miten paljon valtaa Nikellä oli Verrekseen. Hän kuvailee, miten erään äidin kyyneleet eivät olleet riittäneet pelastamaan miehen henkeä, mutta Niken kyyneleet, huolimatta hänen aiemmasta häpeällisestä käytöksestään, riittivät pelastamaan Kleomeneksen.²²³

Nike ei suoranaisesti syyllisty rikokseen toisin kuin kolme muuta Verreksen rakastajattarista, vaikka hänen kerrotaan olevan *indigna plus impudicissima mulier*, ”häpeällinen ja siveetön nainen”.²²⁴ Ennemmin hänen negatiivisen kuvauksensa syy on tekstikohdassa Cic. *Verr. II* 5, 92 käsitelty tapaus, jossa hänen vihjataan viettäneen aikaa juhlissa Verreksen kanssa sen sijaan, että olisi kotona lohduttamassa aviomiestään merirosvojen poltettua lukuisia laivoja. Negatiivisuus kietoutuu naisellisten velvollisuuksien täyttämättä jättämiseen. Nike ei ole puolisonsa tukena kuten esimerkiksi Terentia²²⁵ oli Cicerolle ja mahdolliseen avionrikkomiseen viitataan hienovaraisesti.

2.6.8 Verreksen rakastajatar Khelidon

Khelidon, Verreksen rakastajatar Rooman kaupungissa oli tunnettu vallastaan sekä varallisuudesta. Khelidoniin viitataan lähes yksinomaan hänen nimellään. Sitä käytetään yhteensä 16

²²⁰ Nimeä käytetään kohdassa Cic. *Verr II* 5, 82.

²²¹ Cic. *Verr. II* 5, 31.

²²² Cic. *Ver. II* 5, 82.

²²³ Cic. *Verr. II* 5, 112.

²²⁴ *idem*.

²²⁵ Ks. tutkielman sivut 68–69.

kertaa. Nimeen liittyy vain kerran pronomini *tua*, eikä kertaakaan adjektiiveja tai muuta vastaavaa määrettä. Hänestä käytetään kaksi kertaa sanaa *meretrix* ja kaksi kertaa sen diminutiivia *meretricula*.²²⁶ Toiseen näistä diminutiiveista liittyy pronomini *illa*. Breunesse ehdottaa, että kyseisellä pronomiinilla on kaksi erilaista käyttötapaa. Sitä voi käyttää joko viittaamaan johonkin, joka kuulijoiden tulisi tunnistaa heidän aikaisempien tietojensa perusteella tai pronominia voidaan käyttää erottavasti, jolloin se paljastaa puhujan negatiivisen asenteen kohteeseen sekä asettaa kohteen puhujan sosiaalisen piirin ulkopuolelle.²²⁷

Khelidonista käytetään vain kerran sanaa *mulier*, joka esiintyy yhdessä relatiivipronominin *qui* kanssa, jolla on niin ikään osoitteleva sävy.²²⁸ Hänen vihjataan myös olevan *domina* eli valtiatar, joka hallitsee Verreksen kautta niin oikeustapauksien lopputuloksia kuin myönnettäviä korvauksiakin.²²⁹ Sanaa voitiin käyttää monipuolisesti kunnianosoituksena, merkitsemään kodin piirissä emäntää, tai seksuaalisesti latautuneesti merkitsemään rakastajataria.²³⁰ Khelidon on oman kotinsa *domina* ja hänen vieraansa mahdollistavat hänen vaikutusvaltansa ulottamisen perinteisesti maskuliiniselle alueelle politiikkaan.

Puheissa hyödynnetään ajatusta siitä, että kunnollisen naisen nimeä ei tarvinnut lausua ääneen.²³¹ Se tulee esiin paitsi implisiittisesti Khelidonin nimen jatkuvan toiston avulla myös eksplisiittisesti. Lucius Domitiuksen, kuuluisan ja mainion nuorukaisen, kerrotaan tunteneen niin suurta häveliäisyyttä (*pudor*), että hän ei ollut voinut kuulustelussa maininta Khelidonia nimeltä.²³² Verres kaikessa korruptoituneisuudessaan ei kuitenkaan välitä tästä. Negatiivisuutta Khelidonin kuvaukseen tuo lisäksi hänen kotinsa ylellisyys ja Verreksen sinne tuomat arvoesineet. Hänen ahneutensa on kyltymätön samalla lailla kuin hänen vallankaipuunsa.

Oikeuspuheiden kuvauksessa painotus on Khelidonin toiminnassa ja hänen vaikutusvallassaan Verrekseen. Khelidon sanelee Verrekselle päätökset, kääntää tämän pään yhdellä kuiskauksella, ja johtaa käytännössä koko siviilioikeutta omasta kodistaan käsin.²³³ Sanasto ja siihen liittyvät negatiiviset assosiaatiot ovat sivuosassa, kun Khelidon pitää Rooman preetoria pau-

²²⁶ Cic. *Verr. II* 1, 137–138, Cic. *Verr. II* 3, 30 ja Cic. *Verr. II* 5, 34.

²²⁷ Breunesse 2019, 454 ja 456.

²²⁸ Cic. *Verr. II* 1, 120.

²²⁹ Cic. *Verr. II* 1, 136.

²³⁰ Dickey 2002, 81;90 ja 99.

²³¹ Ks. tutkielman sivu 13.

²³² Cic. *Verr. II* 1, 139–140.

²³³ Cic. *Verr. II* 1, 106, Cic. *Verr. II* 1, 120 sekä Cic. *Verr. II* 1, 136. Siviilioikeus viittaa yksityishenkilöiden välisiin oikeustapauksiin.

loissaan. Puheesta käy myös ilmi, että Khelidon kuoli jossakin vaiheessa ennen puheen kirjoitushetkeä.²³⁴ Maine oli tärkeää roomalaiselle eliitille ja etenkin kirjallista materiaalia pidettiin merkittävänä keinona säilyttää se.²³⁵ Olisi hedelmällistä tarkastella, miten Khelidonin kuvaus vastaa muita Ciceron vastustamia henkilöitä ja selvittää, johtuuko negatiivisten adjektiivien puute ideologisista syistä²³⁶ ja toistuuko tämä piirre Ciceron teoksissa useasti.

2.6.9 SASSIA

At quae mater! Quam caecam crudelitate et scelere ferri videtis, cuius cupiditatem nulla umquam turpitudine retardavit, quae vitiis animi in deterrimas partis iura hominum convertit omnia, cuius ea stultia est ut eam nemo hominem, ea vis ut nemo feminam, ea crudelitas ut nemo matrem appellare possit. Atque etiam nomina necessitudinum, non solum naturae nomen et iura mutavit, uxor generi, noverca fili, filiae pelex; eo iam denique adducta est uti sibi prater formam nihil ad similitudinem hominis reservavit.²³⁷

Ja millainen äiti hän on! Näette hänet, julmuuden ja rikoksen johdatteleman sokean, jonka himoa ei mikään hävyttömyys ole milloinkaan estänyt, joka mielen paheilla kääntää kaikki ihmisten oikeusistuimet mitä keinoimmiksi puoliksi, hän on liian typerä, jotta häntä voisi kutsua ihmiseksi, liian väkivaltainen, jotta häntä voisi kutsua naiseksi, liian julma, jotta häntä voisi kutsua äidiksi. Ja lisäksi hän ei ole muuttanut vain sukulaissuhteiden nimiä vaan myös luonnon antamat nimiä ja oikeussääntöjä, vävyn vaimo, poikansa äitipuoli, tyttären jalkavaimo; on lopultaikin päästy pisteeseen, jossa hän säästää itselleen ihmisen olemuksesta vain ulkomuodon.

Aulus Habitus Cluentiuksen äiti SASSIA rikkoo kaikki roomalaiselle äidille asetetut odotukset. Onnellinen perhe-elämä ei hänelle paina paljoa vaakakupissa, sillä hän vietti oman tyttärensä Cluentian²³⁸ aviomiehen ja yritti murhata poikansa. Hän ei puolusta perhettään, esiinny pehmeäsydämisenä tai käyttäydy siveellisesti kuten naisilta odotettiin, vaan on häikäilemättä kodin piirissä valtaansa käyttävä äidin kalpea kuvajainen.

SASSIA syytti poikaansa Cluentiusta aviomiehensä ja Cluentiuksen isäpuolen Statius Abbius Oppianicuksen myrkytyksestä. SASSIAN kuvaaminen julmana äitinä edesauttaa hänen argumenttejaan ja Cluentiuksen todistamista syyttömäksi. Cluentiuksen ja Cluentian kuvaaminen SASSIAN uhreina muodostaa rungon Ciceron argumentaatiolle, jolla SASSIAN syytökset saadaan

²³⁴ Cic. *Verr. II* 1, 116.

²³⁵ Hope 2009, 34–35.

²³⁶ *De mortuis nil nisi bonum dicendum est* – kuolleista on puhuttava vain hyvää – on latinankielinen aforismi, joka esiintyy Diogenes Laertioslaisella. Hän asettaa sen 500-luvulla eaa. eläneen spartalaisen Khilonin nimiin.

²³⁷ Cic. *Cluent.* 199.

²³⁸ Ks. tutkielman sivut 28–29 Cluentiasta.

näyttämään hairahtaneen äidin pahansuopuudelta.²³⁹ Sassian teoista käytetään toistuvasti sanaa *scelus*, rikos, hän viettelee (*delineat*) tyttärensä aviomiehen sekä iloitsee lastensa epäonnesta.²⁴⁰ Mikään ei vaikuttanut olevan Sassialle tarpeeksi pyhää, jotta hän ei sekaantuisi siihen.²⁴¹ Nämä kerronnan tavat korostavat entisestään korostaa vastakkainasettelua ihanneäidin ja hänen käytöksensä välillä.

Sassiaan viitataan nimellä yhteensä kymmenen kertaa. Hänestä käytetään sanaa *mater* yhteensä 35 kertaa, kun sanaa *mulier* käytetään 18 kertaa. Tämä korostaa hänen poikkeavuuttaan äitinä, millä Cicero yrittää saada kuulijoissaan aikaan negatiivisia reaktioita häntä kohtaan. Ige esittää, että sana *mulier* näyttää puheessa saavan merkityksen äiti, sillä kappaleessa Cic. *Cluent.* 12 Cicero luo Sassialle persoonan, jota hän käyttää läpi loppupuheen.²⁴² Sanaa *mater* ei kuitenkaan hylätä missään vaiheessa, vaan Cicero käyttää sitä koko puheen läpi liki jokaisessa kappaleessa, jossa viitataan Sassiaan. Jos Cicero olisi käyttänyt sanoja *femina* tai *matrona* valitsemiensa äidin ja naisen sijaan, olisi kuva Sassiasta ollut yhtä lailla negatiivinen, sillä hän rikkoi näihin sanoihin liitetyjä odotuksia.²⁴³

Sassia ei ollut kotoisin Rooman kaupungista, vaan Larinumista.²⁴⁴ Chong esittää, että adjektiivia *Larinas* käytetään vieraannuttamaan Sassia Roomasta ideologisesti.²⁴⁵ Hänen mukaansa sanalla pystyttiin osoittamaan, miten Sassia rikkoi yläluokkaiselta roomalaiselta naiselta odotettua käytöstä ja sanan käyttötapa on samankaltainen, kun Cicero asettaa Clodian samalle linjalle vierasmaalaisten naisten kanssa. Poiketen Clodiasta, jolla on valtaa poliittiseen elämään ja yhteiskuntaan, Sassian valta ylettyy perheen piiriin. Cicero esimerkiksi kertoo hänen naittaneen tyttärensä, jotta hän saisi lisää vaikutusvaltaa tämän tulevaan aviomieheen.²⁴⁶ Hänet kuvataan koko puheen läpi aktiivisena tekijänä.

²³⁹ Cluentiuksen kerrotaan kohdanneen ainoastaan sellaisia vaikeuksia, jotka olivat hänen äitinsä aikaansaannosta. Cic. *Cluent.* 18.

²⁴⁰ Cic. *Cluent.* 12–16. Sanaa *scelus* vahvistetaan mm. adjektiiveilla *incredibile* sekä *inauditum* eli uskomaton ja ennenkuulumaton.

²⁴¹ Esim. Cic. *Cluent.* 15, jossa Cicero päivittelee Sassian ja hänen entisen vävynsä välistä avioliittoa ja Cic. *Cluent.* 18, jossa Sassian vihjataan olevan kykenevä satuttamaan fyysisesti hänen omia jälkeläisiään. Sassian väkivaltaista luonnetta käsitellään myös kohdassa Cic. *Cluent.* 176–177, jossa hänen kerrotaan kiduttaneen orjia liikaa todistajanlausunnon saamiseksi.

²⁴² Ige 2003, 48–49.

²⁴³ Ige 2003, 48.

²⁴⁴ Cic. *Cluent.* 192.

²⁴⁵ Chong 2022, 624–625.

²⁴⁶ Cic. *Cluent.* 179.

Adjektiivit, joita Sassiasta käytetään, ovat monipuolisia ja pääosin konnotaatioiltaan negatiivisia. Hän on *pecuniosa*, mikä yhdistyy kontekstissa ahneuteen, *audax*, *crudelis*, *libidinosa*, *infesta*, *inimicia* sekä *nefaria* eli julkea, julma, mielivaltainen, uhkaava, vihamielinen ja katala.²⁴⁷ Lisäksi hän on valehtelija, sillä Cicero väittää hänen väärentäneen todistusaineistoa.²⁴⁸ Ainoat positiiviset adjektiivit, joita hänestä käytetään ovat *egregia* eli poikkeava ja *praeclara* eli erinomainen, mutta Ciceron sävy on syvän ironian värjäämä.²⁴⁹ *Non pudor, non pietas, non macula familiae, non hominum fama, non filii dolor, non filiae maeror a cupiditate revocaret* – ”eivät hyveet, pahamaineisuus eivätkä lasten kärsimys lannistaneet hänen himoiaan”.²⁵⁰ Sassia on itsekeskeinen ja hänen oma mielihyvänsä on hänelle tärkeämpi kuin hänen lapsilleen ja muulle perheelleen aiheuttama vahinko.

2.6.10 Clodia

Clodia oli Publius Clodius Pulcherin sisar sekä Quintus Metellus Scelerin vaimo. Hänen pahamaineisuutensa oli kiirinyt ympäri kaupungin ja hänet tunnettiin kauniina, aistillisena ja sivistyneenä naisena, jolla oli puutetta pidättyväisyydestä ja joka pystyi suhteillaan vaikuttamaan politiikkaan.²⁵¹ Cicero maalaa Clodiasta karikatyyrimaisen kuvan riettaana ja ahneena ylhäisönaisena. Ciceron motiivina on saattanut olla hänen vihansa Publius Clodius Pulcheria kohtaan, sillä hän oli ollut yhtenä merkittävänä tekijänä, kun hänet karkotettiin Roomasta. Kuten Marcus Caelius Rufuksen äidistä kertovassa osiossa mainitsin, oli Caelius haastettu oikeuteen yrityksestä myrkyttää Clodia ja Clodialta saadut rahat olivat osana aleksandrialaisen Dion murhaa.²⁵²

Clodiasta käytetään pääasiassa sanaa *mulier*, yhteensä 34 kertaa. Sanaa *femina* käytetään vain kerran, sillä Cicero pyrkii erottamaan hänet tästä eliittijoukosta, jonka käyttäytymissääntöjä hän ei noudata. Clodian nimi puolestaan mainitaan aineistossa 11 kertaa. Sanalla *soror* häneen viitataan ainoastaan puheessa Sestiuksen puolesta, yhteensä kaksi kertaa, joista toinen viittaa koko sisarien joukkoon.²⁵³ Häneen liitetään usein erityisen osoitteleva pronomini *ista*. Hänestä käytetään sanaa *meretrix* yhteensä kahdeksan kertaa. Clodia on myös *mater familias*,

²⁴⁷ Vrt. Ariksen vaimoon, joka on *uxor dotata*. Sassian voi nähdä samankaltaisena hahmona, sillä Cicero kertoo Oppianituksen naiseen hänet hänen omaisuutensa vuoksi. Hän ei kuitenkaan vihjaa, että Sassiä olisi suoraan käyttänyt valtaa rahan muodossa. Chong 2022, 628.

²⁴⁸ Cic. *Cluent.* 185.

²⁴⁹ Cic. *Cluent.* 14. Sana *egregia* on tässä kontekstissa jo itsessään negatiivinen.

²⁵⁰ Cic. *Cluent.* 12.

²⁵¹ RE s.v. Clodius 66.

²⁵² Ks. tutkielman sivu 27.

²⁵³ Cic. *Sest.* 16. Ks. tutkielman sivut 41–42 sisarjoukosta.

perheenäiti, mutta ilmaisua käytetään ironisesti, sillä samassa virkkeessä hänen kerrotaan elävän kuin *meretrix* ja täten rikkoneen käsitystä äidistä.²⁵⁴ Samalla tavoin käytetään sanaa *matrona*, joka esiintyy puheessa kerran.²⁵⁵ Tähän liittyy vielä vihjaus hänen ja hänen veljensä harjoittamasta sukurutsasta, joka ei ollut hyväksyttävää roomalaisessa yhteiskunnassa. Lisäksi Clodia on *imperatrix*, sotapäällikkö.²⁵⁶ Tämä maskuliinisuus etäännyttää hänet roomalaisen matroonan käsityksestä.

Muita halventavia ilmaisuja, joilla häneen viitataan, ovat *domina*, *Palatina Medea* sekä *quadrantaria*. Sanalla *quadrantaria* Cicero muistuttaa kuulijoitaan Caeliuksen samassa oikeudenkäynnissä pitämästä puolustuspuheesta, jossa tämä nimittää Clodiaa ilmaisulla *quadrantaria Clytemnestra*, neljäsosa-assin maksava Klytaimnestra.²⁵⁷ Klytaimnestra on kreikkalaisen mytologian hahmo, joka on tunnettu petturuudestaan aviopuolisoaan kohtaan. Tämä ei ole ainoa tekstistä löytyvä mytologiaviittaus, sillä Cicero siteeraa Enniuksen *Medea*-näytelmää. Cicero yhdistää Clodian persoonan Medeiaan, tehden hänestä tragedian noidan.²⁵⁸ *Domina* esiintyy tekstissä kolme kertaa, kussakin merkiten orjien emäntää. Hänen vihjataan olevan epäkelpo *domina*, joka on intiimeissa suhteissa orjiensa kanssa, kääntäen yhteiskuntajärjestyksen päällelle kuin Saturnalia-juhlan aikaan.²⁵⁹

Sed non dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis feminae familiares, deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur [...]²⁶⁰

Mutta en epäile, että he ovat itse asiassa sangen tärkeitä henkilöitä, ensiksi koska he ovat tällaisen ylhäisönaisen läheisiä ystäviä, toiseksi koska he hyväksyivät sen tehtävän, että heidät ahdettaisiin kylpyihin.

Edellä esitetty katkelma on osa kylpylässä tapahtuvasta tilanteesta, jossa Caeliuksen tappamiseen tarkoitettun myrkyt oli määrä vaihtaa omistajaa.²⁶¹ Cicero käyttää tarinaa halventamaan Clodiaa, sillä se on täynnä liioittelua, räätämyyksiä sekä huumoria ja muistuttaa siten miiminäytelmää.²⁶² Puheen kohdassa 18 Clodia on esittänyt traagista naishahmoa Medeian muodossa, kohdissa 33–36 väärän miehen kanssa liian läheisissä suhteissa olevaa matroonaa ja

²⁵⁴ Cic. *Cael.* 57.

²⁵⁵ Cic. *Cael.* 32.

²⁵⁶ Cic. *Cael.* 67.

²⁵⁷ Quint. *Inst.* 8, 6, 53.

²⁵⁸ Geffcken 1973, 15–16.

²⁵⁹ Cic. *Cael.* 57–58.

²⁶⁰ Cic. *Cael.* 63.

²⁶¹ Cic. *Cael.* 61–69.

²⁶² Geffcken 1973, 24–25. Kylpyepisodi muistuttaa kuulijoita myös Klytaimnestrasta. Aiskhyloksen *Agamemnon*-tragediassa Klytaimnestra murhaa aviomiehensä Agamemnonin kylvyssä.

kylpyepisodissa hän on ikään kuin miiminäytelmän kirjoittanut runoilija – tämä yhteys näytelmälajiin sinetöi hänen persoonansa porttona.²⁶³ Hänen seksuaalista paheksuttavuuttaan korostavia adjektiiveja ovat puheessa muun muassa *libidinosa*, *immoderata*, *inimica*, *irata* sekä *procax*. Sanavalinnat ovat samankaltaisia kuin Sassian ja Pipan kohdalla, ja niissä korostuu heidän tekojensa epämoraalisuus.

Cicero aloittaa puheen esittämällä Clodian epäedullisessa valossa kutsuen häntä rikkaaksi kurtisaaniksi (*ops meretrix*), jonka naisellinen nautinnonhalu (*muliebris libido*) tulee tukahduttaa.²⁶⁴ Hän on tuhlaileva ja taipuvainen nauttimaan ylellisyyksistä. Tämänkaltaisen naisen kuva toi mieleen puunilaissotien aikakauden, jolloin naisten harrastamaa tuhlausta pidettiin yhteiskunnallisena uhkana.²⁶⁵ Puheessa mainitaan hänen villansa Baiaessa, pidot sekä konsertit.²⁶⁶ Clodia on kyltymätön paitsi seksuaalisesti, myös materiaalisesti. Cicero käyttää tämän lisäksi hyödyksi Clodian perhettä esittäen, että tämän persoona eroaa merkittävästi tämän perheen ja suvun yleisestä luonteesta.²⁶⁷

Clodian valta kohdistuu oikeuspuheissa hänen viettelemiinsä miehiin ja siihen, mitä hän saa aikaan heidän kauttaan. He ovat osallisia hänen juonimissaan rikoksissa, mutta puheessa ei eksplisiittisesti kerrota hänellä olevan suoraa valtaa miesystäviinsä, toisin kuin esimerkiksi Pipalla oli Verrekseen. Viittaukset Clodiaan Medeiana, sotapäällikkönä ja *pater familias* -käsitteeseen rinnastettavana perheenäitinä vihjaavat hänen ulottavan vaikutusvaltaansa maskuliiniseen elämäntyyliin, joka hänelle ei naisena kuulu.²⁶⁸ Viittaukset ovat kuitenkin hienovaraisia.

Oikeuspuheet eroavat merkittävästi siitä kuvasta, jonka Cicero antoi Clodiasta kirjeenvaihdossaan. Kirjeiden Clodia on huomattavasti pidättyväisempi ja muun muassa etevä neuvottelija sekä Ciceron tiedonlähde – puheessa vaikuttaa olevan kyse korkea-arvoisen lesken tavallisen käytöksen esittämisestä väärässä valossa, jotta Cicero saavuttaisi retoriset pyrkimyksensä.²⁶⁹

²⁶³ Geffcken 1973, 24. Ks. tutkielman sivut 44–46 koskien Tertaa, joka oli myös miiminäyttelijä.

²⁶⁴ Cic. *Cael.* 1.

²⁶⁵ Skinner 2011, 33.

²⁶⁶ Cic. *Cael.* 35

²⁶⁷ Cic. *Cael.* 33–34. Kyseisessä tekstikohdassa Cicero puhuu erään Clodian esivanhemman, Appius Claudiuksen suulla ja moittii Clodiaa tämän käytöksestä.

²⁶⁸ Aiheesta kirjoittaa lisää Xinyue 2017.

²⁶⁹ Skinner 2011, 9–10.

Kiinnittämällä puheissa huomion Clodian harjoittamiin epäsopivuuksiin hän käänsi huomiota pois Caeliuksen puolustuksen heikoista kohdista.²⁷⁰

2.6.11 Statius Albius Oppianicuksen vaimo Papia

Papia kertoi kuolinvuoteellaan olevalle aviomiehelleen Magiukselle olleensa raskaana, minkä jälkeen hän asettui asumaan anoppinsa Dinaean luokse.²⁷¹ Jos Papia olisi saanut pojan, hän olisi perinyt testamentin mukaan huomattavan summan rahaa, mutta Oppianicus antoi hänelle nämä rahat ilman lapsen syntymää.²⁷² Cicero syyttää Papiaa ahneudesta, abortin tekemisestä, Magiuksen luottamuksen pettämisestä ja velvollisuuksiensa laiminlyömisestä, minkä lisäksi Papian kerrotaan menneen naimisiin Oppianicuksen kanssa vain viisi kuukautta Magiuksen kuoleman jälkeen.²⁷³ Papia on Oppianicuksen rikoskumppani sekä vaimon irvikuva, joka rikoo kaikki hänelle asetetut odotukset suvun jatkamisesta, lapsien huolenpidosta sekä luotettavuudesta.

Toisaalta Papian kuvaus on kaksijakoinen. Cicero kertoo, että Oppianicus pyysi Papian kanssa saamansa poikalapsen luokseen ja surmasi tämän, polttaen ruumiin ennen aamunkoitoa.²⁷⁴ Papia sai kuulla poikansa kuolemasta juorujen kautta ja matkusti suunniltaan surusta Larinumiin, jossa hän juhli poikansa hautajaisia uudelleen.²⁷⁵ Papista käytetään kerran sanaa *uxor* Magiuksen vaimona. Lisäksi hänestä käytetään neljä kertaa sanaa *mulier*. Kohdassa, jossa kerrotaan hänen poikansa kohtalosta, hänet mainitaan kerran nimeltä ja hänestä käytetään kohdassa sanaa *mater* kolmesti. Häntä kuvaillaan sanoilla *misera* sekä *exanimata* (suunniltaan). Papian kuvaus surun murtamana äitinä johtuu Ciceron pyrkimyksestä esittää Oppianicus julmana isänä, joka ei piittaa lastensa kohtalosta niin kauan kuin se palvelee hänen omia ahneita päämääriään.

2.7 Lyhyesti mainitut

Kuudessatoista eri puheessa esiintyy yhteensä 24 naista, jotka esitellään ainoastaan lyhyiden mainintojen kautta. Lisäksi lyhyesti mainittujen naisten kategoriaan on laskettu mukaan ryhmä naisia, jotka tunnettiin nimellä *gatae*. Kategorian naisista ei voi muodostaa kunnollista

²⁷⁰ Geffcken 1973, 28.

²⁷¹ Cic. *Cluent.* 33.

²⁷² Cic. *Cluent.* 33–35.

²⁷³ Cic. *Cluent.* 34.

²⁷⁴ Cic. *Cluent.* 27.

²⁷⁵ Cic. *Cluent.* 28.

kuvaa käytetyn sanaston tai oikeuspuheen kerronnan perusteella. Pääasiassa heihin ei liity tekemisen verbejä, poikkeuksena Julius Caesarin vaimo Pompeia. Valtaosaa heistä ei mainita nimeltä, vaan heidät on puheissa tunnistettava sukulaistensa sekä aviomiestensä kautta. He ovat pääasiassa jonkun tyttäriä ja vaimoja, mikä on ollut toistuva teema myös muiden kategorioiden kohdalla. Käytännössä vain tanssija Dionysia on oma itsellinen henkilönsä, ilman yhteyksiä muihin. Naisten assosiaatio ja heitä ympäröivä puheen konteksti saattaa maalata heidät joko positiivisena tai negatiivisena, mutta kuten aiemmin mainittu, heihin ei oikeastaan liity lainkaan kuvailevia adjektiiveja eikä heidän omaa tekemistään.

Kategoriaan sijoitetut naiset edustavat erilaisia yhteiskuntaluokkia, mutta painotus on yläluokan jäsenissä. Naisista käytetty sanasto heijastelee tämänkin kategorian kohdalla Ciceron retorisia tarkoituspäriä, kun hän pyrkii saattamaan puolustettavansa sekä todistajansa positiiviseen valoon ja vastustajansa negatiiviseen. Mukaan mahtuu lisäksi anekdootinomaisia mainintoja ja kerronnan täydentämistä. Yhteistä naisille on heidän pääosin täysin passiivinen roolinsa sekä se, miten heidän miespuoliset sukulaisensa määrittävät heidän rooliaan siinä, miten toiset heidät näkevät. Valtaosaa heistä käytetään joko korostamaan miesten ylhäistä syntyperää tai muita heidän positiivisia puoliaansa. Tämä oli tärkeää, sillä henkilön *auctoritas*²⁷⁶ oli ratkaisevassa roolissa ihmisen luonteenkuvan muodostamisessa. Vastavuoroisesti se vaikutti siihen, miten vakuuttavina Ciceron sekä hänen käyttämiensä todistajien argumentteja pidettiin.

2.7.1 Kaksi Aemiliaa

Oikeuspuheissa esiintyy kaksi Aemiliaa, jotka ovat sisaruksia. Toinen heistä on Lucius Aemilius Paullus Macedonicuksen tytär ja Marcus Porcius Cato Licinianuksen vaimo. Heidä käsitellään samalla tavoin. Macedonicuksen tytär esiintyy oikeuspuheessa vain implisiittisesti. Tekstissä mainitaan Gaius Porcius Caton olevan Macedonicuksen ja Cato vanhemman lapsenlapsi, jolloin rivien välistä voidaan tunnistaa hänen äitinsä Aemilia.²⁷⁷ Aemiliaan itseensä viittaavia sanoja, kuten esimerkiksi *mater* tai *femina*, ei kuitenkaan esiinny tekstissä lainkaan.

Toinen Aemilioista on Quintus Aelius Tubero vanhemman vaimo. Hän on *P. Africani soror*, Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanuksen²⁷⁸ sisko, minkä Cicero näkee oleelliseksi

²⁷⁶ Ks. tutkielman sivut 9–10.

²⁷⁷ Cic. *Verr. II* 4, 22.

²⁷⁸ RE s.v. Cornelius 335.

sanoa kahdesti.²⁷⁹ Siskonsa lailla häneen ei liitetä kuvailevia adjektiiveja, eikä hän itse tee mitään. Aemilioiden tehtävänä onkin lähinnä vahvistaa äitilinjan prestiisiä ja yhdistää Ciceron puheen henkilöt vankkumattomaksi osaksi roomalaisen yhteiskunnan kermaa.

2.7.2 Kaksi Caecilia Metellaa sekä Marcus Iuventius Laterensiksen äiti

Oikeuspuheista löytyy kahden Aemilian lailla kaksi samankaltaisesti kuvattua Caecilia Metellaa. Ensimmäinen heistä on Lucius Luculluksen vaimo, toinen Scauruksen ja myöhemmin Sullan vaimo. Ensimmäisen veli oli kieltäytynyt antamasta todistusta Lucius Luculluksen puolesta, vaikka oli hyvissä väleissä lankonsa Luculluksen kanssa.²⁸⁰ Caecilia Metellaan viitataan epäsuorasti hänen veljeään koskevassa ilmaisussa *sororis vir*, siskon veli. Veljen hyvän moraalin vuoksi myös Caecilia Metellasta piirtyy myönteinen kuva.

Toinen Caecilia Metelloista mainitaan ohimennen kohdassa, jossa Cicero kuvailee vahvoja valtion puolustajia, joihin tämän setä kuuluu.²⁸¹ Caecilia Metella itse esiintyy lauseessa *patruus matris tuae*, äitisi setä. Kuten Aemilioidenkin kohdalla, Caecilia Metellat mainitaan korostamaan miesten prestiisiasemaa. Samalla tavoin suvun asemaa vahvistaa Ciceron oikeudessa puhuttelemalla Marcus Iuventius Laterensiksen²⁸² äiti. Laterensis on *utraque familia consularis*, konsulisukua sekä äidin että isän sukuhaaroista.²⁸³

2.7.3 Gaius Rabirius Postumuksen äiti Rabiria

Rabiria mainitaan ainakin tekstikohdassa Cic. *Rab. Post.* 45. Lisäksi on epäselvää, onko Cic. *Rabir. perd.* 8. esiintyvä Gaius Rabiriuksen sisko sama henkilö kuin Rabirius Postumuksen äiti.²⁸⁴ Tutkimuskysymyksen kannalta heitä ei kuitenkaan ole tarpeellista käsitellä omina henkilöinä. Rabiria on *soror* kahdesti, kun viitataan hänen poikansa oletettuun murhaan, johon Cicero vihjaa klienttinsä olevan syytön.²⁸⁵ Hän on jälleen *soror*, kun Cicero pyrkii yhdistämään Rabirius Postumuksen hänen sukulaistensa, sekä biologisen että adoptioisänsä prestiiisiin ja persoonaan ja luomaan hänestä kuvaa anteliaana ja oikeudenmukaisena henkilönä.²⁸⁶

²⁷⁹ Cic. *Mur.* 75–76.

²⁸⁰ Cic. *Verr.* II 4, 147.

²⁸¹ Cic. *Sest.* 101.

²⁸² RE s.v. Iuventius 16.

²⁸³ Cic. *Planc.* 18.

²⁸⁴ Shackleton-Bailey 1992, 43 ja 82.

²⁸⁵ Cic. *Rab. perd.* 8.

²⁸⁶ Cic. *Rab. Post.* 45.

2.7.4 Sestiuksen vaimo Albania

Albaniaan, Sestiuksen ensimmäiseen vaimoon viitataan sanalla *filia*.²⁸⁷ Hänen isäänsä luonnehditaan sanoin *honestissimus et spectatissimus vir*, ”mitä kunniallisin ja erinomaisin mies”.²⁸⁸ Huomionarvoista on, että hän on *vir*, joka liittyy samalla tavoin yläluokkaan kuten sen feminiini vastine *femina*.²⁸⁹ Albanian kuolemasta kerrotaan hänen isänsä kautta sanoin *ademit Albino soceri nomen mors filiae*, Albinus menetti apen nimen tyttärensä kuollessa. Albanian perhe menee paljon hänen itsensä edelle, kun painotetaan Sestiuksen ja hänen entisen appensa yhä lämmintä suhdetta.

2.7.5 Selene

Lyhyesti esiin nostetaan Selene. Hän on Kleopatra Selene, Ptolemaios VII:n ja Kleopatra III:n tytär. Hänet mainitaan yhdessä poikiensa kanssa, jotka Ciceron mukaan ajattelivat itsensä sekä äitinsä olevan oikeutettuja Egyptin valtaistuimeen ja matkasivat sen vuoksi Roomaan.²⁹⁰ Häneen viitataan kerran nimellä sekä kerran sanalla *mater*. Kohdalla Cicero pyrkii jälleen saamaan Verreksen huonoon valoon, sillä seuraavissa kappaleissa hän mainitsee paitsi Verreksen yltäkylläisen huolenpidon ylhäisestä vieraastaan, Selenen pojasta, myös tavan, jolla hän juonitteli mieheltä tämän aarteet. Selenen itsensä rooli tekstikohdassa on passiivinen ja hänen tehtävänsä on yhdistää pojat Egyptin hallitsijasukuun sekä antaa motiivi heidän matkalleen.

2.7.6 Publius Sestiuksen tytär

Sestiuksen tytär on *nupta iam filia*, jo naimisissa oleva tytär.²⁹¹ Tyttären mainitseminen vahvistaa roolia Sestiuksesta tavanomaisena roomalaisena perheen päänä. Tytär ei ollut läsnä oikeudessa toisin kuin hänen vielä alaikäinen veljensä, jonka tarkoituksena oli todennäköisesti herättää myötätuntoa kuulijoissa. Naimissa oleva tytär oli miehensä huolehdittavana eikä todennäköisesti herättänyt yleisössä vastaavanlaisia tunteita.²⁹²

²⁸⁷ Cic. *Sest.* 6. Kyseessä on sama Sestius, jota Cicero puolustaa puheessaan. Hänen toista vaimoaan Corneliaa käsitellään tämän tutkielman sivulla 22 osiossa 2.2.1.

²⁸⁸ *idem*.

²⁸⁹ Santoro L’Hoir 1992, 2.

²⁹⁰ Cic. *Verr.* II 4, 61.

²⁹¹ Cic. *Sest.* 6.

²⁹² Esim. Grubbs 2002 kirjoittaa tarkemmin naisten holhouksenalaisuudesta.

2.7.7 Dionysia

Tanssija Dionysian rahatilanne nostetaan esiin proverbiaalisesti. Hänen kerrotaan ansainneen 200 000 sestertiusta ja Cicero vertaa tätä 300 000 sestertiuksen summaan, jonka Roscius kieltäytyi ansaitsemasta.²⁹³ Tämä tekee Rosciuksesta vaatimattoman – tai ainakin epäahneen – ja tukee hänen positiivista persoonaansa.

2.7.8 Kallifana

Eleasta kotoisin olevasta Kallifanasta päätettiin tehdä Rooman kansalainen, jotta kreikkalainen nainen suorittaisi kreikkalaiset riitit, mutta ne se tehtäisiin Rooman kansalaisten puolesta.²⁹⁴ Kallifanalla itse ei ole lainkaan auktoriteettia päätöksessä, vaan sen teki senaatti ja sen vahvistivat kansalaiset. Häneen viitataan kerran nimeltä sekä kerran sanalla *sacerdos*, papitar. Cicero itse kertoo puheessaan, että hänen oli Kallifanasta kertovalla esimerkillä tarkoitus kääntää kuulijoidensa pahansuovat ja kateelliset mielet, jotta Lucius Corneliukseen ja hänen omaisuuteensa ei kohdistuisi kateellisuutta.²⁹⁵ Esimerkin tarkoituksena on siis lievennyttää vastapuhujien aikaansaamia negatiivisia tunteita yleisössä.

2.7.9 Clodiuksen vaimo Fulvia

Fulviaan viitataan kahteen kertaan vaimona. Ensimmäisen kerran sanaa käytetään, kun Cicero kertoo Clodiuksen hyökänneen Milon kimppuun ilman vaimoaan, *sine uxore*.²⁹⁶ Toisen kerran sanaa käytetään, kun Clodiuksen mainitaan aina aikaisemmin matkustaneensa vaimonsa kanssa.²⁹⁷ Fulvian puuttumista käytetään korostamaan Clodiuksen hyökkäyksen suunnitelmalisuutta. Kuvaus eroaa suuresti Ciceron filippolaispuheissa esitetystä Fulviasta, jolla on suuri vaikutusvalta aviomiehinään sekä rakastajinaan pitämiinsä poliitikkoihin.²⁹⁸ Oikeuspuheiden Fulvialla ei puolestaan ole mitään tekemistä tapahtumien kulun kanssa.

²⁹³ Cic. *Q. Rosc.* 23.

²⁹⁴ Cic. *Balb.* 55.

²⁹⁵ Cic. *Balb.* 56.

²⁹⁶ Cic. *Mil.* 28.

²⁹⁷ Cic. *Mil.* 55.

²⁹⁸ Aiheesta kirjoittaa mm. Ige 2012.

2.7.10 Lucius Licinius Luculluksen vaimo Clodia

Lucius Licinius Luculluksen vaimoon Clodiaan viitataan ainoastaan substantiivilla *soror*.²⁹⁹ Cicero mainitsee hänen osallistuneen inestiin, kirjoittaen *quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse* [...], ”joka (Clodius) oli harjoittanut kirottua haureutta samaa verta olevan siskonsa kanssa”.³⁰⁰ Clodia on passiivinen, eikä Cicero vihjaa hänen olleen aloitteentekijänä inestissä. Ilmeisesti Luculluksen vaimo Clodia oli ollut oikeudessa todistamassa Clodiusta vastaan, mikä selittää Ciceron puheen suhteellista neutraaliutta.³⁰¹ Clodia oli arvokas todistaja, vaikka oli syyllistynyt moraalisesti hyvin paheksuttaviin tekoihin.

2.7.11 Julius Caesarin vaimo Pompeia

Shackleton-Bailey identifioi hahmon, johon viitataan ainoastaan sanoilla *nobilissima femina*, tunnettu ylhäisönainen, Julius Caesarin vaimoksi Pompeiaksi.³⁰² Pompeia on puheiden tunnetuista naisista ainoa, josta käytetään superlatiivista *nobilissima*.³⁰³ Tekstikohdassa hänen kerrotaan saaneen tietoonsa Clodiuksen harjoittaman iljettävän haureuden (*nefandum adulterium*). Kohta viittaa Clodiuksen Bona dean palvontamenoihin soluttautumiseen ja hänen pyrkimysiinsä vietellä Pompeia. Vihjaus on hienovarainen, mutta tuo eittämättä aikaisemman skandaalin kuulijoiden mieleen, kenties osittain oikeuttaen Milon suorittaman surman. Pompeiasta puhuminen substantiivilla *femina* myös vahvistaa todistuksen luotettavuutta.³⁰⁴

2.7.12 Lamia

Lamia on *mulier [...] Segestana perdives et nobilis, Lamia nomine* – ”segestalainen äveriäs ja korkea-arvoinen nainen, nimeltään Lamia”.³⁰⁵ Merkillepantavaa on, että vaikka hänen on *nobilis*, hän on *mulier* eikä *femina*. Kenties hän ei ollut tarpeeksi korkeaa yläluokkaa tai Cicero tekee tietoisin valinnan olla liittämättä häntä arvostettujen naisten seuraan. Lamia kutoi Verrekselle kankaita talossaan kolmen vuoden ajan ja värjäsi niitä purppuraisiksi. Hänen toi-

²⁹⁹ Clodiaa ja hänen sisariaan ryhmänä käsitellään tutkielman sivuilla 41–42.

³⁰⁰ Cic. *Mil.* 73.

³⁰¹ RE s.v. Clodius 67.

³⁰² Cic. *Mil.* 72.

³⁰³ Sanaa käytetään miehistä huomattavasti useammin.

³⁰⁴ Santoro L’Hoir 1992, 30.

³⁰⁵ Cic. *Verr. II* 4, 59.

mensa korostavat Verreksen kaipuuta ylellisyyksiin, sillä Lamian kerrotaan värjäävän kankaita simpukankuorilla. Simpukankuorista saatava väriaine oli kallista, sillä kuoria tarvittiin valtava määrä ja väri oli statussymboli sekä osoitus varallisuudesta.

2.7.13 Verreksen äiti Tadia ja vaimo Vettia

Verreksen äiti Tadia esiintyy virkkeen osassa *non alienus matris eius genere et nomine* – ”(Quintus Tadius) ei ollut vieras hänen äidilleen suvultaan eikä nimeltään”.³⁰⁶ Kohdassa esitetään, että Quintus Tadius paitsi väärensi todistusaineistoa myös antoi väärän todistuksen. Suora veriyhteys Verrekseen toimii motivaattorina hänen teoilleen ja antaa painoarvoa Ciceron väitteelle. Tadian persoona kärsii mainehaittaa assosiaatiosta Verrekseen ja Tadiukseen, mutta lyhyt käsittely suojelee häntä, sillä häntä itseään ei liitetä missään vaiheessa Verreksen tekojen mahdollistamiseen.

Verreksen vaimo Vettia on samalla tapaa vapaa Verreksen synneistä kuten hänen äitinsäkin, sillä hänen veljensä Vettiuksen toimet suojelevat hänen persoonaansa tekstikohdan lyhyiden ohella. Vettia mainitaan kahdesti ja hän on *uxor* kaksi kertaa sekä *soror* kerran. Verreksen kerrotaan lähettäneen hänen luokseen orjia välittämään ilouutisia arvonnasta tuloksesta ja lisäksi hänet mainitaan, kun Vettius, Verreksen vaimon veli sekä hänen läheinen ystävänsä todistaa Verrestä vastaan.³⁰⁷

2.7.14 Gaiat

Yksi harvoista ryhmistä naisia, jotka luetaan Shackleton-Baileyn *onomasticon*-teokseen vesitaalien ohella ovat gaiat, latinaksi *gatae*. Nimitys syntyy formulasta, jota käytettiin, kun avioliitto solmittiin *coemptio*-tavalla. Watsonin mukaan *coemptio*-avioliitossa oli alun perin kyseessä todennäköisesti oikea myyntitapahtuma, jossa nainen ostettiin vaimoksi. Hänen mukaansa fraasi ei ollut tarpeellinen, jotta *coemptio* olisi ollut laillinen. Hän lisää, että myöhemmin *coemptio*-avioliitoissa kyse ei enää ollut naisen myynnistä, mutta fraasi säilyi.³⁰⁸

³⁰⁶ Cic. *Verr. II* 1, 128.

³⁰⁷ Cic. *Verr. I* 21 ja Cic. *Verr. II* 3, 168.

³⁰⁸ Watson 1967, 24–25.

Se, mitä tekstissä esiintyvä formula (*ubi tu Gaius, ego Gaia*) tarkoittaa, on hämärtyneet aikojen saatossa. Erilaiset tulkinnat eivät kuitenkaan muuta sitä, miten Ciceron teksti tulee ymmärtää.³⁰⁹ Cicero pilkkaa tekstikohdalla vastustajiaan sekä tuo esiin omaa sivistyneisyyttään ja nokkeluuttaan – toiset asianajajat olivat niin oppimattomia, että luulivat kaikkien *coemptio*-avioliittoriitin osanottajanaisten etunimien olevan Gaia.³¹⁰

2.7.15 Annaean tytär, Marcus Fulcinius nuoremman vaimo ja Horatiuksen sisko

Kaikki lyhyesti mainituista naisista eivät liity suoranaisesti miesten saattamiseen positiiviseen tai negatiiviseen valoon. Annaean³¹¹ tytär on pieni sivuhuomautus ja liittyy vahvasti hänen äitinsä tapaukseen. Annaea teki tyttärensä perilliseksi testamentilla (*Annaea [...] testamento fecit heredem filiam*).³¹² Tyttärestä käytetään kerran sanaa *filia*, eikä oikeuspuheen kontekstissa itse tapauksesta ei tiedetä muuta. Tilanne muistuttaa Annian tapausta, mutta syystä tai toisesta hänestä ei kerrota enempää. Annaean tyttärestä kertova tekstikohta on melkein anekdoottinomainen.

Annaean tyttären kaltainen lyhyt sivuhuomautus on myös tutkielman sivulla 38 mainitun Fulcinius nuoremman vaimoon viitataan kerran sanalla *uxor* sekä kerran sanalla *mulier*, ja hänen tiedetään saaneen suuren summan raha perintönä miehensä kuoltua.³¹³ Cicero mainitsee tämän lisäksi, että häntä kehoitettiin ottamaan osansa perinnöstä. Muuta puhe ei Fulcinius nuoremman vaimosta kerro.

Erilainen tapaus on niin ikään kuningasaikana eläneen Horatiuksen sisko. Kyseinen Marcus Horatius, Ciceron sanoin *fortissimus vir*, mitä urhein mies, tappoi siskonsa, mutta hänet vapautettiin syytteestä kansan tahdosta.³¹⁴ Kyseisessä kohdassa Cicero yrittää vakuuttaa kuulijansa siitä, että toisinaan murha on oikeutettu ja hyvä asia valtion kannalta. Horatiuksen sisko on *exemplum* kaukaa menneisyydestä, osa vakuuttamisen retoriikkaa.

³⁰⁹ Corbett ehdottaa, että kyseessä on naisen suostumuksen antaminen avioliittoon. Forsythen mukaan kyseessä ei ole nimi vaan ennemminkin arkaainen muoto verbistä *gaudeo*. Corbett 1930, 74 ja Forsythe 1996, 240.

³¹⁰ Cic. *Mur.* 27.

³¹¹ Ks. tutkielman sivu 39.

³¹² Cic. *Verr.* I 1, 111.

³¹³ Cic. *Caec.* 12.

³¹⁴ Cic. *Mil.* 7.

2.7.16 Statius Albius Oppianicuksen vaimot Magia ja Novia

Kaksi Oppianicuksen vaimoista, Magia ja Novia, saavat huomattavasti vähemmän tilaa tekstissä kuin Auria, Cluentia, Papia sekä anoppi Dinaea. Magia on *filia Magia*, Magia-niminen Dinaean tytär, jonka kerrotaan menneen avioliittoon Oppianicuksen kanssa. Magia kuoli, jolloin häneen viitataan Oppianicuksen vaimona sanalla *uxor*.³¹⁵ Novia puolestaan mainitaan, kun Oppianicuksen kerrotaan asuneen hänen kanssaan saamansa poikalapsen kanssa.³¹⁶ Kyseisessä kohdassa Novia mainitaan nimeltä, mutta häntä ei kuvailla esimerkiksi adjektiivein. Molemmat naisista ovat vain osa Ciceron kokonaisnarratiivia.

2.7.17 Deiotaroksen vaimo

Deiotaroksen vaimo mainitaan yhdessä kappaleessa, jossa Cicero vihjaa, että Deiotaros olisi revitty kappaleiksi kotineen, vaimoineen ja lapsineen, jos hän olisi uskaltanut edes kuvitella Caesarin murhaamista.³¹⁷ Deiotaroksen vaimosta käytetään sanaa *coniunx*, joka yhdistyy miehikuvaan yhteen hiileen puhaltavasta avioparista.³¹⁸ Se ei ole yhtä neutraali kuin tavallisempi *uxor* ja kuten Terentian kohdalla, poliittinen sekasorto on läsnä ympäröivässä tilanteessa.³¹⁹

2.7.18 Palla

Marcus Caelius Rufusta syytetään Pallan omaisuuden tuhosta.³²⁰ Pallan identiteetistä ei ole varmuutta.³²¹ Hänen on esimerkiksi ehdotettu olevan Lucius Gellius Poplicolan ensimmäinen vaimo.³²² Hänet mainitaan tekstissä nimeltä, mutta häneen ei liity kuvailevia sanoja. Käsitteilyn lyhytteen on todennäköisesti syynä se, että Marcus Licinius Crassus, joka toimi yhtenä Caeliuksen asianajajista, oli käsitelty Pallaa koskevaa tilannetta aikaisemmin samassa oikeudenkäynnissä.

³¹⁵ Cic. *Cluent.* 21.

³¹⁶ Cic. *Cluent.* 27.

³¹⁷ Cic. *Deiot.* 15.

³¹⁸ Sanan *coniunx* käytöstä Hindermann 2013, 151–152.

³¹⁹ Vrt. Terentia, tutkielman sivut 68–69.

³²⁰ Cic. *Cael.* 23.

³²¹ RE s.v. Palla 3.

³²² Ellis 1889, 443.

2.8 Ruma ja etninen – sardinialaisen Ariksen vaimo

Ariksen vaimo muodostaa jyrkän poikkeuksen kaikista muista puheiden naisista. Hän on ainoa, jonka etnisyys on hänen kuvauksensa keskiössä. Poikkeuksellista on myös se, miten häneen liitetään useita negatiivisia adjektiiveja, vaikka hän ei ole syylistynyt rikokseen tai muihin moraalisesti arveluttaviin tekoihin kuten esimerkiksi haureuteen. Shackleton-Bailey ehdottaa, että häntä käsitellään ainoastaan tekstikohdissa Cic. *Scaur.* 8–12, mutta tutkielmassa tarkastelu on ulotettu myös kohtiin 5–7, joiden Chong katsoo käsittelevän samaa naista. Naisen poikkeuksellinen kuvaustapa kietoutuu Ciceron pyrkimykseen saada puolustamansa Scaurus vaikuttamaan syyttömältä. Cicero liittää naisellisen raivon sukupuolistereotyyppioihin ja oppimattomuuden etnisiin stereotyyppioihin, asettaen vastakkain roomalaiset ideaalit ja vieraskansalaiset.

Ciceron tarkoituksena oli todistaa, että hänen puolustamansa Scaurus oli syytön Ariksen vaimon kuolemaan. Aikaisemmin oikeudenkäynnissä syyttäjä oli ehdottanut, että Ariksen vaimo olisi mieluummin kuollut kuin menettänyt siveytensä (*pudicitia*), koska Aris oli uskoton hänelle.³²³ Cicero kuitenkin esittää, että Ariksen vaimo ei olisi ollut tarpeeksi oppinut valitsemaan kunniallista kuolemaa siveyden menetyksen sijaan ja että syyttäjä oli asettanut itsensä naurunalaiseksi edes vihjaamalla moista.³²⁴ Hän ehdottaa, että Ariksen vaimo joko teki itsemurhan naisellisen tuskan (*muliebris dolor*) valtaamana tai että joku murhasi tämän kuristamalla.³²⁵ Kuristaminen oli puolestaan tarkoitus lavastaa hirttäytymiseksi, joka oli yksi naisille tyypillisistä tavoista tehdä itsemurha.³²⁶ Cicero käyttää hyödykseen stereotyyppioita naisista aihelevaisina eläiminä, joita ohjaavat tunteet.

Ariksen vaimoa kutsutaan sanalla *Sarda*, sardinialainen, kolme kertaa. Erittäin osoitteleva pronomini *ista* liittyy sanaan *Sarda* kahdesti. Lisäksi häneen viitataan samalla tavalla osoittelevilla sanoilla *haec* kerran sekä *illa* kerran. Etnisyys muodostaa tärkeän osan hänen kuvaustaan, sillä sardinialaisiin liittyi monia epäedullisia stereotyyppiejä. Cicero yhdistää hänet tällä tavoin vastustajiensa epäluotettaviin todistajiin.³²⁷ Tämän lisäksi Cicero vihjaa, että ajatus

³²³ Cic. *Scaur.* 5–6.

³²⁴ *idem*.

³²⁵ Cic. *Scaur.* 9–10. Ariksen vaimoa voi verrata Cluentiaan, joka purkaa suruaan veljelleen perheen piirissä, osoittaen pidättyväisyyttä. Hänellä on roomalaisen naisen etuoikeuksia, joita Ariksen vaimolle ei sardinialaisena kuulu. Chong 2022, 618.

³²⁶ Van Hooff 1998, 55.

³²⁷ Chong 2022, 615. Puheessa aihepiiriä käsitellään kohdissa Cic. *Scaur.* 1–5.

kunniallisesta itsemurhasta oli roomalainen ja nimenomaan miehiin liittyvä käsitys, eikä sardinialainen nainen voinut ymmärtää sitä.³²⁸

Ariksen vaimona häneen viitataan kolme kertaa. Sanaa *mulier* hänestä käytetään kahdesti ja diminutiivina *anicula*, pieni vanha nainen tai vanha naisparka, kerran. Hän saa jopa olla *patrona*, sanan *patronus* naispuolinen vastine, kerran. Nainen on *anus*, vanha nainen tai jopa akka, sekä *locuples*, varakas, *molesta*, rasittava ja häntä luonnehditaan yhtä rumaksi kuin vanhaksikin. Hän on myös *salsa*, joka tarkoittaa suolaista, mutta merkitsee tässä yhteydessä enemminkin sukkelaata tai nopeaälyistä. Koska naisen kuvaus on muuten negatiivissävytteinen, Ciceron tarkoituksena lienee olla ollut vitsikäs. Joka tapauksessa kaikkien luonteenpiirteiden tarkoituksena oli vakuuttaa kuulijat siitä, että Scaurus ei missään nimessä olisi voinut kokea himoa häntä kohtaan. Vaikka naisella on runsaasti omaisuutta ja suuret myötäjäiset, eli rahallista valtaa hallita miestänsä, hänet kuvataan passiivisesti miehen jättäessä hänet toisen vuoksi. Hän muistuttaa komedioissa esiintyvää *uxor dotata* -hahmoa, joka nalkuttaa miehelleen ja haastaa tämän auktoriteetin omaisuutensa avulla.³²⁹

2.9 Ciceron perheenjäsenet

Neque enim in hoc me hominem esse infitabor umquam, ut me optumo fratre, carissimis liberis, fidissima coniuge, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu sine dolore caruisse glorier.³³⁰

Enkä tosiaan tule ikinä tässä kieltämään olevani ihminen, niin että kerskuisin etten tunne kärsimystä ollessani ilman parhaita veljeä, rakkaimpia lapsia, uskollisinta vaimoa, teidän läsnäoloanne, isänmaata ja tätä kunnioitettua asemaa.

Viittaukset Terentiaan ja Tulliaan, Ciceron vaimoon ja tyttäreeseen, vaikuttavat Ciceroon itseensä enemmän kuin viittaukset kehenkään muuhun hänen puheissaan esiintyvistä nimeltä tunnetuista naisista. Cicero rakentaa ja tukee omaa persoonaansa vaimonsa ja tyttärensä avulla, minkä vuoksi he esiintyvät yhteensä viidessä eri oikeuspuheessa.

Terentian perheestä ei tiedetä kovinkaan paljoa. Hänen sukunsa kuului yhteen Terentiusten suvun haaroista, jotka olivat olleet pitkään vaikutusvaltaisia kotiseuduillaan, mahdollisesti plebeijiylymistöä sekä mahdollisesti jollakin tavalla yhteyksissä Ciceron sukuun.³³¹ Terentiaalla oli runsaasti omaisuutta hänen naidessaan Ciceron, mikä viittaa siihen, että hänen isänsä

³²⁸ Chong 2022, 617.

³²⁹ Chong 2022, 626.

³³⁰ Cic. *Sest.* 49.

³³¹ Treggiari 2007, 30.

saattoi menehtyä hänen ollessaan vielä nuori.³³² Terentiaa luonnehditaan lähteissä usein kunnianhimoiseksi ja voimakastahtoiseksi. Hänen tiedetään auttaneen Ciceroa omasta tahdostaan ja käyttäytyneen hänen vuokseen kuten kunnollisen roomalaisen matroonan tulee.³³³ Valtaosa Tulliaa koskevista lähteistä on puolestaan peräisin Ciceron kirjeistä. Hänen tiedetään syntyneen noin vuoden 78 eaa. aikoihin ja olleen Cicerolle erittäin rakas.³³⁴ Hänen myös katsottiin muistuttaneen Ciceroa eniten tämän perheenjäsenistä.³³⁵

Sekä Terentian ja Tullian sosiaalinen asema kohosi merkittävästi Ciceron poliittisen uran etenemisen myötä ja he osallistuivat moniin erilaisiin uskonnollisiin seremonioihin, jotka nostivat heidät merkittävään asemaan roomalaisten naisten keskuudessa – Ciceron konsulivuotena 63 eaa. Terentian tiedetään esimerkiksi emännöineen Bona dean seremoniaa.³³⁶ Terentian keskeinen rooli yhteiskunnassa tarkoittaa, että hänellä oli arvovaltaa sekä sosiaalisesti että uskonnollisesti ja tämä sama heijastui niin ikään Tulliaan. Terentian ja Tullian sosiaalinen asema ei pysynyt stabiilina, vaan se heilahteli rajusti Ciceron kokiessa vastoinkäymisiä: kunnioitus ja arvostus vaihtui häpeään.

Puheet, joissa Ciceron perheenjäsenet on mainittu, pidettiin vuosina 70 eaa., 56 eaa. ja 54 eaa. Näistä varhaisin on Verrestä vastaan pidetty puhe ja myöhäisin puhe Planciuksen puolesta. Esittäessään oikeudessa puheensa Verrestä vastaan Cicero oli poliittisesti vakaassa asemassa. Hän oli ansainnut paikallisten luottamuksen toimiessaan kvestorina Sisiliassa ja syytti Verrestä rikoksista juuri heidän puolestaan. Ciceron noususuuntainen ura jatkui vuoteen 58 eaa. asti – hän toimi konsulina vuonna 63 eaa. ja sai samana vuonna arvonimen *pater patriae*, isänmaan isä, palkkiona Catilinan salaliiton kukistamisesta. Vuonna 58 eaa. hän joutui lähtemään maanpakoon, seurauksena Catilinan salaliiton osallisten teloittamisen aiheuttamasta kohusta. Cicero jäi eristyksiin Rooman politiikasta ja palasi takaisin Roomaan vuonna 56 eaa., epävakaaan asemaan, jossa hänen omaisuutensa oli takavarikoitu ja hänen perheensä oli joutunut olemaan paossa.

³³² *ibid.* Terentian isästä ei tiedetä juuri mitään, mikä on toinen viite tämän varhaiseen kuolemaan.

³³³ Treggiari 2007, 36–37.

³³⁴ Tullian ikää ei tiedetä tarkasti. Myös Ciceron ja Terentian välisen avioliiton ajankohta on epäselvä ja arviot perustuvat Tullian syntymäaikaan. Treggiari 2007, 27.

³³⁵ Treggiari 2007, 62.

³³⁶ Treggiari 2007, 45–46.

Vexabatur uxor mea, liberi ad necem quaerebantur, gener – et Piso gener – a Pisonis consulis pedibus supplex reiciebatur, bona diripiebantur eaque ad consules deferrebantur, domus ardebat in Palatio; consules epulabantur. Quodsi meis incommodis laetabantur, urbis tamen periculo commoverentur.³³⁷

Vaimoani ahdisteltiin, lapsiani etsittiin käsille tapettavaksi, vävyini, ja hän on sentään Pison sukua, hänet ajettiin pois konsuli-Pison jaloista, missä hän oli polvistuneena, omaisuuteni riistettiin ja vietiin pois konsuleille sekä taloni paloi Palatiumilla; ja konsulit herkuttelivat pidoissa. Mutta vaikka he riemuitsivat onnettomuksieni vuoksi, valtiota uhkaavan vaaran olisi kuitenkin pitänyt huolestuttaa heitä.

Ei ole yllättävää, minkälaisissa yhteyksissä Cicero nostaa vaimonsa ja tyttärensä esille maanpaon jälkeisissä puheissa. Edellä esitetyssä tekstikohdassa Cicero mainitsee perheensä kokeemat vääryydet, joista huolimatta hän on yhä huolestunut Rooman valtion tilasta, toisin kuin valtaapitävät konsulit. Hän herättää kuulijoissaan ajatuksen siitä, että hän on *fidelis*, uskollinen Rooman valtiolle. Myös muissa puheissaan hän rinnastaa rakkautensa perheeseensä siihen uhraukseen, jonka hän on valmis tekemään isänmaansa puolesta.³³⁸ Puheessa Sestiuksen puolesta loistaa poissaolollaan myös viittaus siihen, että Terentia olisi jollakin tavalla ollut osallisena Catilinan salaliiton purkautumiseen. Yleisesti hänen katsottiin sekaantuneen politiikkaan liikaa, mikä nähtiin negatiivisena asiana naiselle, ja hänen tiedetään toimineen eräänlaisena välikätenä ja noudattaneen Ciceron ohjeita.³³⁹ Terentia ei tällöin ole toiminut naisille hyväksytyssä kodin piirissä, vaan hivuttautunut maskuliiniselle alueelle politiikkaan.

Kuten tutkielman johdannossa mainitsin, roomalaisen puhujan oli mahdollista tukea retorikalle elintärkeää eetosta kuvaamalla sukulaisensa positiivisesti tai korostamalla sukunsa merkittävyyttä ja arvovaltaa.³⁴⁰ Cicero tekee tärkeän valinnan jättäessään pois Terentiaan yhdistetyt negatiiviset seikat. Perhe-elämä ja sen onnistuneisuus – tai sen normienmukaisuus – oli tärkeä keino parantaa hänen omaa, maanpaon jäljiltä heikkoa sosiaalista asemaa. Ciceron tiedetään pitäneen kiinni perinteisistä taloudenhoidon arvoista ja Terentia hoiti pääosin mallikkaasti matroonan tehtäviään. Cicero hyödyntääkin Terentiaa ja Tulliaa korostamaan omaa hyvää luonnettaan sekä herättämään myötätuntoa kuulijoissaan. Cicero esimerkiksi kirjoittaa kykenevänsä ohittamaan hänen perheenjäseniinsä kohdistetut julmat teot, vaikka niiden tekijänä

³³⁷ Cic. *Sest.* 54.

³³⁸ Treggiari 2007, 47 ja Treggiari 2005, 32–33.

³³⁹ Treggiari 2007, 48–49.

³⁴⁰ Ks. tutkielman sivut 9–10.

olikin hänen eräs hänen vihamiehistään.³⁴¹ Samoin tavoin hän korostaa liittolaistensa positiivisena nähtyjä piirteitä, mainitsemalla miten he suojelivat hänen vaimoan ja lapsiaan.³⁴² Nämä tunteisiin vetoavat kohdat sijoittuvat useimmiten puheiden loppuvaiheisiin.

Cicero ei kertaakaan mainitse Terentiaa ja Tulliaa nimeltä, mikä oli roomalaisessa kontekstissa positiivinen seikka.³⁴³ Hän viittaa heihin joko kollektiivisesti omaisinaan (*meos*) tai kunkin yksinään erilaisilla substantiiveilla.³⁴⁴ Terentiaa kutsutaan kolme kertaa sanalla *coniunx* sekä sanalla *uxor* kaksi kertaa. *Uxor* on sävyltään neutraalimpi kuin *coniunx*. Kirjeissään Cicero käyttää sanaa *coniunx* aina poliittisen sekasorron ja maanpaon yhteydessä, sillä sanaan liittyy miellelyhtymä yhtä köyttä vetävästä avioparista, jolla on erityinen side.³⁴⁵ Tulliaa puolestaan nimitetään sanalla *liber* kolme kertaa sekä sanalla *filia* kerran. Kirjeissään Cicero ei ole kovinkaan huolestunut perheenjäsentensä turvallisuudesta, vaan enemmän heidän vaikutuksestaan hänen omaan maineeseensa, mikä näkyy pronominin *meus* käytössä.³⁴⁶ Samankaltaista toimintatapaa esiintyy myös oikeuspuheissa, joissa Terentia on *uxor mea* ja Tullia *mea filia*. Terentiaa Cicero kuvailee hyvin uskolliseksi (*fidissima*), mikä yhdistyy roomalaisnaisten *fides*-hyveeseen.³⁴⁷ Sanasto, jolla Cicero puhuu Terentiasta oikeuspuheissaan muistuttaa sitä, miten hän käsittelee tätä kirjeissään veljelleen Quintukselle ennen heidän avioliittonsa kariutumista.

Puheessa Sestiuksen puolesta Cicero kuvailee, kuinka hänen vaimonsa raahattiin kaupungin läpi.³⁴⁸ Hänen käyttämänsä sanasto vahvistaa hänen kokemiensa vääryyksien rajuutta; Terentia, erotetaan väkivalloin naisten piirinä pidetystä kodista ja retuutetaan läpi kaupungin tavalla, joka ei tulisi normaalitilanteessa kysymykseenkään roomalaiselle matroonalle. Tätä vahvistaa etenkin Terentiaan liittyvä partisiippi *raptata*, ryöstetty, jonka kautta Cicero implikoi Terentiaa kaltoinkohdelleiden henkilöiden olevan *raptatores*. Kyseistä sanaa käytetään paitsi ryöstelijöistä, myös naistenraiskaajista.³⁴⁹ Liittämällä tämän sanan Terentiaan hän muslamaalaa samalla omia vastustajiaan ja vavisuttaa kuulijoitaan rikkomalla niitä odotuksia,

³⁴¹ Cic. *Cael.* 50.

³⁴² Cic. *Planc.* 73.

³⁴³ Lisää asiasta tutkielman sivulla 13.

³⁴⁴ Ilmaisua *meos* käytetään ainoastaan tekstikohdassa Cic. *Cael.* 50.

³⁴⁵ Hindermann 2013, 151–152.

³⁴⁶ Hindermann 2013, 148.

³⁴⁷ Cic. *Sest.* 49.

³⁴⁸ Cic. *Sest.* 145.

³⁴⁹ ThLL s.v. *raptator*.

joita yhteiskunta liittää matroonien perusturvaan ja heidän koskemattomuuteensa sekä puhtauteensa.

Ciceron Terentia on puheissa myös varsin passiivinen; hän ei vastustele vainoajiaan eikä hän pakene.³⁵⁰ Ciceron esiin tuoma kuvaus ei ole täysin linjassa tunnetun totuuden kanssa. Ciceron ollessa maanpaossa Terentian tiedetään esimerkiksi hoitaneen perheen juoksevia asioita mukaan lukien taloudenhoito ja poikansa Marcuksen koulutus, sekä hänen tiedetään osoittaneen mieltään Tullian kanssa perinteisellä roomalaisella tavalla pukeutumalla mustiin ja esiintymällä hiukset sotkuisina.³⁵¹ Vaikka Cicero ei juurikaan tuo kuvauksessaan esiin perinteisiä naisiin liitettyjä hyveitä, hänen hyödyntämänsä kuvaus myötäilee yhteiskunnan odotuksia siitä, miten yläluokkaisten naisten tulisi käyttäytyä. Tällä tavoin Cicero välttää muistuttamasta lukijoitaan Terentian osasta Catilinan salaliiton purkautumisesta, joka johtaisi väistämättä siihen, että ihmisten käsitys Terentiasta kolhiintuisi.

Tullia saa Ciceron puheissa vielä Terentiaakin passiivisemmän roolin. Hän on Ciceron rakkauden kohde ja hänen ilonsa lähde, Marcus Iuventius Laterensiksen suojelun alainen ja uhka vaanii hänen henkeään. Häneen yhdistetyt adjektiivit ovat tosin sävyiltään lämpimämpiä kuin mitä Cicero tuo esiin Terentian kohdalla. Roomalaiset eivät tavallisesti kerskuneet suhteellaan vaimoonsa edes lähimmille ystävilleen, mutta lasten suhteen tämä oli sallittua.³⁵² Tulliaa kuvaillaankin poikkeuksellisesti mitä rakkaimmaksi (*carissima*) kahdesti.³⁵³ Tullian kerrotaan lisäksi pitävän ylintä sijaa Ciceron sydämessä.³⁵⁴ Erilaisia hyveitä Tulliaan ei kuitenkaan selvästi liitetä. Yleisesti Tullian kuvaus oikeuspuheissa on samankaltainen kuin hänen kuvauksensa Ciceron kirjeissä. Lisäksi se myötäilee käsityksiä siitä, minkälainen lasten rooli oli roomalaisessa perheessä Ciceron mukaan. Cicero piti lapsia jumalan lahjoina ja rakkautta lapsia kohtaan luonnollisena vaistona ja se näkyi niin ikään hänen teksteissään.³⁵⁵

Merkillepantavaa on, että Cicero ei oikeuspuheissaan kertaakaan nosta esille Terentian siskopuolta Fabiaa.³⁵⁶ Fabian isä oli patriisisukuun kuuluva Fabius ja hän toimi vestaalina Roomassa, mutta on epäselvää, oliko hän yhä elossa Ciceron maanpaon aikaan.³⁵⁷ Fabian korkea

³⁵⁰ Esim. Cic. *Sest.* 145 sekä Cic. *Mil.* 87.

³⁵¹ Treggiari 2007, 60–61.

³⁵² Treggiari 2007, 62.

³⁵³ Cic. *Sest.* 49 ja 131.

³⁵⁴ Cic. *Verr. II* 1, 112. Tämä liittyy myös pietetin käsitteeseen. Ks. tutkielman sivu 10.

³⁵⁵ Treggiari 2007, 36.

³⁵⁶ RE *s.v.* Fabius 127.

³⁵⁷ Treggiari 2007, 30.

sosiaalinen asema ja etenkin hänen erityistehtävänsä vestaalina olisivat tehneet hänestä erinomaisten vahvistamaan Terentian persoonaa. Fabiaa ei mainita myöskään Ciceron kirjeissä; Cicero ei kutsu häntä osallistumiaan erilaisiin perhejuhlallisuuksiin, eikä hän vihjaa Fabian aseman hyödyntämisestä muihin tarkoituksiin.³⁵⁸

Syy, miksi hän tekee näin, on hämärän peitossa. Kenties Cicero tai Terentia oli huonoissa väleissä Fabiaan tai Fabia oli jo menehtynyt. On mahdollista, että kulttuurisesti vestaalien hyödyntäminen tällaisissa yhteyksissä olisi ollut jollakin tavalla poikkeuksellisen negatiivista ja tuomittavaa, sillä Vestan kultti oli keskeinen osa Rooman uskonnollista elämää ja vestaalit julkisia henkilöitä. Kyse saattaa olla myös Ciceron omasta asenteesta ja mielipiteestä, eikä hän pitänyt Fabiaan vetoamista moraalisesti sopivana. Aihetta täytyisi tutkia enemmän, sillä Ciceron omissa puheissa hänen kuvaamansa vestaalit hyödyntävät omaa asemaansa auttaakseen lähimmäisiään.³⁵⁹ ja Terentian tiedetään paenneen vainoajiaan Vestan temppeliin juuri sisarensa vuoksi.³⁶⁰ Onkin erikoista, että Cicero ei tuo Fabiaa esille missään yhteydessä.

Terentian kuvaus ei muistuta esimerkillisen yläluokan naisen kuvausta, sillä hänen kohdallaan tekstistä puuttuvat eksplisiittiset pyrkimykset saada hänet näyttäytymään positiivisessa valossa esimerkiksi adjektiivien kautta, vaikka tähän pyritään implisiittisesti. Terentiasta myös puuttuu näille naisille ominainen aktiivisuus. Häneen ei myöskään viitata sanalla *femina*, vaan hän on aina *uxor* tai *coniunx*, Ciceron luotettava puoliso, jonka vähemmän mairittelevat puolet jätetään hämärän varjoon. Tullia puolestaan on Ciceron ehtymättömän isänrakkauden kohde, viaton lapsi, joka ei tehnyt mitään väärää ja joka oli epäonnisten sattumusten kohde. Hänen kuvauksensa muistuttaa paljon osion viattomien nuorten naisten kuvausta, etenkin mitä tulee Ciceron pyrkimykseen herättää myötätuntoa.

³⁵⁸ Treggiari 2007, 31.

³⁵⁹ Ks. tutkielman sivut 29–32.

³⁶⁰ Treggiari 2007, 31 ja 61 sekä Rawson 1983, 116.

3 Lopputulokset

Tutkielman tavoitteena oli tarkastella, esiintyykö Ciceron oikeuspuheissa tietynlaisia toistuvia profiileita, joilla hän kuvaa tunnistettavissa olevia naisia. Yhteensä 20:ssä Ciceron oikeuspuheista esiintyy 68 naista, jotka voidaan identifioida joko heidän oman nimensä tai heidän perheenjäseniensä kautta. Heidä kuvataan niin positiivisesti kuin negatiivisesti, Ciceron valitessa kuvaustavan palvelemaan ensisijaisesti hänen pyrkimyksiään vaikuttaa kuulijoihinsa oikeudenkäynnin aikana. Hän hyödyntää kulttuurisia olettamuksia siitä, miten ihmisten eetos ja persoona rakentuvat saattaakseen ihmiset tietynlaiseen valoon sekä hyödyntää kerronnassaan stereotyyppisiä kuvauksia.

Sanastoa ei voi käyttää pääasiallisena naisten lajittelukeinona, sillä välillä Ciceron sävy on ivaava. Tämän vuoksi naiset on lajiteltu ryhmiin sen perusteella, onko heidän kuvauksensa enimmäkseen positiivinen vai negatiivinen. Erilaiset yhtäläisyydet, kuten heidän sosiaalinen asemansa, heistä käytetty sanasto sekä heidän toimijuutensa jakavat heidät pienempiin toistuviin kategorioihin tai profiileihin. Omiksi profiileikseen on koottu poikkeukset, kuten vain muutamalla sanalla mainitut naiset, joita on tämän vuoksi vaikea sijoittaa mihinkään profiiliin, Ciceron perheenjäsenet, jotka mainitaan Ciceron oman eetoksen vahvistamiseksi sekä Ariksen vaimo, joka eroaa muista naisista sanastoltaan ja asemaltaan puheessa.

Positiivisesti kuvatut naiset ovat viattomia nuoria naisia, uhreja, läheistensä kohtaloa surevia perheenjäseniä ja esimerkillisellä käytöksellään loistavaa yläluokkaa sekä vestaaleita. Nuoria viattomia uhreja on oikeuspuheissa kaksi. He ovat yläluokkaisia ja heidät kuvataan passiivisina. Heidän perheenjäsenensä ovat esimerkillisiä ja heitä uhkaavat henkilöt korruptoituneita. Esimerkillisen yläluokan jäseniä puheissa on neljä. Heidä yhdistävät syntyperän lisäksi positiiviset adjektiivit kuten *primaria* tai *spectatissima*, aktiivinen toiminta ja hyveiden ilmentäminen.

Surevia perheenjäseniä on puheissa yhteensä kuusi. Neljä heistä on puolustettavien miesten äitejä ja kaksi heidän sisariaan. Heidät kuvataan pääosin passiivisina reagoijina tilanteeseen ja he täyttävät roomalaisille naisille asetetut oletukset perheestään välittämisestä. Cicero hyödyntää heitä retoriikassaan herättämään kuulijoissaan *sympatiaa* puolustamiaan miehiä kohtaan sekä korostamaan heidän hyviä puoliaan. Puheiden kolme vestaalia puolestaan muistuttavat sanastoltaan ja kuvaustavoiltaan esimerkillistä yläluokkaa. Heidän sosiaalinen asemansa nousee kuvauksen keskiöön.

Neutraalissa valossa kuvattuja naisia on puheissa 15. Heidän joukossaan on suurta hajontaa, sillä he edustavat useita eri yhteiskuntaluokkia. Yhteistä heille on se, että heihin liitetään vain vähän adjektiiveja ja he toimivat aktiivisissa rooleissa. Monien heistä voidaan sanoa olevan tavallisia – toisin sanoen siis noudattavan yhteiskunnallisia normeja ja naisille asetettuja odotuksia.

Negatiivisesti kuvattuja naisia on yhteensä 13 kappaletta. Suurin osa näistä naisista on syyllistynyt jonkinlaiseen rikokseen tai heitä syytetään sellaiseen syyllistymisestä. Kaikki profiilin naisista rikkovat yhteiskunnallisia odotuksia olemalla kieroja, harjoittamalla riettautta ja ulottamalla vaikutusvaltansa ympärillään oleviin miehiin. He rikkovat hyveitä ja yleistä moraalialia sekä vavisuttavat yhteiskuntarauhaa. Heidä nimitetään halventavilla sanoilla kuten *mima*, *meretrix* tai *muliercula* ja käytetään pääasiassa negatiivisia adjektiiveja kuten *deterrima*, *libidinosa* sekä *impudicissima*. Positiivisia sanoja käytetään heidän kohdallaan ainoastaan ironisissa merkityksissä. He korostavat läheisten miesten moraalista kehnoutta.

Osakseen vain lyhyen maininnan saaneita naisia on puheissa eniten, yhteensä 24 kappaletta. Heidä ympäröivä konteksti saa heidät näyttäytymään joko positiivisesti tai negatiivisesti, mutta he itse ovat passiivisia eikä heihin liity käytännössä yhtään adjektiiveja. Suurin osa heistä on tunnistettavissa perheenjäsentensä kautta. Heidä käytetään täydentämään Ciceron kerrontaa tai kuten muidenkin naisprofiilien kohdalla, korostamaan miesten positiivisia tai negatiivisia puolia. Sardinialainen Ariksen vaimo muodostaa poikkeuksen muihin naisiin sillä hän on ainoa, jota Cicero pyrkii kuvaamaan rumana ja yltäkylläisen negatiivisesti, korostaakseen että hänen puolustamansa mies ei missään nimessä voinut syyllistyä sopimattomaan kanssakäymiseen hänen kanssaan. Kuvaukseen kytkeytyy hänen etnisyytensä sekä roomalaisten stereotyyppiat sardinialaisista ja heidän epäluotettavuudestaan.

Ciceron perheenjäsenistä mainitaan Terentia sekä Tullia. Nostamalla heidät esiin puheissaan hän korostaa omaa esimerkillisyyttään ja välttelee muistuttamasta kuulijoitaan epäsuotuisista seikoista. Terentia on Ciceron luotettava puoliso ja Tullia Ciceron silmäterä ja rakkain lapsi. Heidän kuvaustapansa muistuttavat esimerkillisen yläluokan sekä viattomien uhrien kuvausta. He käyttäytyvät sillä tavalla, mitä yhteiskunta heiltä odottaa. Kuvaus on sanastoltaan pääosin positiivista ja herättää kuulijoissaan sympatiaa Ciceroa kohtaan.

Lähteet

PRIMÄÄRILÄHTEET

Cicéron. Discours. Tome VII: Pour M. Fonteius – pour A. Cécina – sur les pouvoirs de Pompée, texte établi et traduit par André Boulanger, deuxième édition revue et corrigée, Les Belles Lettres, Paris 1950.

Cicéron. Discours. Tome VIII: Pour Cluentius, texte établi et traduit par Pierre Boyancé, Les Belles Lettres, Paris 1953.

Cicéron. Discours. Tome XIV: Pour Sestius, Contre Vatinius, texte établi et traduit par Jean Cousin, Les Belles Lettres, Paris 1965.

Cicéron. Discours. Tome XV: Pour Caelius, sur les Provinces consulaires, pour Balbus, Cousin, Les Belles Lettres, Paris 1969.

Cicéron. Discours. Tome XVI Ire Partie: Contre L. Pison, texte établi et traduit par Pierre Grimal, Les Belles Lettres, Paris 1966.

Cicéron. Discours. Tome XVII: Pour C. Rabirius Postumus, Pour T. Annius Milon, texte établi et traduit par André Boulanger, Les Belles Lettres, Paris 1949.

M. Tulli Ciceronis orationes pro Milone, pro Marcello, pro Ligario, pro rege Deiotaro, Philippicae I-XIV, recognovit brevique adnotatione critica instruxit Albertus Curtis Clark, editionis alterius impressio nova paucis locis correctata, Oxonii e Typographeo Clarendoniano, Oxford 1918.

M. Tulli Ciceronis orationes diviniatio in Q. Caecilium; in C. Verrem recognovit brevique adnotatione critica instruxit Gvlielmus Peterson, editio altera recognita et emendata, Oxonii e Typographeo Clarendoniano, Oxford 1917.

M. Tulli Ciceronis orationes pro Sex. Roscio, de imperio Cn. Pompei, pro Clventio, in Catilinam, Pro Mvrena, Pro Caelio, recognovit brevique adnotatione critica instruxit Albertus Cvurtis Clark, Oxonii e Typographeo Clarendoniano, Oxford 1905.

M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia fasc. 13, in Verrem act. secundae libri IV-V, iterum recognovit Alfredus Klotz, B.G. Teubner, Leipzig 1949.

M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia fasc. 16, orationes de lege agraria, oratio pro C. Rabirio perdvellinis reo, edidit Václav Marek, B.G. Teubner, Leipzig 1983.

M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia fasc. 18, oratio pro L. Murena, recognovit H. Kasten, B.G. Teubner, Leipzig 1972.

M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia fasc. 25, orationes pro Cn. Plancio, pro C. Rabirio Postumo, recognovit Elżbieta Olechowska, B.G. Teubner, Leipzig 1981.

M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia fasc. 25a, pro M. Aemilio Scauro oratio, recognovit Elżbieta Olechowska, B.G. Teubner, Leipzig 1984.

M. Tullius Cicero scripta quae manserunt omnia fasc. 22 oratio pro P. Sestio, edidit Tadevsz Maslowski, B.G. Teubner, Leipzig 1986.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Balbo 2005 Balbo, A. (ed.) *I Frammenti Degli Oratori Romani Dell'Età Augustea e Tiberiana, Parte 1: Età Augustea*, Edizioni dell'Orso, Alessandria.
- Balbo 2007 A. Balbo (ed.) *I Frammenti Degli Oratori Romani Dell'Età Augustea e Tiberiana, Parte 2: Età Tiberiana*, Edizioni dell'Orso, Alessandria.
- Breunese 2019 Breunese, M. "Cicero vs. Mark Antony: identity construction and ingroup/outgroup." teoksessa *Lemmata Linguistica Latina - Volume 2: Clause and discourse* ed. L. van Gils, C. Kroon ja R. Risselada, De Gruyter, Berliini, 448–463.
- Burns 2017 Burns, K. "Constructing a New Woman for the Body Politic: The Creation of Claudia Quinta", *Helios* 44, 81–98.
- Cantarella 1986 Cantarella, E. *Pandora's Daughters: The Role and Status of Women in Greek and Roman antiquity*, John Hopkins University Press, Baltimore.

- Chong 2022 Chong, C. "Intersectionality in Ciceronian invective" *CQ* 72(2), 611–629.
- Corbett 1930 Corbett, P. E. *The Roman Law of Marriage*, Clarendon Press, Oxford.
- Dickey 2002 Dickey, E. *Latin Forms of Address: From Plautus to Apuleius*, Oxford University Press, Oxford.
- Domingo 2018 Domingo, R. *Roman Law: An Introduction*, Routledge, Abingdon Oxon.
- Durán 2021 Durán, L. *Cornelia, Clodia, Hortensia y Sulpicia: Mujeres de la tardo-república romana*, Teseopress, Buenos Aires.
- Dyck 1998 Dyck, A. "Narrative Obfuscation, Philosophical Topoi, and Tragic Patterning in Cicero's Pro Milone" *HSPH* 98, 219–241.
- Ellis 1889 Ellis, R. *A Commentary on Catullus*, 2. painos, Clarendon Press, Oxford.
- Finley 1977 Finley, M.I. *Aspects of Antiquity: Discoveries and Controversies*, 2. painos, Penguin Books, Lontoo.
- Forsythe 1996 Forsythe, G. "'Ubi tu gaius, ego gaia' New Light on an Old Roman Legal Saw" *Historia* 45(2), 240–241.
- Geffcken 1973 Geffcken, K.A. *Comedy in the Pro Caelio: with an appendix on the In Clodium et curionem*, Brill, Leiden.
- Grubbs 2002 Grubbs, J. *Women and the law in the Roman Empire: a sourcebook on marriage, divorce and widowhood*, Routledge, Lontoo.
- Halbwachs 2016 Halbwachs, V. "Women as Legal Actors" teoksessa *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, ed. Paul J. du Plessis, Clifford Ando ja Kaius Tuori, Oxford University Press, Oxford.

- Harders 2014
 Harders A-C. "Kan man(n) Frauen vertrauen? Zur Rolle und Bedeutung von Frauen in aristokratischen Nahbeziehungen während der römischen Republik" teoksessa *Faces of Communities: Social Ties between Loyalty, Trust and Friendship*, ed. Sabrina Feickert, Anna Haut ja Kathrin Sharaf, V&R unipress, Göttingen, 77–96.
- Hindermann 2013
 Hindermann, J. "Mulier, femina, uxor, coniunx: die befrifliche Kategorisierung von Frauen in den Briefen von Cicero und Plinius dem Jüngeren", *EuGeStA* 3, 143–161.
- Hope 2009
 Hope, V. *Roman death: dying and the dead in ancient Rome*, Continuum, Lontoo.
- Ige 2012
 Ige, S. "Rhetoric and the Feminine Character: Cicero's portrayal of Sassia, Clodia and Fulvia", *Aktroterion* 48, 45–57.
- Kroppenberg 2010
 Kroppenberg, I. "Law, Religion, and Constitution of the Vestal Virgins." *Law and Literature*, 22(3), 418–439.
- La Bua 2014
 La Bua G. "Cicero's Pro Milone and the 'Demosthenic' Style: De Optimo Genere Oratorum 10" *G&R* 61, 29–37
- Langlands 2006
 Langlands, R. *Sexual Morality in Ancient Rome*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lintott 2008
 Lintott, A. *Cicero as Evidence: A Historian's Companion*. Oxford University Press, Oxford.
- Malcovati 1976
 Malcovati, E. *Oratorum Romanorum fragmenta liberae rei publicae*, 4. painos, Paraviae, Torino.
- Manuwald 2011
 Manuwald, G. *Roman Republican Theatre*, Cambridge University Press, Cambridge.
- May 1988
 May, J. *Trials of Character – The Eloquence of Ciceronian Ethos*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill.

- Myers 2003 Myers, N. "Cicero's (S)Trumpet: Roman Women and the Second Philippic", *RhetR*, 22(4), 337–352.
- Ramsey 2007 Ramsey J. "Roman Senatorial Oratory" teoksessa *A Companion to Roman Rhetoric*, ed. W. Dominik ja J. Hall, Blackwell, Oxford, 122–135.
- Rawson 1983 Rawson, E. *Cicero: a Portrait*, 2. painos, Bristol Classical Press, Lontoo.
- RE *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Neue Bearbeitung ... hrsg. von G. Wissowa, Stuttgart 1893–; Zweite Reihe (A) 1914–; Supplementbände 1903–.
- Rey 2015 Rey, S. "Les larmes romaines et leur portée: une question de genre?" *Clio* 41, 243–263.
- Rowe 2013 Rowe, G. "Reconsidering the 'Auctoritas' of Augustus", *JRS*, 103, 1–15.
- Ruggini 1989 Ruggini, L. "Juridical Status and Historical Role of Women in Roman Patriarchal Society", *Klio* 71(2), 604–619.
- Saller 1999 Saller, R. "Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household", *CPh*, 94(2), 182–197.
- Santoro L'Hoir 1992 Santoro L'Hoir F. *The Rhetoric of Gender Terms 'Man', 'Woman', and the Portrayal of Character in Latin Prose*, Brill, Leiden.
- Settle 1963 Settle, J. "The Trial of Milo and the Other Pro Milone", *TAPhA* 94, 268–280.
- Shackleton-Bailey 1992 Shackleton-Bailey D.R., *Onomasticon to Cicero's Speeches*, 2. painos, Teubner, Stuttgart & Leipzig.
- Schiller 1978 Schiller, A. A. *Roman law: mechanisms of development*, De Gruyter, Berliini.

- Skinner 2011 Skinner, M. *Clodia Metelli: the tribune's sister*, Oxford University Press, Oxford.
- Strong 2016 Strong, A. *Prostitutes and Matrons in the Roman World*, Cambridge University Press, New York.
- Takacs 2008 Takacs, S. *Vestal Virgins, Sibyls and Matrons: Women in Roman Religion*, University of Texas Press, Austin.
- Tarwacka 2013 Tarwacka, A. "The Consequences of Avoiding Census in Roman Law", *Revista General de Derecho Romano* 21, 1–16.
- ThLL *Thesaurus Linguae Latinae* (1984–)
- Tieteen termipankki Tieteen termipankki n.d. "Kielitiede:anafora." [Verkkosivu] [Viitattu 30.5.2025.] Saatavilla: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:anafora>
- Treggiari 2005 Treggiari, S. "Putting the Family Across: Cicero on Natural Affection" teoksessa *The Roman Family in the Empire: Rome, Italy and Beyond*, ed. Michele George, Oxford University Press, New York, 9–35.
- Treggiari 2007 Treggiari, S. *Terentia, Tullia and Publilia: the Women of Cicero's Family*, Routledge, Abingdon Oxon.
- Van Hooff 1998 Van Hooff, A. J. L. "The Image of Ancient Suicide" *Syll-Class* 9, 45–69.
- Vasaly 1993 Vasaly, A. *Representations: images of the world in Ciceronian oratory*. University of California Press, Oakland.
- Watson 1967 Watson, A. *The Law of Persons in the Later Roman Republic*. Clarendon Press, Oxford.

Wyrwińska 2021

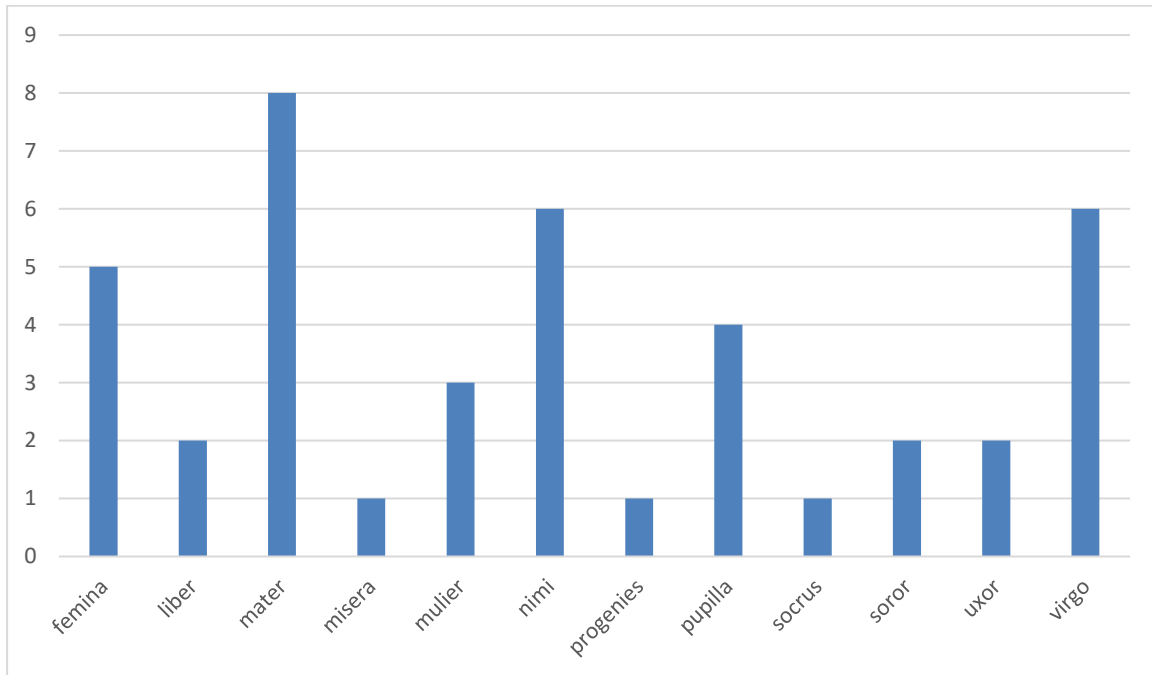
Wyrwińska, K. "The Vestal Virgins' Socio-political Role and the Narrative of Roma Aeterna." *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 14(2), 127–151.

Xinyue 2017

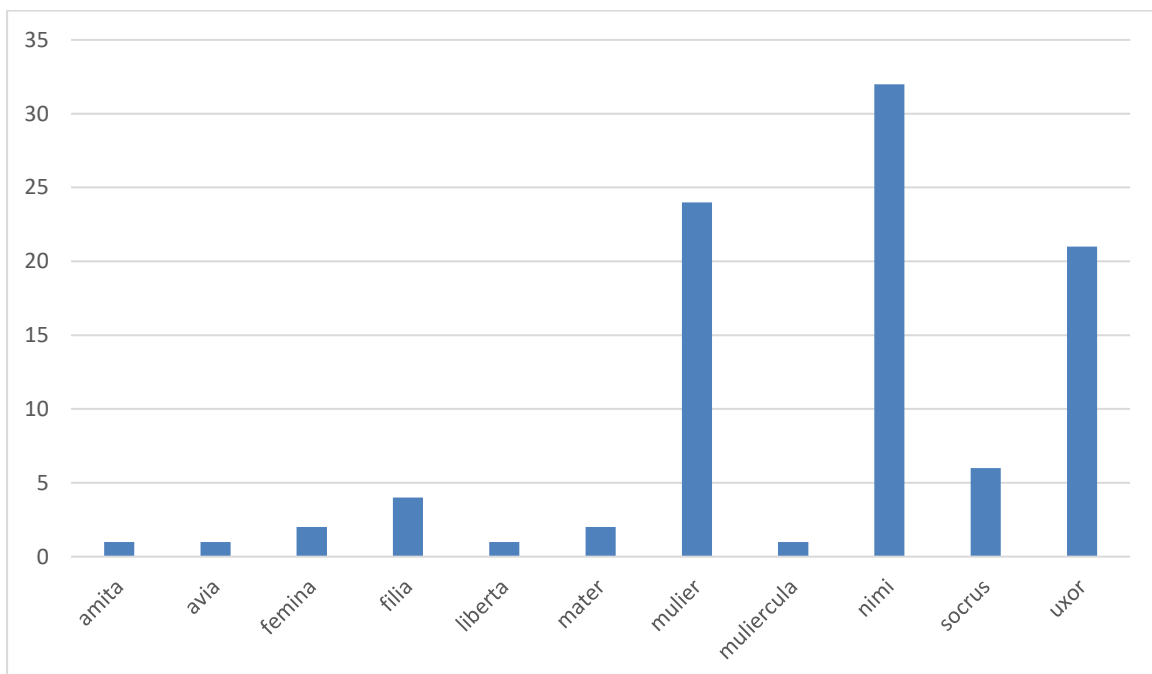
Xinyue, B. "Imperatrix and bellatrix: Cicero's Clodia and Vergil's Camilla" teoksessa *Transantiquity: cross-dressing and transgender dynamics in the ancient world* ed. Campanile, D., Carla-Uhink, F., ja Facella, M., Routledge, Abingdon Oxon.

Liitteet

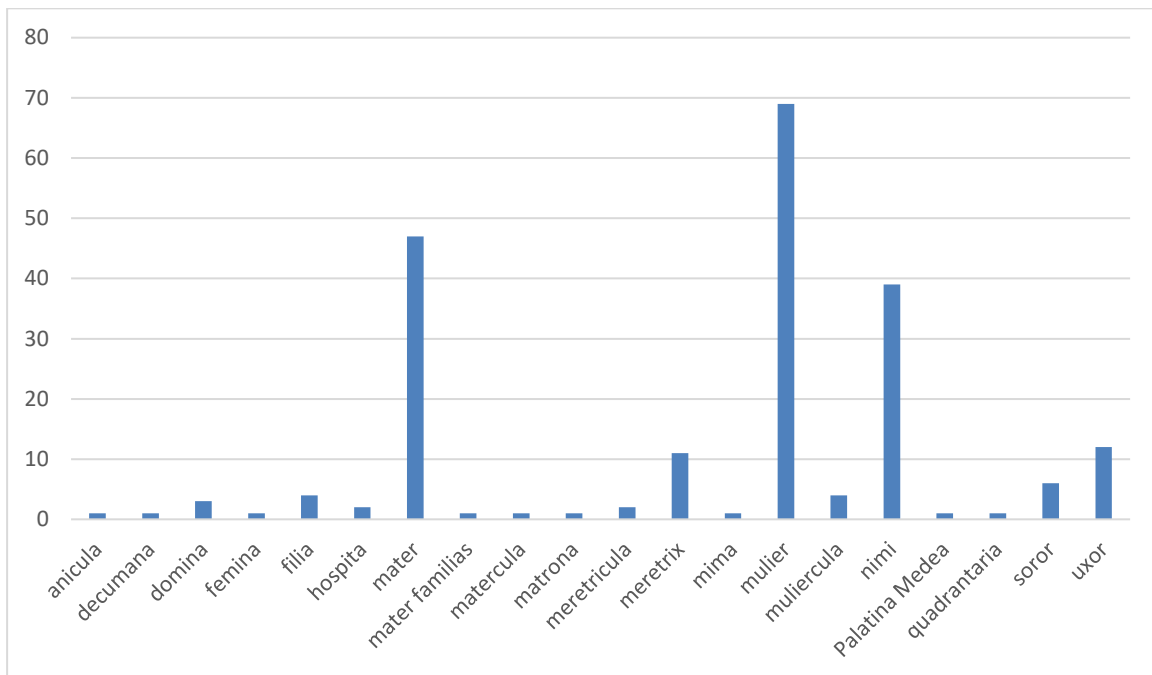
Liite 1. Positiivisesti kuvatuista naisista käytetyt substantiivit

Liite 2. Rikosten kohteista ja toimijoista käytetyt substantiivit

Liite 3. Negatiivisesti kuvatuista naisista käytetyt substantiivit

Liite 4. Lyhyesti mainituista naisista käytetyt substantiivit

